

vigilia

1987

4

BELON GELLÉRT és SZENDI JÓZSEF: A HÚSVÉT TITKÁRÓL
BITSKEY ISTVÁN: PÁZMÁNY PÉTER
FLANNERY O'CONNOR: A MŰNÉGER
BALASSA PÉTER: HAJÓNAPLÓ-TÖREDÉK
BESZÉLGETÉS H.-G. GADAMERREL
NÉPI IMÁK GYIMESBŐL

Szemben a bizonyossággal	241
BELON GELLÉRT: Egyházzsemléletünk kulcsa: a húsvéti titok	242
Népi imák Gyimesből (Mohay Tamás közlése)	251
SZENDI JÓZSEF: A húsvéti misztérium keresztény életfeladat	254
ZACHARIE DE VITRÉ: Költői elmélkedések (versek; fordította és jegyzetekkel ellátta Somlyó György)	256
BITSKEY ISTVÁN: Pázmány Péter	258
VETŐ MIKLÓS: Lét és szeretet	263
GONDOS-GRÜNHUT LÁSZLÓ: Fohász	267
TURCSÁNY PÉTER: Virágvasárnap (vers)	270
GYÖKÖSSY ENDRE: A terelők	270
KERESZTY RÓKUS: Flannery O'Connor	272
FLANNERY O'CONNOR: A műnéger (Vojnits Imre fordítása)	281

MAI MEDITÁCIÓK

BALASSA PÉTER: Hajónapló-töredék	293
--	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Hans-Georg Gadamerrel (Illés Róbert; Tillmann J. A. fordítása)	296
--	-----

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

ANTOINE GEMAYEL: Levél Libanonból	301
Vallásháború? – Libanon! (M. M.)	303

HIT ÉS ÉLET

Szelíd erőszak, erőteljes szelidség	305
---	-----

NAPLÓ

Irodalom Lator László: Fellobban, elhomályosul (Kőrösi Zoltán)	308
Gergely Jenő: II. János Pál pápa (Rosdy Pál)	310
Lengyel Balázs: Egy magatartás története (Erdődy Edit)	311
Teológia Boda László: A keresztény nagykorúság erkölcszociológiája (Varga Lajos)	313
Az „Éneklő Egyház” első éve (Borián Tibor)	314
Néprajz Vallási néprajz I-II. (Erdélyi Zsuzsanna)	316
Kiállítás Szigethy István kiállításán (Dávid Katalin)	318
Film Macskafogó (Tóth Péter Pál)	319
Zene J. Kerman–A. Tyson: Beethoven (R. L.)	320

A címlapon és a hátoldalon Szigethy István grafikái

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szede: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 87/70 146 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Után át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12-2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

SZEMBEN A BIZONYOSSÁGGAL

1970-ben jegyezte fel Adorno az alábbi gondolatot: „Minden reménytelenségünk mellett is az a kíséreltet lenne az egyetlen felelősséggel vállalt filozófiai magatartás, amely úgy tekintené a dolgokat, ahogyan azok a megváltás perspektívájából mutatkoznak.” Ezt a perspektívát sajátíthatjuk el évről évre a Húsvét tanításában. A halál amúgy is megváltoztatja a jelenségek értelmét és az embernek velük kapcsolatban elfoglalt nézőpontját; Radnóti Miklós verssorát idézve: „Mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már.” Hogyne kellene merőben új álláspontra helyezkednünk, szemben a kereszttel, majd alig néhány órával később az üres sír bizonyosságába tekintve? Az egész emberiség látóhatárát változtatta meg e tény. Ma is sok nagy művész hajlik úgy ábrázolni a végzetre kiszemelt embert, mint aki szüntelenül présben, a halálközelség elkerülhetetlenségének torkot szorító tudatában él, de mióta a futva érkező tanítvány feljegyezte az üres sír látványát, ez a tudat mégsem oly végzetes, mégsem oly lehangoló. Mert az az üres sír a remény elvét adta az emberiségnek. Az idő múlását ugyan nem tudjuk megállítani, hiába rendelkezünk hatalmas tudományos eszközökkel. S nem látjuk sem személyes jövőnket, sem az emberiség jövőjét. De az üres sír látványa megerősít abban, hogy „... reménység az, hogy üdvözülünk”. (Róm 8, 24)

Reményünk úgy jött, mint esendő, kiszolgáltatott gyermek. Úgy halt meg, mint akit kivetett magából a világ, és meg is szegényített. De ennek a halálnak sajátos értelmet kölcsönöz, hogy nem önmagáért szenvedte el, hanem értünk: „Igen, a mi bűneinkért szúrták át; – a mi gonoszságainkért törték össze; – a mi békeségünkért érte utol a büntetés – az ő sebei szereztek nekünk gyógyulást.” (Iz 53, 5)

De megtalál-e bennünket? Látja-e, hogy rá várunk, megverve bűneinkkel, kiszolgáltatva a rossznak, javíthatatlanságunk páncéljában? A mi korszakunk nemcsak a nagyszerű emberi szándékoké, hanem a nehezen áthatolható magányé is. Eljut-e hozzánk is a Remény elve? Lehet-e merszünk reménykedni? Fogadjuk el egy huszadik századi, sok sebből vérző költő, Dsida Jenő bizonyosságát: „az életrekelt nagyszombati Krisztus kicsi szobámba vajjon etalál?

*Benyit az ajtón, fénylő lesz az arca,
lelkem fala sugárzón hirdeti,
hogy megbékültünk, nincsen haragunk . . .
Künt körmenet lesz, kongnak a harangok,
de mi Krisztussal, a drága Krisztussal
nagyszombat este ketten maradunk.*

(Húsvétvárás)

Ne zárjuk kulcsra az ajtót. Díszítsuk fel az ünnepi asztalt, gyűjtsuk meg a várakozás fényjeleit, s figyeljük a közelgő lépteiket.

Ő érkezik. Kikelt a sírből, s elindult, hogy gyógyulást vigyen a várakozóknak, letörölje a szenvedők könnyeit, elvigye mindenhová a beteljesedés örömét és a jövő nagy reményét.

Áll az ajtóban és vár. Várja, hogy szólítsuk, hogy letöröljük róla az út porát és asztalunkhoz ültessük, mint rég várt, s íme most megérkezett legkedvesebb vendégünkre.

Egyházszemléletünk kulcsa: a húsvéti titok

Hogy az Isten üdvösséget adó kegyelmében élő ember hogyan néz az egyházra, azt Szent Pál fejezi ki legtökéletesebben. A korintusi egyházhoz írt levelében a kegyelem ihletettségével írja le a következő mondatot: „Isten féltékenységevel aggódok érte: hiszen eljegyeztelek titeket egy férfival, hogy tiszta szűzként vezesselek Krisztushoz.” (2 Kor 11, 2) Mindnyáján fel akarunk nézni anyaszentegyházunkra, körülbelül úgy, mint ahogy a szerelmes férfi piedesztálra emeli választottját, és szerelme „vak-ságában” nem akar tudomásul venni ideáljáról semmi rosszat sem.

Ez nem is csoda! Mert a kegyelemben élő ember lelkében az a Krisztus él, akiről ugyancsak Szent Pál írja: „Krisztus is szerette az egyházat, és föláldozta magát érte, hogy a keresztségben az élet igéje által tisztára mosva megszentelje. Ragyogó tisztává akarta tenni az egyházat, amelyben sem szeplő, sem ránc, sem egyéb efféle nincsen, hanem szent és szeplőtelen.” (Ef 5, 26–27) Ez a krisztusi akarat, mely Szent Pál egyházlátomásában a Szűz jegyes makulátlanságában is felragyog, mindjárt beárnyékolódik a keserű valósággal. És milyen tapintatosan jelzi ezt a szigorúnak és – legalábbis többek nézete szerint – szinte kegyetlennek tekintett Szent Pál: „Félek azonban, hogy amint a kígyó álnoksággal rászedte Évát, úgy a ti értelmeteket is megronthatja és elfordíthatja a Krisztus iránti őszinte odaadástól.” (2 Kor 11, 3) Ennél tapintatosabban nem lehetett volna utalni a korintusiakhoz írt levelekben tárgyalt egyházbotrányokra (pártokra szakadás, paráznság s annak különleges fajtája: a vérfertőzés, az oltáriszentséggel kapcsolatos visszasságok, a karizmák körüli zavarok, különféle hiedelmek a túlvilági élettel kapcsolatban).

Mi is szeretnénk olyan tündöklőnek látni egyházunkat, mint Jézus vagy Szent Pál, de ezt a szeretetünket nagyon befolyásolják a mindennapi életben tapasztalt hiányok, mulasztások, tévedések sőt vétkek, és nagyon lehűtik lelkesedésünket. És elveszítjük hitünket, ha nem eléggé imádkozunk nap mint nap a hit kegyelméért.

Ebben a lelki próbatevésünkben is eligazít a Szentírás. Ugyanis arra tanít bennünket, hogy földi életünk legalapvetőbb, vagyis legelső szemléletét próbáljuk alkalmazni egyházunk életével kapcsolatban is. Az anya–gyermek kapcsolat látásmódját kell érvényesíteni hitünk életében is. Ha az anya megszüli gyermekét, akármilyen kis síró poronty legyen, vagy – ne adj’ Isten – születési hibával rendelkező is, a legszebbnek látja, és csodálkozik, ha a nem anyaszemek ezt nem látják rajta. Vagy éppen fordítva: az élettől megtört édesanya az öregség negativitásai ellenére is a legszebb asszony számunkra a világon. És csodálkozunk, hogy más ezt nem így látja. A nem gyermeki szem lát egy púpos öreg nényt, gyarló emlékezettel és homályos látással, süket fülekkel. De a gyermek áhitattal csókol kezét és néz föl rá. Jézus mind a két látásmódot kéri tőlünk. Amikor a Szent Szűz akarta meglátogatni, az üzenetet vívőknek ezt mondja az Úr: „Ki az én anyám . . . ?” Azután kitérte karját tanítványai felé, és így szólt: „Ezek az anyám . . . Aki teljesíti mennyei Atyám akaratát, az nekem mind . . . anyám.” (Mt 12, 48–50) Szent Pállal pedig utolérhetetlen költőiséggel iratja meg Ábrahámnak, minden hívő atyjának feleségéről, Sáráról, hogy elmentében a szép, fiatal és termékeny Hágárral, öreg és terméketlen voltában is „a magasságbeli Jeruzsálemet jelenti: ez a mi anyánk.” (Gal 4, 26) Ha anya- vagy gyer-

mekszemmel nézünk egyházunkra, hiányosságai ellenére is a legszebbnek fogjuk majd látni.

Mit akart Jézus?

Ha jobban megnézzük Jézus hasonlatait az Isten országáról, mindenütt jelentkezik ez a kettősség: a kegyelem hatályossága, eredményessége és a rossz hatása, az eredménytelenség és a negativitás. Mert a szántóföldben nemcsak jó föld van, hanem köves és tövises rész, sőt konkoly is. A hálóban jó és rossz halak vannak. Az elrejtett kincs bár óriási érték, de el van rejtve. A szikla bár erős, de ki van téve a pokol kapui támadásának. A kovásznak a munkája titkos. A hegyen épült város egyoldalúan értelmezhető (mint ahogyan értelmezték sokáig). – Ezek mind termékeny jézusi hasonlatok, és bevilágítanak az egyház titkába.

De nézzük csak, mit csinált Jézus, amikor érdeklődő emberekkel állott szemben. Akik tudni akarták tanításának egészét, azoknak mindig a húsvéti titokra utalt.

Nikodémus írástudó volt, érdeklődő. Újjászületésről szól, és Mózes rézkívójának fára tüzését jelezve, Istennek Fiát feláldozó szeretetét jelenti ki. Részletes tanításai-ban az élet kérdéseit hozza elő, de sűrűn utal szenvedésére és feltámadására. A nem zsidó kultúrából érkezett görögök érdeklődésére nem kezd filozófiai fejtegetésekbe akár az istenségről, akár a szeretetről, akár a sztoikus életvitelről, hanem megváltó halálára utal az elvetett és kisarjadó búzaszem hasonlatában (Jn 12, 24). Feltámadása és a feltámadásban megsokszorozódó élete után is azon fáradozik, hogy meggyőzze öveit arról, hogy „ezeket kellett elszenvednie . . . , hogy bemehessen dicsőségébe” (Lk 24, 26). Az apostoli prédikációnak is elsősorban ez a témája: Krisztus halála és feltámadása.

Mindez arról győz meg bennünket, hogy kereszténységünk lényege nem az isten-gyermekség, sem az emberszeretet, mint sokan szeretnék (Harnack, mai teológia). Nem is a hegyen épült város vagy a világ számára állított gyertyatartó a lényegre mutató hasonlat. Mindez nagyon igaz, de nem teljes. A teljes jézusi vallás mindenre kiterjedő és mindent magába foglaló lényege a húsvéti titok: Jézus halála és feltámadása.

A húsvéti misztérium

A fénynek és az árnyak, a sikernek és a sikertelenségnek, az isteni életnek és a szenvedéses halálnak foglalata a misztérium. Mégpedig a maga teljességében. Amit Jézus földi életében 33 éven keresztül megélt az idő egymásutánjában, az mind jelen van e titokban, egyszerre. Úgy is kifejezhetnénk, hogy Jézus földi életének hosszsmetszetéből a misztérium által keresztmetszet lesz. Vagyis e titokban jelenvalóvá lesz Jézus nyilvános működésének minden mozzanata fogantatásának pillanatától kezdve: beszédeitől és csodáitól szenvedésén és halálán át feltámadásában. Jézus földi életét egy szóban foglaljuk össze: halálában. És ezzel a földi élettel együtt létezik feltámadásának isteni valósága.

Nehezen tudjuk elképzelni ezt az összesűrített jézusi létet. Az elképzelés hiánya nehezíti a húsvéti misztérium megértését a hitben. Halála és feltámadása az időben egymás után történt, de a misztériumban ez az egymásutániség megszűnik, és egyidő-jűséggé válik. Így még képtelenebbnek látszik a dolog. Hogy tud élet és halál együttesen, egyszerre létezni? – ezt kérdezi az álmélkodó ember. De erre a képtelenkedésre számított Isten is. Hisz amikor a prófétánál előre jelzi ezt a valóságot, ezt mondja: „Olyan dolgot fognak látni, amelyet még soha nem hirdettek nekik, és olyan dolgok-

nak lesznek tanúi, amilyenről addig soha nem hallottak.” (Iz 52, 15) És hozzáteszi, amit később Szent Pál is idéz: „Ki hitt abban, amit hallottunk, és az Úr karja ki előtt nyilvánult meg?” (Uo, 53, 1) És e bevezetés után terjeszti elő a Szenvedő Szolga, vagyis a Megváltó jelképes sorsát: „Úgy nőtt föl előttünk, mint a hajtás, mint a gyökér a szomjas földből.” (Uo.) A gyökér és hajtás az életet jelzi, a szomjas föld pedig a halált.

Az ellentétek egysége jelentkezik a messiási zsoltárokból is. „Uralkodj ellenségeid közepette” – mondja Isten a megváltást elvégző Fiúnak. (Zsolt 110, 2) És a második zsoltár ezt drámai mozgalmasságában vetíti elénk: „Miért háborognak a nemzetek? A népek miért kovácsolnak hiú terveket... az Úr ellen és Fölkentje ellen. »Törjük össze bilincüket, tépjük szét rabláncukat!« Aki az égben lakik, az mosolyog rajtuk, kineveti őket az Úr.” (Zsolt 2, 2-4)

Ezt az ellentétet az Úr Jézus bámulatos könnyedséggel és alakító készséggel oldotta meg, amikor halálos sebeit feltámadt testén hagyta. Mert ezek nem festett sebek voltak, és nem is gyógyult sebek. Hiszen a Jelenések könyvének látója a világtörténelem középpontjában lévő Bárányt „mintegy megölve” (Jel 5, 5) látja. A halálos sebekekkel az Úr mintegy magához láncolta a legyőzött halált, és így beteljesítette a 68. zsoltár jövendölését a Messiás diadalmenetéről: „Felszálltál a magasba, foglyaidat magaddal vitted.” (19. v.) Az Újszövetség ezt a zsoltárrészt így idézi a görögben is, a latinban is: „Fogságba vetette magát a fogságot.” (Ef 4, 7) És ha a halált az ördög fogságának hisszük, mint ahogy azt a Zsidókhoz írt levél tanúsítja (2, 15), akkor nemcsak költői elképzelésnek, de rejtett valóságnak kell fölfognunk azt, hogy Krisztus a halálos sebekek testén tartásával magához bilincselte a halált, mint a régi győztes hadvezérek diadalmeneteiken teljes díszben és fegyverzetben, de rabláncsal vonultatták fel legyőzött ellenségeik királyait és hadvezéreit. Így Jézus, mint a régi hadvezérek, minden percben tudtára hozza a hatalmát az ítéletig megtartó halálnak: „Halál, hol a te győzelmed? Halál, hol a te fullánkod?” (1 Kor 15, 55)

A húsvéti titokban tehát állandóan jelen van a feltámadásával győztes Krisztus és a Krisztus halálát okozó halál. Vagyis – mint fentebb kifejtettük – Jézus egész földi életének megaláztatásai feltámadásának erejében jelen vannak, és amint földi életében megváltó erőket és kegyelmeket sugároztak a világba, úgy ezeket a megváltó erőket a misztériumban jelenvaló Krisztus egyházában végigszenvedi, de végig is győzedelmeskedi.

Miért van ez így?

Azért, mert Isten így akarja megmutatni az emberi elképzeléseket meghaladó hatalmát. Ez a húsvéti titokban megnyilatkozó isteni mű: sem előből, sem élettelen anyagból, de nem is a semmiből teremt életet Isten ereje Krisztusban, hanem – ami a semmiből való teremtnél is mesteribb – az elrontott életből, a megszűnt életből, vagyis a halálból hoz elő újabb és diadalmasabb életet. Erre utal a manapság többször használt szellemes mondas: Isten egyenesen ír görbe betűkkel. Nagyobb elgömbülése az élet egyenesének nincsen, mint a halál. De hogy az új kegyelmi rend, amit Krisztus hozott, valami hasonlót jelent, azt már Keresztelő Szent János is jelzi, amikor a választottságukra büszke zsidóknak odakiáltja: „Ne mondogassátok magatokban: Ábrahám a mi atyánk. Mert mondom nektek, van hatalma az Istennek, hogy ezekből a kövekből fiaikat támasszon Ábrahámnak.” (Lk 3, 8) És Jézus is használja ezt a hasonlatot a zsidókkal szemben, akik kifogásolták a Jézusnak hozsannát kiáltozó tanítványok énekét: „Mondom nektek, ha ezek elhallgatnak, a kövek fognak megszólalni.” (Lk 19, 40)

Mindennek magyarázatát a legteljesebben Szent Pállal jelenteti ki az Isten, midőn ezt írja: „Mivel ugyanis a világ nem ismerte föl Istent isteni bölcsességében, úgy tett Istennek, hogy oktalannak látszó igehirdetéssel üdvözítse a hívőket.” (1 Kor 1, 21) Vagyis: ha az egyenes út nem kell, megmutatom, hogy görbe úton is elérnem a célokat; ha nektek az erő és az értelmesség imponál, megmutatom, hogy azzal is elérnem célokat, amit ti „erőtleneknek és oktalanságnak” neveztek, vagyis a keresztszenvedéseivel és halálával. Mert „Isten oktalansága bölcsőbb az embereknél, Isten gyöngesége erősebb az embereknél.” (Uo.)

Így tehát a halálos sebeket testén hordozó Krisztus Isten mesterműve, aki előtt az emberi elme álmélkodva áll meg: testén jelenlévő halálát minden pillanatban a túláradó isteni erővel győzi le.

A húsvéti titok: világfolyamat

És ezt a húsvéti titkot Isten világfolyamattá tette. Amit tehát Jézus 33 éve alatt bemutatott, az szétsugárzik az egész mindenségen. Ha nem volna idegen csengése a szónak, és félreértésre nem adna okot, azt mondhatnánk: a húsvéti titok kozmikusává vált. A világmindenséget összetartó erőként mindenre kiárad, mindent érint, és mindenben jelen van. Úgy, ahogy a kinyilatkoztatás több helyen is említi. Jézus égbeszállása előtt mondja: „Minden hatalmat én kaptam a mennyben és a földön.” (Mt 28, 18) De azután Szent Pálnál: Isten „elhatározta, hogy az idők teljességével Krisztusban, mint Főben foglaljon össze mindent, ami mennyben és földön van...” (Ef 1, 10). Ezt a mindenre kiterjedő hatalmat, és mindenben jelenlévő isteni erőt több helyen is részletezi. A világban lévő szenvedésekre utalva ezt mondja: „De mindezen diadal-maskodunk Óáltala... Biztos vagyok ugyanis benne, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem eljövendők, sem hatalmasságok, sem magasság, sem mélység, sem egyéb teremtmény el nem szakíthat bennünket Isten szeretetétől, amely Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van.” (Róm 8, 37–38)

Könnyen gondolhatjuk, hogy e Szent Pál-i kijelentés csak az idők végezetén érvényes. Ám tudnunk kell azt, hogy a végső idők erői (az eschatoné) már most dolgoznak. De olvasunk Szent Pálnál világosabb megállapításokat is ugyanabban a levélben, sőt ugyanabban a fejezetben. „Ha Krisztus bennetek van, a test ugyan holt a bűn miatt, de a lélek él a megtisztulás következtében. Ha pedig bennetek van annak Lelke, aki feltámasztotta Jézust a halálból, ő, aki Krisztus (Jézust) feltámasztotta a halottak közül, halandó testeteket is életre kelti bennetek lakó Lelke által.” (Róm 8, 11) Ezt a kijelentést sokan a mi testünk feltámasztására értelmezik. De lehetetlen észre nem venni, hogy Szent Pál nem „halott” testünkről szól, amit a Lélek fel fog támasztani a feltámadáskor, hanem „halandó testünkről”, aminek tehát még előbb a halálban meg kell halnia. Vagyis azt mondja Szent Pál, hogy a Jézust feltámasztó Lélek a bennünk valamilyen formában jelenlévő halált változtatja életté. Ezt kifejezetten állítja is a megigazultságot eszközölő hitről. Az efezusiakhoz írt levél elején azért imádkozik, „hogy megértsük: milyen mérhetetlenül nagy az ő (Isten) hatalma fölöttünk, akik hívők lettünk. Nagyszerű erejének hatását Krisztuson mutatta meg, amikor halottainból föltámasztotta, s a mennyben jobbjára ültette, minden fejedelemség, hatalom, erő és uralom, és minden néven nevezendő méltóság fölé emelte, nemcsak ezen a világon, hanem az eljövendőben is.” (Ef 1, 20–21) A hit tehát, ami bennünk létrejön Isten adományából, nem más, mint a megváltatlanságban jelenlévő halál életre keltése, Krisztus feltámadásának jelenléte.

De nemcsak a hit erőnye jelzi a feltámadt Krisztus dicsőséges erejét bennünk, hanem a szeretet is, meg a többi evangéliumi magatartásé. Könnyű itt Jézus kijelentésére utalni: „Nálam nélkül semmit sem tehettek.” (Jn 15, 5) A szólótó és szóló vessző

szemléletes képe is ezt mutatja. De ha végigmegyünk az Evangéliumon, a kegyelemnek és a sátánnak ezt a kettős együttlétét tapasztaljuk mindenütt. Ez érződik már a Szűz Anya dicsőítő énekében, a Magnificatban. „Nagyszerű dolgokat művelt karja erejével, szétszórja a szívük szándékában gőgösködőket. Uralkodókat taszít le trónjukról, de fölemeli az alázatosokat.” (Lk 1, 51) A Hegyibeszéd végén jelzi, hogy a hitetlen és a hívő ember egyformán ki van téve a szakadó zápornak, az ömlő áradatnak és a süvöltő szélnek. (Mt 7, 25) Egyháza is folyton a „pokol kapuinak” fenyegetettségében él. Jézus nem hagy kétséget azíránt, hogy hívei „a sátán rostáján” táncoló búzaszemekként lesznek kiszolgáltatva e világ erőinek, amikkel szemben nekik nem szabad sem két köntöst, sem sarut, sem botot vinniük (Mt 10, 11), hogy ne legyenek védve az emberi élet, a történelmi és társadalmi erők támadásaival szemben, sőt a bárány gyöngeségében kell a problémák farkascsortáival szembeszállniuk. (Mt 10, 16)

Szent Pál szemléletes képben jelöli meg az evilági isteni életet: „Tudjuk, hogy az egész természet együtt sóhajtozik és vajúdik mindmáig. De nemcsak az, hanem mi magunk is, akik bensőkben hordozzuk a lélek csíráit, sóhajtozunk és várjuk a fogadott fiúságot, testünk megváltását.” (Róm 8, 22–23) A vajúdásban már benne rejlik az új életből valami, de még megvannak a kialakulatlanság mélypontjai is. Jézus ezt így fejezi ki: „E világ fejedelmét már megítélték.” (Jn 16, 11) Még drámaiban: „Láttam a Sátánt: mint a villám, úgy bukott le az égből.” (Lk 10, 18) Sőt midőn szenvedésének árnyékai már egészen megnöttek, az utolsó vacsorán ezt a kijelentést teszi: „Jön a világ fejedelme: rajtam ugyan nincs hatalma.” (Jn 14, 30)

Azt látjuk tehát, hogy szinte a kinyilatkoztatás minden sorában jelen van a húsvéti titok e kettőssége: a földi lét korlátozottsága és mulandósága, a szenvedést és a halált is beleszámítva, és a feltámadásban hozott krisztusi élet ereje együttesen. És ez a kettősség van jelen minden egyes keresztény lelki történetében, de az egyház egész életében is.

A rejtvénykulcs

Ahogy minden szentmisében felhangzik az átváltoztatás után a húsvéti titok megvalósása, úgy kell ezt alkalmazni egyházunk eddigi és mai életében is. Tévedés vagy legalábbis egyoldalúság lenne csak a feltámadott Jézusra tekinteni. Ez triumfalizmushoz vezetett a múltban, és vezet a jelenben is. Kísértve vagyunk rá, hogy a kereszténységet csak a győzelem és csak a siker oldaláról nézzük, és valahogy egyházgyalázásnak érezzük az egyházunk életében tagadhatatlanul jelentkező hibákat és bűnöket. Pedig a zsinaton is megállapítást nyertek egyházunk, illetőleg az egyháziak bűnei is. Ezért lett a zsinat óta ismét szállóige az „ecclesia reformanda”, a mindig bűnbánatra és megújulásra kötelezett egyház. De hiba volna megrekedni csak a Krisztus sebeit hordozó egyháznál: a halál jegyeit jelenvalóvá tévő krisztusi sebekre ráfeledkezni, csupán a negativitásokban megmerevülni, és világgá kiáltani, amit Pascal is mondott a maga zsenialitásában, de tagadhatatlan egyoldalúságában, hogy a történelem nem más, mint Jézus szenvedése a történelemen keresztül a világ végéig. Vagy ahogy nemrégiben König bíboros megállapítását a világlapok felkapták: „az egyház beteg”. Ezeknek a Jézus szenvedésére utaló megállapításoknak nem az a bajuk, hogy nem igazak, hanem az a hibájuk, hogy csak a felét foglalják tételbe az igazságnak: Krisztusnak csupán a sebeit érzik jelenvalónak, pedig a titokban jelen van a feltámadása is. Krisztus a megváltás kegyelmeit és erőit most is, ma is sebein, az egyház sebein keresztül árasztja a világba.

Ott lesz a tévedésünk, hogy ha a bűnöket, illetve negatívumokat (szimbolikus értelemben: halálokat) az egyházban tűrhetőnek, illetőleg helyeseltetőnek gondoljuk azért, mert Krisztusban a feltámadás erőit árasztják. Holott nincsen igazunk, mert a sebeket Jézus testén nem maga ütötte, sem a hívei, hanem ellenségei, a bűnösök. Azért, mert valami Krisztus sebe, nem válik jóvá és elfogadhatóvá még Jézus testén sem. De éppen itt mutatkozik meg Isten bravúrja, vagyis az, hogy megváltó kegyelme az ember szemében „oktalanságnak és erőtlenségnek” látszik – emberi megítélések szerint az is –, és mégis árasztja megváltó kegyelmeit. Így tehát ez a húsvéti titok isteni változata: Isten ereje és bölcsessége emberi gyöngeségbe és oktalanságba öltözve jelenik meg – Jézus életében, a titokzatos Test, vagyis az egyház életében is.

Nincs tehát az egyház életében olyan virágzó korszak, amelyben ne volna jelen a bűn, mely sebeket üt Jézus testén. De nincs olyan mélypontja sem az anyaszentegyháznak, amelyben ne lenne jelen az azt fölöző és túlhaladó feltámadási diadal. III. Ince pápát tartja a történelem a virágzó középkor legmagasabb csúcsának, Jézus mégis Szent Ferencnek is, III. Incének is a látomásban omladozó formában mutatja meg az egész egyházat jelentő Lateránt. Ezért nincs igazuk sem azoknak, akik „sötét” középkorról beszélnek, sem azoknak, akik csak az egyház fénykorát emlegetik. Mindkettő igaz: de ez mutatja, hogy az egyház a feltámadt Krisztus hiteles mása: sebeket hordozó feltámadt Krisztus, ki „a sötétségben világító Ige”. (Jn 1, 4) És hogy a meg tapasztalható sötétség ellenére több a fény benne, az mutatja, hogy átmentődött a harmadik évezredig, és a világ legnagyobb vallása lett, ha megosztottan is.

A mai élet legnagyobb botránya

Legjobb lesz, ha a húsvéti titokkal, vagyis mint fentebb mondtuk: e rejtvénykulccsal próbálunk közelíteni modern kereszténységünk legnagyobb botrányához, a keresztények megosztottságához. Minden kereszténynek szégyenkezve kell bevalania, hogy nem teljesítette Jézus egyetlen kívánságát, amiért imádkozott, és amit egyháza ismertetőjeléül jelentett ki a hitetlen világ számára. (Jn 17, 21) Vitathatatlanul fennáll a megosztottság ténye, amit a nem-keresztények joggal vetnek szemünkre. Az emberi bölcsességet maga Jézus mondja ki: „Minden önmagában meghasonlott ország elpusztul, és ház házra omlik.” (Lk 11, 17) Ugyancsak Jézus fogalmazza meg az elegendő pénz nélkül tornyot építeni akaró ember szégyenét: „Mindenki, aki csak látja, kicsúfolja: »Ez az ember építkezésbe fogott, de nem tudta befejezni.«” (Lk 14, 29–30) És mégis kiáll Jézus a második évezred önhitt emberisége elé így megosztottan, így omladozóan és az egység befejezettsége nélkül. De vajon észrevesszük-e a megosztottság halálos sebe ellenére is élő Krisztust? Mert hiszen él, sőt diadalmasan él! A hitbéli megosztottság már az apostoli egyházban elindult. Elég csak a leveleket olvasni, mindegyikben kapunk felvilágosításokat a másként gondolkodókról, akik – nyilván emberi okoskodás nyomán – változtatni akartak az apostolok által hirdetett evangéliumon. De hát ez végigkíséri az egyház egész történetét. Jézus tehát az egész történelem színe előtt vállalta egyházában a halált jelentő megosztottság sebeit.

És Jézus vallása él a halál, a megosztottság halála ellenére is. Újabb és újabb területek lesznek keresztényekké, és minden nem-hívó botrányozása ellenére is a Biblia a legkeresettebb könyv a világban.

A Szentírás misztikuma

A Szentírás is hordozza a húsvéti titkot: Jézus halálát és feltámadását. Méghozzá együtt a kettőt. Hozzászoktunk ugyanis, és a bennünk élő tisztelet Isten ígéje iránt nem enged meg semmi olyan megállapítást, ami csak egy kicsit is levonna a Szentírás tekintélyéből. Pedig az is hordozza a feltámadt Krisztus titkát, vagyis halálát és feltámadását.

Első halála az, hogy egyáltalán betűbe foglalták Isten szavát. Persze hogy így kellett tenni, bár nem olvassuk sehol sem, hogy Jézus maga írt volna, vagy parancsot adott volna, hogy írják le beszédeit és tetteit. Szent Pál által Isten maga mondja ki éppen a Szentírással kapcsolatban, hogy „a betű öl.” (2 Kor 3, 6) Nagy költők – közöttük Goethe is – panaszozik, hogy ha élményüket és művészi látásukat leírják, szinte megfagy az élmény melegsége, és a halálba merevedő emberi arc hippokratészi vonásai ülnek ki a költői látomás életszerű formáira. Milyen lehetett a jézusi arc melegsége, és mennyit merevítettek rajta a betűk?!

A másik „halála” a Szentírásnak, hogy alkalmoszerű iratok, nem egy teljességre vágyó ember rendszerbe foglalt tanításai. A harmadik halála az, hogy – mint maga Jézus jellemzi háromévi igehirdetését – „képletesen” és nem „nyíltan” beszélt az Atyáról. (Jn 16, 25) Tehát nem egy kidolgozott eszmerendszer, amiben minden igazságnak ki van jelölve a helye és az értéke, másrészt pedig a rejtett értelmű beszéd sok félreértésre és félremagyarázásra adhat okot. Ezért a Szentírás különféle értelmezéséből születnek a különböző keresztény felekezetek. Ennyiből tehát a Szentírás „okozza” az egység halálát, vagyis a sebet a krisztusi testen.

De – és itt kell megszodálnunk az emberi okosságokon túljáró isteni bölcsességet – mindezek ellenére a Szentírás minden egyházi és lelki megújulás forrása, a legtöbb nyelvre lefordított könyv, a legtöbb példányszámban megjelenő munka. Hogy csak a külső adataira hivatkozzunk. Nem is beszélve arról, hány ember találja meg benne és általa lelki békéjét, hitét, Istenét.

A szentségi elv

A húsvéti titok jelenlétét kell meglátnunk az egyház szentségi elvének alkalmazásában is – látható és tapasztalható emberi dolgok közbejöttével közli Isten a kegyelmeit. A mai kritikai szellem sokszor kétségbe vonja, hogy ezek szükségesek-e az isteni világgal való kapcsolat megteremtéséhez és fenntartásához. Persze hogy rendkívüli módon közvetlenül is lehet Istennel kapcsolatba kerülni (nem Isten külön segítsége nélkül!), de tudnivaló, hogy Jézus az Atya által rendelt üdvösség kegyelmeinek a közvetítésére szentségeket alapított, vagyis látható-tapasztalható mozzanatokat. A vízzel való leöntést maga is többszörösen említi. Az oltáriszentségnél a kenyér és bor alkalmazását csak nehézség árán lehet nem-fizikailag értelmezni. A bűnbocsátás és a papszentelés szentírási helyei is megvannak, a többi szentségre való utalással.

Itt az a nehézsége sok kereszténynek is, amit Jézus Nikodémussal való beszélgetésében így fejez ki: „Ami testből születik, az test, ami a Lélekből születik, az lélek.” (Jn 3, 6) Csodálatos, hogy ezt az Úr éppen akkor jelenti ki, amikor a vízből való újjászületést nyilatkoztatja ki. Jelezve talán ezzel azt, hogy az Atya megváltás-rendje a holt anyagot is lélekhordozóvá tudja tenni. Amit tehát emberileg képtelenségnek (= oktalanságnak) tartunk, abból az Isten bölcsessége isteni életet tud teremteni. Amit erőtlenségnek és a kegyelem közvetítésére aránytalanul alkalmatlannak vélünk, azt Isten ereje felhasználhatja. Így valósul meg az egyház szentségi rendjében a húsvéti titok, mely a halál tehetetlenségén keresztül eredezteti az isteni életet.

Ugyanez áll az egyház szentségfegyelmére is: fel kell ugyan készülnünk a szentség méltó kiszolgáltatására és felvételére, de lényegében elég, ha a pap elvégzi, a felvevő pedig úgy fogadja, ahogy azt az egyház szándékolja. Ezt jelenti az ominózus „ex opere operato”, aminek legzszenálisabb kifejezését Szent Ágoston fogalmazta meg: Akár Péter kereszttel, akár Júdás – Krisztus az, aki kereszttel.

Mi áll távolabb az élettől, mint egy lelketlen anyag, és mi élettelenebb, mint egy mechanikus, rutinos mozdulat? És Jézus ebbe a „halálba”, sőt ezen a halálon keresztül is árasztja feltámadt testének kegyelmét. Mint Szent Pál mondja: „Az Isten erőtlensége erősebb az embereknél.” (1 Kor 1, 25)

A pásztor-elv

Még csodálatosabb a húsvéti titoknak az érvényesülése az egyház életébe épített pásztor-elv alkalmazásában. Már maga az a tény, hogy egyáltalán alkalmazza ezt a közvetítő szerepet, noha Isten létre közvetlenül is tudna érintkezni az emberekkel. Mindenkiel külön-külön is. De nem tette! Valami célja volt vele, hogy teremtmények közvetítését állította isteni élete árasztásának szolgálatába. És ezek a teremtmények nem voltak angyalok, akik a szellem zsenialitásával és a lélek lobogó szeretetével, az igazság tiszta fényével és minden problémát gyökeréig átlátó tudásukkal tévedés nélkül tudták volna vezetni Istenhez a földön járó embereket. Nem próféta-alkatú lángcsóváknak, és nem az emberi tökéletesség csúcsán járó szenteknek mondotta Jézus a félelmetes szavakat: „Aki titeket hallgat, engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg, aki pedig engem megvet, azt veti meg, aki küldött engem.” (Lk 10, 16) Külön is kifejezi örömét Atyja előtt, amikor „följuggott a Szentlélekben és így szólt: Dicsőítlek, Atyám, ég és föld Ura, hogy elrejtetted ezeket a bölcsék és okosak előtt, és kinyilvánítottad a kicsinyeknek. Igen, Atyám, így tetszett neked.” (Lk 10, 21) Itt árulja el Jézus, hogy az Atya megváltási tervében szándékosan szerepel a kicsinyek kiválasztása a kegyelem közvetítésére. S ha ez így van, akkor a húsvéti titoknak kell ebben is érvényesülnie.

És érvényesül is. Hiszen éppen az apostolküldés végére teszi oda azt a titokteljes kijelentést: „Aki prófétát fogad be azért, mert próféta, az a próféta jutalmát kapja. Aki igaz embert fogad be azért, mert igaz, az igaz ember jutalmában részesül. S ha csak egy pohár friss vizet ad is valaki egynek, akár a legkisebbnek is azért, mert az én tanítványom, bizony mondom nektek, nem marad el jutalma.” (Mt 10, 41–42) Mintha csak azt akarná hangsúlyozni, hogy az általa küldött apostolok és pásztorok, ha nem is ékeskednek az emberek szemében nagyra értékelt prófétai alkattal, és ha nem is tündökölnék az erkölcsi tökéletesség csúcsán járó igazak vonzó erejével, de a kicsinyek, az egyszerűek, a szürkék észrevétlenségében hordozzák krisztusi küldetésüket, nagyobb jutalmat kapnak, Őt magát, egy friss víznyi figyelemért is.

Ezeket a „kicsinyeket” küldi apostolokként a világba. Kicsiségük ellenére még azt sem engedi, hogy felszereljék magukat a pénz biztonságával a lét bizonytalansága ellen, sem két köntössel a történelem zivataraival szemben, sem saruval: hogy ki legyeknek szolgáltatva és élet-utak éles köveinek és töviseinek; sem bottal: hogy ne tudjanak védekezni a társadalmi világ útonállóí és veszett kutyái ellen. A bárány gyöngességében küldi őket a világ és a problémák farkascordái közé. (Mt 10) És hogy még megtette a dolgot, érdemes megfigyelni: az evangéliumokban mindig akkor szól valamilyen emberföltötti pásztori megbízatásról és felhatalmazásról, amikor az apostolok nagyon is kicsiknek, nagyon is embereknek mutatkoztak: vagyis tévedőknek és vétkezőknek. Máté 16. fejezetében egymás után van Péter kiemelése és nagyon is emberi gondolkodása, úgyhogy az Úr sátánnak kell hogy nevezze őt. (Mt 16, 23)

Ugyancsak egy fejezetben szerepel a tanítványok hatalmi versengése és a nekik adott oldó-kötő hatalom. (Mt 18) A következő fejezetben felszínre jut a tanítványok értetlensége Jézus házasság-eszményével és szegénység-felfogásával kapcsolatban. Az Eukarisztia alapításakor hatalmi harc lesz úrrá fölöttük; továbbá a Getszemáni kerti aluszékonyságuk, s Jézus elhagyása és Péter által történő megtagadása. Figyelemre méltó a feltámadás kérdésében mutatott tájékozatlanságuk, noha Jézus annyiszor beszélt róla.

Mindez azt jelzi, hogy Jézus mintha tudatosan akarta volna élesen egymás mellé állítani az emberi kicsiség gyarlóságát és a nekik ígért hatalom emberfeletti voltát. Így jelenik meg a húsvéti titok ellentétpárja: a halál és az élet, az emberi kisszerűség és az emberfölötti istenfiúság, az esékeny ember és az isteni megváltás. Jézus tehát nem csinált titkot abból, hogy a pásztor-elv alkalmazásával a gyenge ember tévedékenysége és vétkezőkenysége is jelenvalóvá lesz az egyházban, mint a bűnösök ütötte sebek feltámadott testén. De amint a sebek nem oltották ki feltámadott életét, úgy ezek a jelképes sebek sem tudják a titokzatos Testben, az egyházban kioltani a jézusi életet.

*

Így lehetne és kellene folytatni azokkal a problémákkal, amiket különböző oldalakról az evangéliumi egyház halálának neveznek. Például az egyház jogi élete, a jognak elhatalmasodása az egyházban. Azután az egyházi struktúrák, intézmények úgynevezett korszerűtlenségei. A hagyományokhoz való ragaszkodások. Dogmák, tanítások, elképzelések „időszerűtlenségei” – mint mondják. Mindezekből sokan jogot formálnak arra, hogy elhidegüljenek az egyháztól, vagy el is hagyják azt. Sajnáljuk ezeket az embereket, mert hiszen – mint a bevezetőben utaltunk rá – bírálatuk mélyén egy szeplőtelen egyház eszménye él. Igazuk van. De Isten nem csupán a feltámadásban és annak diadalában készítette el az üdvözítés tervét, hanem a halál és a feltámadás által.

Úgy, ahogy mindjárt az első pünkösöd után elhangzó apostoli prédikáció megfogalmazta: „Isten... ily módon vitte véghez azt, amit az összes próféták által már előre hirdetett, tudniillik, hogy Fölkentje szenvedni fog.” (ApCsel 3, 18) Halál és feltámadás tehát egyformán jelen van az egyház életében, mégpedig a nagy egyház és a kis helyi közösségek életében egyaránt. És ahogy nincs igazuk azoknak, akik mindig és mindenütt csak az egyház győzelméről és diadaláról beszélnek, éppen úgy nincs igazuk azoknak sem, akik az egyház haldoklásáról és haláláról tesznek megállapításokat. Mert a sikerekben és győzelmekben – ha jobban megnézzük – jelen van valahogy a bárányként küldött egyház gyöngesége és félelme is. És nincsen olyan mélypontja az egyház életének, ahol ne volna jelen valahogy a feltámadás is. Jézus sírban fekvő testéből is megváltó erők áradtak. A Titokzatos Test sem lehet olyan mélyponton, ahonét nem tudna megváltó erőket árasztani a nagy közösségbe. A szentmisében ez a húsvéti titok válik kézzelfoghatóvá: az élettelen kenyér színe alatt a legmagasabb feszültségű isteni élet rejlik. Ezt a liturgián kívül is, egyházi életünk minden pillanatában tudatosítani, hitünkkel megragadni.

Így sohasem leszünk triumfalisták, és sohasem esünk kétségbe egyházunk sorsán. Nem fogjuk szégyellni gyarlóságait és bűneit, de szentségét sem állítjuk vak elbizakodottsággal. Úgy tekintünk tehát rá, mint édesanyánkra. Erre a szeretetünkre vár a húsvéti titkot megélő Anyaszentegyházunk.

Népi imák Gyimesből

A Helikon Kiadónál rövidesen megjelenik Salamon Anikó, a fiatalon elhunyt kiváló kolozsvári folklorista könyve: *Gyimesi csángó mondák, rölvasások, imák*. A kötetből terjedelmi okokból kimaradt archaikus apokrif vagy másként laikus imák közül válogattunk össze egy csokorra valót. A műfaj: imádságok százai, évszázadokon át bűvópatakként éltek a szájhagyományban, míg a múlt század végétől szórványos gyűjtések, majd a hatvanas évek óta Erdélyi Zsuzsa kutatásai széles körben ismertté nem tették ezeket a költői szépségű alkotásokat.

Salamon Anikó 1971–1973-ban gyűjtött a Keleti-Kárpátok nehezen megközelíthető szórványtelepülésein, a Tatros és a belefutó patakok völgyeiben élő gyimesi csángók között. E színes kultúrájú és erősen hagyományörző, egységesen katolikus magyar népcsoport vallásosságának köznapi formái ma is elevenek: nem ritka a keresztervetés, fohász kaszálás kezdetén és végeztével, a kelő nap vagy hold láttán. Az imakönyvi és a templomi imádságok mellett búcsúkor, családi körben, egyénileg szinte a zsolozsma fegyelmeivel mondogatták anyáiktól, nagyanyáiktól tanult saját imáikat. Megrendítő erejű képekkel idézik fel ezek az imák a Golgotán szenvedő Krisztust, a fiát kereső Mária alakját, párbeszédét Szent Lukáccsal (ez országosan ismert jelenet eredetét valahol a középkori, olykor dramatizált Mária-siralmakban keresi a szakkutatás) (1–3.). A reggeli (4.) és esti (5–6.), illetve a nagypénteki (7.) imák helyet kaphattak imafüzérekben is, gondolatritmusaik más összetételben is gyakoriak. A 9. ima az igen régi Szent Kereszt-legenda (Séth, Ádám fia a tudás fáján megpillantja a gyermeket, aki majd eltörli Ádám bűnét) egy mozzanatát őrzi: a keresztfáéletfa egymásra rímelését, amit a középkorban többször megmintáztak-festettek. Az imák végén általános zárlat legtöbbször Krisztus saját ígérete az üdvösségre: napi kapaszkodó a keresztény remény számára.

Mohay Tamás

*

1. *Kimenyek ajtóm eleibe,
Letérgelek napkeletre,
Ott látok egy szép kápolnát,
Küjél aranyos, belől irgalmas,
Négy szegibe négy arany kereszt,
Közepibe egy arany karosszék.
Ott ül asszonyunk Szűz Mária,
Feje lehajtva, könnye csordulva.
Odamene Szent Lukács, szent evangélista,
Kérdi vala: hol jártál, hol jártál,
Én áldott szent fiam?
Hol jártam, hol jártam,
Én áldott szent anyám?
Két nap a zsidók üldöztek,
Harmadnapján megfogtak,*

*Vaskestyűvel csapdottak,
Vaskoronával koronáztak,
Kálvária hegyére kihajtottak,
Epével, ecetvel itattak.
Eredj el Szent Lukács, szent evangélista,
Ki fekete földnek föld színire,
Hirdessed a földi embereknek,
Ki elmondja este lefektibe,
Reggel felkeltjébe,
Bizon, bizon mondom,
Pokol ajtója becsukódik,
Mennysország ajtója kinyitódik.
Beteg a test, kész a lélek,
Örömmel várják a mennyei angyalok.*

Amen.

2. Én felköttem én ágyamból,
 Kimenék ajtóm eleibe,
 Feltekinték napkeletre,
 Nyitva látám mennyország ajtaját,
 Ott láték szép fehér kápolnát,
 Küjél aranyos,
 Belől irgalmas,
 Ott sír asszonyom Szűz Mária.
 Feje lehajtva,
 Könyve csordulva.
 Odamene Szent István és Szent Lukács.
 Kérdé, mit sírsz, asszonyom Szűz Mária?
 Hogyne sírnék Szent István és Szent
 Lukács,
 Mikor három teljes napja
 Az én áldott szent fiam odavan.
 Menj ki ajtód eleibe,

Térgyig vérbe, könnyökig könnybe,
 Meglátod.
 Kimenék ajtóm eleibe,
 Térgyig vérbe, könnyökig könnybe,
 Megláttam.
 Hol vótál, én áldott szent fiam?
 Két nap a zsidók üldözének,
 Harmadik napján megfogtak,
 Vaslándzsákkal liggattak,
 Nehéz keresztjét a vállamra tették,
 Kálváriára kivitették.
 Aki ezt este lefektibe,
 Reggel felkeltibe elmondja,
 Angyalomat se küldöm,
 Magam se megyek,
 Úgy hozom, mint a ma születettet.

Amen.

3. Én lefekszem én ágyamba,
 Feltekintek magos mennyországba,
 Ott látok tizenkét oltárt,
 Tizenkét oltár előtt tizenkét apostolt,
 Ott ül názáreti Jézus
 Aranyos székébe,
 Térgyig vérbe,
 Könyökig könnyűbe,
 Szent feje függesztve,
 Szent szakállá szaggatva,
 Lelke szomorodva.
 Odamenyen Boldogságos Szűz Mária,
 Így szól hozzája:
 Mi dolog szerelmes fiam,
 Hogy itt ülsz
 Hétszer szentelt székedbe,
 Könyökig könnybe,
 Szent szakállad szaggatva,
 Szent szíved hervasztva?
 Hogyne ülnék, szerelmes szent anyám,
 Mikor én a zsidók határába vótam,
 Engem üldöztek, töpdöstek,
 Tövissel megkoronáztak,
 Nehéz keresztet vállamra tették,
 Kálvária hegyére kivezettek,
 Kezemet és lábamot összeszegeztek,
 Szent ódalamot lándzsával döfödték,
 Piros szent véremet kiontották,
 Úgy gyaláztak meg engem.
 Szent anyám, aki ezt az imát elmondja
 Minden héten hat nap,
 De kivált pénteken vagy vasárnap
 Felveszem az atyám országába,
 S még a legkisebb ujját se hagyom elégni. Amen.

4. *Én kimenék ajtóm eleibe
Feltekinték magos mennyekbe,
Ott láték egy szép kápolnát,
Küjel irgalmas, belől aranyos,
Négy szegibe négy angyal,
Közepibe szent ótár,
Szent ótáron szent ostya.
Aki elmondja este lefektibe,
Reggel felkeltibe,
Az idvezül, mint Jézus Krisztus
Halála óráján. Amen.*

5. *Én lefekszem én ágyamba,
Minden testi koporsómba.
Angyal engem ebregessen,
Sátán ingem meg ne csaljon.
Az Úr Jézus velem legyen,
Szent kereszttel megjegyejzen.
Fogadd hejzám Úr Jézus,
Hogy én lássak jó álmot.
Álom ingem el ne ölj,
Gonosz tőlem távozzál.
Nyits kaput, angyal,
Nyújts kezet, Mária,
Hogy mehessek az Úr színe látására.*

Amen.

6. *Én Uram, Teremtőm,
Aki engem teremtett,
Szent lelkével szeretett,
Szent vérével megváltott,
Fogadd hojzám Úr Jézus,
Hogy láthassak jó álmot.
Álom engem meg ne csalj,
Csalárd engem meg ne nyomj,
Mer én meg vagyok keresztelkedve.
Az Atya, Fiú, Istenhez szentelve.
Házam Szent Antal,
Négy szegibe négy angyal,
Közepibe szent ótár és szent ostya,
Kiből a könnyhullás kifolyamodik.
S el ne hagyjanak. Amen.*

7. *Ó, ma áldott nagypéntek,
Ugyanannak a napja,
Azon történt a Jézus Krisztusnak
Öt mélységes sebje.
Aki ezt elmondja*

*Este lefektibe,
Reggel felkeltibe,
Háromszor napjába,
Úgy megüdvözül, mint az
Úr Jézus megüdvözült
A nagy Kálvária hegyén,
A nagy magos keresztfára felfeszítve.
Beteg a test, kész a lélek,
Ó, várunk Uram téged,
Hogy az örök dicsőség
Hallgatkozzék nékiünk. Amen.*

8. *Hiszek egy Istenbe,
Bízom az Istenbe,
Az a bízott Isten
Lakozzék lelkemben.
Jöjj el, én Istenem,
Gyóntass meg ingemet,
Legyek én neked
Gyóntatott embered.
Menj el, te gonosz sátiány,
Ne késérts ingemet,
Mert van nekem fejem,
Fejem az Úr Jézus,
Menj el eleibe,
Megfelelt képibe.
Az én házam Szent Antal,
Négy szegibe négy angyal,
Közepibe szent ótár,
Szent ótáron szent ostya.
Aki ezt elmondja
Reggel felkeltibe,
Este lefektibe,
Úgy idvezül, mint az Úr Jézus
Magos keresztfán. Amen.*

9. *Paradicsom kőkertjibe
Arany színe leterítve,
Ringó bölcső közepibe,
Az Úr Jézus fekszik benne.
Jobb kezébe aranyalma,
Bal kezibe aranyvessző.
Mikor azt ő megharsintsa,
Zúg az erdő, cseng a mező.
Sohase láttam szebb termőfát,
Mint az Úr Jézus keresztfáját.
Vérrel virágzik,
Szentlélekkel gyümölcsözik. Amen.*

Salamon Anikó gyűjtése

A húsvéti misztérium keresztény életfeladat

Az Úr Jézus kereszthalála és feltámadása az ő órája, amiért emberré lett. Ez egész földi életének értelme és célja. Válaszul megkapta az Atyától a feltámadás dicsőségét nemcsak a maga számára, hanem a megváltott emberiség számára is. Kiszabadít az áteredő bűn szolgaságából, hogy a fogadott fiúság isteni életét visszaszerezzzük. Ezzel Isten örök üdvözítő tervei valósulnak meg.

Isten ugyanis, aki a Szeretetet, azért teremtette az embert, hogy az önzetlen Isten- és emberszeretemben bontakozzék ki, és az isteni természetben részesedjék. Az ember azonban szembeszegült Isten parancsának, és gögösen önerejéből akart olyan lenni, mint az Isten. (Ter 3. 5)

Ádám bűne nemcsak magának ártott, hanem titokzatos módon minden emberre átszállt. A keresztségben Krisztus megváltó halála és feltámadása révén visszakapjuk ugyan a fogadott fiúság isteni életét, de úgy, hogy a szeretettel ellentétes önző, bűnös hajlamok bennünk maradnak. Ezeket a Szentírás a szemek kívánságának, a test kívánságának és az élet kevélységének nevezi. (1 Jn 2, 16) Hatásukra az ember nem azt kérdezi: mivel lehetnék ebben Isten kedvére vagy embertestvérem javára, hanem ezt: lesz-e ebből anyagi hasznom; jelent-e ez nekem valami élvezetet; előmozdítja-e az érvényesülésemet? Az ember a maga egoista vágyainak kielégítésével nemcsak olyan nem lett, mint Isten, hanem még tisztességes ember sem lett: bűnössé vált.

Isten Fia azért lett emberré, hogy emberi körülményeink között elibénk élje azt a szeretetet, amit az örökkévalóságon át megélt Atyja ölen a Szentlélekben. Ádám és utódai, a bűnös emberek önmaguk akarátát keresték Isten megvetéséig. Jézus azonban így vall: „Én nem azért szálltam le a mennyből, hogy a magam akarátát cselekedjem, hanem annak akarátát, aki küldött engem.” (Jn 6, 38) Tanításával, jótetteivel, csodáival nem a maga önző hasznát, élvezetét vagy népszerűségét keresi, hanem Atyját akarja megdicsőíteni és embertestvéreinek javát szolgálni még akkor is, ha ez tőle életének feláldozását követeli. A kísértő Sátán abból ismeri fel Jézusban a Megváltót, hogy az önzés hármaskívánságára csábító kísértésének ingadozás nélkül, határozottan ellenáll, mert mindenben Atyja kedvét keresi. Jézus azért tudja olyan lényeglátóan tanítani a főparancsot, mert az saját életének a lényege, ez irányítja minden tétét: „Példát adtam nektek, hogy amint én tettem, ti is úgy tegyetek.” (Jn 13, 15) Pedig Jézus számára sem volt könnyű tenni a jót. Ő is átérezte a böjt kínzó éhségét, a sebláz gyötrő szomjúságát, a virrasztás fárasztó voltát, az otthontalanság kiszolgáltatottságát, az emberek értetlenségét, Júdás és a tömeg hálátlanságát és kereszthalálának borzalmas kínjait. Ezért imádkozta: „Atyám! Ha lehetséges, múljék el tőlem ez a pohár, de ne az én akaratom legyen, hanem a tiéd.” (Mt 26, 38–39) Azonban azt is tudta, hogy csak az a szeretet hiteles, ami mások áldozatos szolgálata. Azért vállalja a kereszthalált, hogy megtudja a világ, hogy szereti az Atyát (Jn 14, 31), és hogy nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért (Jn 15, 13).

Tudta, hogy halálán menő szeretetéért Atyjától viszonzásul a feltámadás dicsőségét kapja. Isten jobbján ülve, a világmindenség eljövendő királyaként szent embersége szerint is valóban olyan lett, mint az Isten. Ezért merte imádkozni nagy bizalommal az utolsó vacsorán főpapi imájában: „Atyám! Eljött az óra! Én megdicsőítettelek téged a földön. A művet, amelynek elvégzését rám bízta, véghezvittem. Most dicsőíts meg engem Te, Atyám magadnál, azzal a dicsőséggel, amelyben részem volt nálad, mielőtt

a világ lett.” (Jn 17, 1–5) Jézus egész életében, de főleg kereszthalálában megmutató Isten- és emberszeretetével váltott meg minket. Az emberiség nevében bemutatott szeretetáldozata többet ér Atyja szemében, mint az egész világ összes szeretetlensége. Haláláig menő engedelmsége nagyobb érték, mint az egész világ minden engedetlenségéből fakadó bűne. Ezért merte ígérni: „Ha majd fölmagasztaltatom a földről, mindent magamhoz vonzok.” (Jn 12, 32) Feltámadva a halálból, az Atya jobbjáról elküldi nekünk a Szentlelket, hogy Jézust hittel befogadva, az Ő lelkületével teljesítsük mennyei Atyánk akaratát: „Aki szeret engem, megtartja tanításomat. Atyám is szeretni fogja őt. Hozzá megyünk és benne fogunk lakni.” (Jn 14, 23)

Az értünk meghalt és feltámadt Krisztus így lesz számunkra az út, az igazság és az élet (Jn 14, 6). Halálának és feltámadásának húsvéti misztériuma a szentségek vételeiben, az eukarisztikus áldozat bemutatásában és a mindennapos keresztény aszkézisben folytatódik. Krisztussal együtt feltámadunk Isten gyermekeinek életére. A keresztség által vele együtt a halálba temetkeztünk, hogy amint Krisztus feltámadt halottaiból, úgy mi is új életet éljünk. A régi ember bennünk azért feszítettett keresztre vele együtt, hogy a bűnös test elpusztuljon, és ne szolgáljunk többé a bűnnek.

Amire a szentségek kegyelmi képességet adnak, azt kell tettekre váltanunk mindennapos keresztény életünkben. Minden egyes jótettünk meghalást jelent önző, földies, bűnös vágyainknak, de egyúttal föltámadást is a Krisztusban való életre a Szentlelek szeretetében. Aki alamizsnát ad, annak le kell mondania arról a haszonról, amit pénzével szerezhetett volna magának. Ez meghalás a szemek kapzsi kívánságának, de ugyanakkor boldog feltámadás is Krisztus lelkületére, aki azt mondta: nagyobb boldogság adni, mint kapni. (Csel 20, 35) Aki böjtöl, az meghal a test kívánságának, de ugyanakkor feltámad Krisztus szabadságára. Aki imádkozik, az lemond a szórakozásra is használható idejéről, hogy együtt lehessen Krisztussal feltámadásának örömeiben. Aki engedelmeskedik, az meghal gögös önfejlésének, hogy belesimulva Isten akaratába, viszonzásul megkapja Krisztus békéjét. Aki beteget ápol vagy bármilyen más szeretetszolgálatot végez, az meghal a saját kényelmének, hogy hitében megelhesse a feltámadt Krisztus örömhírét: „Amit egynek a legkisebbek közül tettetek, azt nekem tettétek.” (Mt 25, 40)

Ez nem kis lemondást és szenvedést jelent: örökösen halálra adni magunkban rendetlen kívánságainkat, mint az áldozati állatokat (Kol 3, 5), hogy testünket Istennek tetsző áldozatul adhassuk (Róm 12, 1–2), mert nem e világhoz szabjuk életünket. De Szent Pál biztosít, hogy a jelen élet szenvedései össze sem mérhetők azzal a dicsőséggel, ami meg fog nyilvánulni rajtunk (Róm 8, 18–25). Ha a feltámadt és megdicsőült Krisztus isteni életében akarunk részesedni, akkor előbb szenvednünk kell vele együtt. (Róm 8, 17) Az Isten előtt egyedül értékes szeretet nem más, mint a hittel legyőzött önzés. Lemondás nélküli, boldog élvezetté a szeretet csak a mennyi dicsőségben lesz jutalomképpen. Csak annyira támadunk fel Krisztus boldog dicsőségére, amennyire földi életünkben meghaltunk egoista kívánságainkból származó bűneinknek. Halál nélkül nincs föltámadás. A búzaszemnek előbb teljesen el kell rothadnia ahhoz, hogy százszoros termést hozzon (Jn 12, 24–26) Krisztus kereszthalála csak a hitetlen ember szemében tűnik bukásnak és csődnek. A hívó ember szemében ez az Isten- és emberszeretet diadala. Ezért kívánja tőlünk is Jézus: „Aki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztségét mindennap és kövessen engem.” (Lk 9, 23). Ezért imádkozza az egyház a IV. misekanonban Szent Pál szavait: „Krisztus mindenkiért meghalt, hogy akik élnek, ne maguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és föltámadt.” (2 Kor 5, 15)

Ezért mondhatja el minden igazi keresztény magáról Szent Pállal: „Testünkben Jézus kínszenvedését hordozzuk szüntelen, hogy Jézus élete is megnyilvánuljon testünkön.” (2 Kor 4, 10).

ZACHARIE DE VITRÉ

Költői elmélkedések

Mi Urunk Jézus Krisztus
Szenvedéseiről Haláláról és Feltámadásáról

(1) Apokalipszis, 5/9

*Jézus? mert célja vagy minden szándékaimnak,
E Könyv végső jajod szent foglalatja lesz:
Százszor-Szent kínjaid nagy diktandója ez,
Szerény ajándokul Neked, kiből kisarjadt.*

*Isteni testedet véve drága papírnak,
Tintaként véred, és sajtóként a Kereszt
Szolgáltak alapul az Eredetihez,
Melyet másolva most, add, hogy méltóan írjak.*

*Választott könyv? minek szent tanításai
Tudnak dalomba csak tartalmat önteni,
E véres rejtelem értelmével te tölts meg.*

*S hevítvén bensőmet győzelmes szellemed,
Szeretet Istene? betűiddel jelölj meg,
Önnön kezemmel vésd Szívembe képüket.*

Jegyzet

A Michel Deguy szerkesztésében megjelenő párizsi Poesie című folyóirat (melynek szerkesztésében magam is, bár nem számottevő módon, közreműködöm) 1985 végén megjelent 34. száma, mint azt már nemegyszer tette, újabb izgalmas felfedezést tett a múlt irodalmában. Jacques Roubaud, aki ugyancsak tagja a folyóirat szerkesztőbizottságának, s matematikus-költő mivoltában még bámulatosan széles kutatási körre (csak jelzésül: a japán tankára, a provanszál lírára, a francia verselés kezdeteire, a mai amerikai költészetre, a szonett történetére stb.) kiterjedő tudós filológus is, egy jószerivel ismeretlen 17. század eleji költőt mutat be, tizenhat szonettjét közölve. A közlés, a közlő tudomása szerint, a világon ez idő szerint *egyetlen* (!) példányban fellelhető kötetből készült, amelyet a párizsi Arsenale könyvtára őriz. Ez 1604-ben jelent meg, szerzőjéről alig tudni egyebet, mint hogy jezsuita szerzetes volt. Első megjelenése óta a kötet soha többé nem jelent meg, a benne foglalt 346 szonett közül egyetlenegy sem jelent meg egyetlen későbbi francia költői antológiában sem; a legrészletesebb irodalomtörténeti munkák, kézikönyvek sem említik.

A közölt tizenhatból e két szonett magyarra fordítása semmiféle szándéknak vagy célzatnak nem köszöni megszületését, pusztán annak a költői „élménynek”, amelyet olvasásuk adott. S talán annak a paradoxonnak, amit úgy véltem, felfedezek bennük: hogy ti, ez az eksztatikusan dogmatikus katolikus *gondolkodásban* fogant költészet –

(2) János, 20/19–20
Ostendit eis Manus et Latus
A feltámadt Krisztus öt sebéhez

*Szelíd mentsváraink, kegyesség menedéke,
Mennyből szállt kincseink gazdag telérei,
Az Isteni Hitves ragyogó ékei,
Arany szájak, ügyünk igazáért beszélve.*

*Csillagok, sorsunkat szerencsével kísérve,
Édes kanálisok, javunk forrásai,
Ahol az igazi Becsvágy célt ér, a mi
Egységünk záloga, reményünk öt pecsétje.*

*Rubintok, mik Öröklétbe szövök bele,
Ami az Istenség emberi Köntöse,
Nytott ablakai a Mennybéli Dicsfénynek.*

*Bűnösnek szeretet szerzette oltalom;
Jézus békét hozand; tanúskodván téérted,
Feltárva az Okot így az Okozaton.*

Somlyó György fordítása

lényegénél, vagyis *költői* megvalósulásánál fogva – az általam ismert költészetek közül leginkább az egykorú magyar protestáns és protestáló költészettel rokon: a bibliai igének szinte tapintható, érdes inkarnációjában, a testes szavak súlyos mozdulataiban, a hittételek merészen metaforikus áttételeiben. Kieleznetten példázva azt a minden költészetre érvényesnek látszó – sőt lényegébe mutató – tényt, hogy annak legfőbb *tartalma* emberi egyetemességében van, tehát mélyebben, rejtettebben, mint – bármily meggyőződéssel képviselt – gondolatvilága, filozófiája, „ideológiája”, amely szerint létrejöttek idejében, a hitviták, politikai villongások, filozófiai csatározások heveny közegében általában meg szokott ítéltetni.

Csak ez magyarázhatja egyébként azt a hatást is, amit a nagy költészet hosszú idő után és a gondolatvilágát, hirdetett eszméit nem osztó kései olvasóira tesz. Mint ezek a versek is fordítójukra. A fordításban csak egyetlen meghökkentő mozzanatra hívnam fel a figyelmet. Az eredeti szonettek lépten-nyomon használnak írásjelként számunkra teljesen indokolatlannak tetsző helyeken kérdőjeleket. Roubaud közlésében megtartja ezeket, s bennük a jezsuita gondolkodásra jellemző karakterisztikumot fedez fel. Ehhez nem tudok érdemben hozzászólni. De a kérdőjeleket én is megtartottam, mert úgy érzem, valami titokzatos vibrátót kölcsönöznek a szövegnek, ami feltehetően szervesen hozzátartozik. Ez indokolatlan (?) kérdőjelek tehát a magyar szövegben sem sajtóhibának, még kevésbé a fordító értelmetlen önkényességének tudhatók be.

S. Gy.

Pázmány Péter

Halálának 350. évfordulóján

Közvetlenül érseki kinevezése előtt, 1616 nyarán furcsa hír röppent szárnyra a Felvidéken Pázmány Péterről, az akkori túróci préposztól. Zemplén vármegye augusztus elején ugyanis átiratban szólította fel Sáros protestáns nemességét, hogy hadait tartsa nyeregben, mert Pázmány Péter királyi katonaság támogatásával készül az északeleti országrész protestáns rendjeinek rekatolizálására, a nemesi szabadságjogok – köztük a bécsi és a zsitvatoroki békében lefektetett vallási rendelkezések – megsértésére. Egyesek még azt is suttozták, hogy Moldvából Raduly vajdát is segítségül hívja majd, így fordul az általa eretnekséggel vádolt, s „újítók”-nak, „Luther palástjába kapaszkodó, hittől szakadt atyafiak”-nak nevezett lutheránus és kálvinista nemesek és városi polgárok ellen. Pázmány, akinek rövidesen fülébe jutottak e híresztelések, azonnal tollat ragadott, s felháborodottan tiltakozott Thurzó György nádorhoz írott levelében e képtelen, nevetséges, „gaz hírek” ellen, majd a magyarságában és nemességében egyaránt megsértett ember önérzetével vágta oda: „En is szinte oly magyarnak tartom magamat, mint akárki.”

Ma sincs okunk rá, hogy ebben a kijelentésben kételkedjünk. Pedig, mint a fenti kis epizód is példázza, sokféleképpen ítélték meg tevékenységét mind saját korában, mind az utókorban. Kiemelkedő személyiségek körül a szokásosnál mindig magasabbra csapnak az indulatok, Pázmány meg mintha egyenesen gyűjtőpontjába került volna a 17. századi magyar sorskérdések feletti összecsapásoknak. Vallási, politikai, irodalmi téren egyaránt ellentétes táborok néztek egymással farkasszemet, magyarok magyarokkal álltak szemközt – noha mindkét fél az ország és a magyarság megmaradásának útjait kereste, a földi és a földöntúli boldogulás lehetőségeit fürkészte. Csakhogy más-más módokat, eltérő eszközöket láttak erre alkalmasnak a szemben álló felek, s a maguk igazáról valamennyien meg voltak győződve. Csak bonyolította a helyzetet, hogy mind a protestáns, mind a katolikus táboron belül további ellentétek bontották meg az egységet, szabdalták kisebb csoportokra a két nagy pártot, s a Habsburg-pártiságot is, meg a török-orientációt is többféleképpen lehetett képviselni.

Korszerű szemlélettel, árnyaltan csakis akkor közelíthetjük meg Pázmány egyéniségét, ha a kor történelmét nem fehérben-feketében, hanem valamennyi színárnyalatával együtt vetítjük alakja mögé. Csakis így ötvöződhetnek végül egységes képpé a különböző tetteit, mondásait, alkotásait felvillantó mozaikkockák.

Nem kétséges, hogy személyiségének alapvető jegyeit katolikus vallásossága, jezsuita neveltetése, római teológiai stúdiuma alakította ki. A jezsuita kommentárokkal ellátott arisztotelianus bölcsélet és tomista teológia egyaránt vérebe ivódott a már fiatalon is rendkívül racionális szemléletű papnövendéknek, aki gazdag képzeletű gondolkodóvá-íróvá érlelődött a későbbi évek során. Olyan teológussá vált, akinek világszemléletét mindvégig a skolasztika szorító pántjai fogták keretbe, mégis szinte valamennyi alkotásában – irodalomban, politikában, egyházszervezésben – eredetileg tudott alkotni.

Ha figyelmünket elsőként gráci tanári évei felé fordítjuk, úgy tűnik, mintha munkájának egy kevésbé jelentős területét vennénk szemügyre. Pedig az itteni egyetemen töltött évtized, az általa előadott filozófiai és teológiai stúdiumok jelentős mértékben

hozzájárultak annak a bámulatos tudásnak a megalapozásához, amelyet – érthető módon – inkább magyar nyelvű munkáiban csodáltak meg kortársai és kései olvasói egyaránt. Latin nyelvű egyetemi előadásait ő maga nem is adta sajtó alá, java részük csak műveinek 15 kötetes összkiadásában (1894–1904) látott napvilágot, kiegészítésük azonban még napjainkban is folyik. Jellemző, hogy tanítványainak ránk maradt, újabban előkerülő jegyzetei igen világos, logikus, áttekinthető képet adnak arról a világ-szemléletről, amelyet a korai barokk tudományosság s ezzel együtt Pázmány is vallott. Az új természettudományos felfedezésektől nem idegenkedett, Kopernikusz csillagászati, Christophorus Clavius matematikai tételeit egyaránt emlegette és népszerűsítette, s a mérvadó teológusok olykor ellentétes véleményeit is bátran ütköztette. A Ratio studiorum előírásaihoz természetesen mindenben alkalmazkodni igyekezett, de már ekkor látható volt, hogy a katedra békés légkörénél otthonosabban érzi magát a mind erősebben fellángoló hitviták világában.

Már első – Grácból történő – hazatérése alkalmával fellobbantotta azt a lángot, amelyet haláláig nem hagyott kialudni: életre keltette a protestáns többségűvé lett országban a magyar nyelvű katolikus vitairat műfaját. S ami ennél fontosabb: olyan nyelven szólalt meg, amellyel méltó ellenfelévé válhatott a legjobb protestáns vitázóknak, Magyarai Istvánnak, Alvinci Péternek; sőt, nyelvileg továbbfejlesztette azt az állapotot, amelyet Heltai Gáspár stilisztikai könnyedsége, hajlékonysága, Bornemisza Péter szélesen hömpölygő, szenvedélyes komorsága vagy Melius Péter vaskos nyersesége jelentett. Már első vitairata, a Magyarai ellen írott *Felelet* (1603) is tanúsítja, hogy Pázmány lágyabb, líraibb hangokat ugyanúgy meg tudott pendíteni, mint égzengéserejű húrokat, józan logikával éppúgy tudott érvelni, mint metsző iróniával vagy harsány, vaskos humorral. Mint Kosztolányi írta: „tollán forró tinta csordogál, kalamárisában pedig tűz van, égi szikra, de a poklok kénköves lángja is.” S mindezt másfél évtizedes külföldi tartózkodás, latin, görög, német, olasz és más nyelveken folyó előadások és mindennapos beszélgetések után, annyi stilisztikai leleménnyel, olyan nyelvi erővel, amely csak rendkívül tudatosan élő embernek lehet sajátja.

Anyanyelvéhez való szívós ragaszkodás, erdélyi szülőföldjének évtizedes távlatokból is meleg hangú emlegetése, a katolicizmus ügye mellé a magyarságének szoros odakapcsolása vezetett ahhoz, hogy az első vitairatában mutatkozó erények az évek során tovább gyarapodtak, írói arzenálja egyre gazdagodott. Aligha tévedünk, ha az Alvinci ellen írott *Őt szép levél* (1609) című vitairatát a műfaj legkiemelkedőbb hazai példájaként említjük. Örök kár, hogy ellenfelének művei elvesztek a századok során, azokkal együtt lépésről lépésre kibontakozna előttünk az a nagyszabású polémia, amely a kor közvéleményét szellemi pezsgésben tartotta.

S hogy ki lett végül is e hitviták nyertese? Az évszázadok során e kérdésre többnyire felekezeti állásponttól függően különféle feleletek hangzottak el: voltak, akik a főúri családok rekatolizációjának említésével vélték megválaszolandónak a kérdést, s akadtak, akik a protestáns egyházak megmaradásával, megszilárdulásával érveltek. Úgy hisszük, a korszerű felelet csak az lehet: a hitviták csatazajából végül is nem egyik vagy másik fél, hanem a magyar nyelv, irodalom, a magyar művelődés került ki győztesen. A vitázók természetesen szüntelenül további szellemi erőfeszítésekre kényszerültek, újabb és újabb stílusfordulatok, gondolatláncolatok fordultak szembe egymással, iskolák, nyomdák, templomok épültek, szüntelenül újabb könyvek jelentek meg, s nőttön-nőtt az olvasók száma. Ez a hitviták igazi jelentősége, ezért sorolható Pázmánynak – és ellenfeleinek – lázas ügybuzgósága e téren is az értékteremtő tényezők közé.

Pázmány hitvitázó írásai mint építőkövek alapozták meg a régi magyarság legmonumentálisabb gondolatépítményét, *Az isteni igazságra vezérlő kalauz* (1613) című szintézisét, amely egybefogta korábbi műveinek tételeit, kiegészítette őket, s össze-

függő áttekintést adott a katolikus hitértelmezésről. A 15 könyvre tagolt, roppant méretei ellenére is arányos és áttekinthető mű nem annyira teológiai, mint inkább hitvédelmi összegzésnek nevezhető. Láthatóan nem hézagatlan dogmatikát, még kevésbé száraz tankönyvet akart Pázmány alkotni, hanem a polémiák gyűjtőpontjába került kérdésekben fejtette ki véleményét, cáfolva is egyben az „ellenkezők”, „a Luther lova farkát tartók”, „az új hitfaragó atyafiak” álláspontját. Ezért szől kiemelt hangsúllyal a jócselekedetekről, a szentségekről, az üdvözülésről, a szentek és Mária tiszteletéről, a papi nőtlenségről, a tisztítótűzről, a pápaságról, a Biblia értelmezéséről – hiszen ezek magyarázata körül csaptak össze leghevesebben az ellenfelek. Az aktualitás iránti érzék, a kérdések gyökerének megragadása, az ellentétes vélemények egymás elleni kijátszása jellemzi a *Kalauzt*, nem véletlen, hogy érdemi felelet nem érkezett rá, ellenfelei éppen ezeken a pontokon nem tudtak lépést tartani vele.

A Kalauz után csitulak is valamelyest a polémiák hullámai: a katolikus fél ezentúl erre hivatkozott, a protestánsok viszont legfeljebb a nagy mű egyik vagy másik részletét támadták meg, így Pázmánynak csak e szórványos támadások kivédésére kellett gondolnia.

Az 1616-tól már az esztergomi érseki székre emelkedett főpap viszont korántsem csak hitvitázó és ellenreformátor volt, hanem saját egyházának erkölcsi vezetője is. Normát, útmutatást kívánt adni a mindennapok számára is. „Harcoló írásai”-tól maga különítette el egyházi beszédeit, amelyek valósággal megkoronázták írói pályafutását. Lélektani, pedagógiai és erkölcsstani tapasztalatainak reprezentatív gyűjteménye az a száz *prédikáció*, amelyet élete alkonyán adott ki. Ekkorra már lehiggadt a polemikus műveket fűtő szenvedélyesség, a protestánsellenesség tüze már csak a háttérben párázslott, s az etika, a bűnök és erények hierarchiájában való eligazítás szándéka került előtérbe.

A korabeli magyar társadalomnak szinte minden jellegzetes képviselőjéről szólt a hatalmas beszédgyűjtemény valamely darabja. Az urak, fejedelmek, alattvalók, szolgák, papok, szerzetesek, püspökök, keresztény vitézek, bírók, kereskedők, iparosok, földművesek, jobbágyok, házasságban élő asszonyok, özvegyek, betegek, öregek, fiúk és lányok számára egyaránt volt mondanivalója, minden korú, rangú és foglalkozású embernek megfogalmazta az erkölcsös élet normáit. Nem véletlen, hogy gyakran más vallásúak is meghallgatták beszédeit, sőt – mint a korabeli feljegyzések tanúsítják – nagy elismeréssel nyilatkoztak róla. A pázmányi etika központi kategóriája a szándék, a tetteket ez minősíti, ellentétben a reneszánsz morállal, amelyben a tett eredménye volt az erkölcsi megítélés mércéje. Erkölcsi rendszerének másik központi eleme az aktivitás, a tetterekészség, a valóság cselekvő alakításának követelménye. Ennek megfelelően hangsúlyozódik az akarat és a ráció szerepe; számára ezek az aktív életvitel zálogai, segítségükkel mindent alakíthatónak, mozgathatónak, dinamikusnak fogott fel. Ez a magatartás sikerrel ellensúlyozta a neosztoikus filozófia hatását, amely Magyarországon is elég erős volt a 17. század első felében, s passzivitást meg felekezeti közömbösséget sugallt.

A prédikációkból Pázmány társadalomszemléletének jellegzetes vonásai is kirajzolódnak. Érzékletes hasonlatok egész sorával magyarázta meg, hogy miért szükségszerű a társadalom hierarchikus felépítése. A különböző társadalmi osztályok egymásrautaltságát hangoztatta, de a hatalommal való visszaéléseket és túlkapásokat elítélte. Végeredményben az anarchiától mentes, feudális osztálytársadalom eszményképe bontakozik ki fejtegetéseiből, ennek érdekében igazolta az alá- és fölérendeltséget s ostromozta a társadalmi igazságtalanságokat.

Beszédeinek stílusa nem mutatja a korabeli itáliai barokk próza szélsőségeit, a népszónoklatok túlzott díszítésmódját, hanem a tartalmi hasznosságra helyezve a hangsúlyt, mérsékelten díszít. Míg egyfelől intellektualizmus, mértéktartás, a skolasz-

tikus logika következetes érvényesítése jellemzi, addig másfelől szintézisre törekvése, nagyvonalú szerkesztésmódja, ellentéteket egységbe fogó architektúrája, érzékletes szóképei és nem utolsósorban rekatolizációs propagandája révén kétségteljesen az európai barokk áramába illeszkedik. Így vált Pázmány munkássága a vitairatok, a Kalauz és a prédikációk révén a hazai egyházi barokk próza legrangosabb teljesítményévé.

Nem véletlenül szoltunk először Pázmányról, az íróról, hiszen legmaradandóbbat, mindmáig időálló értéket az irodalom terén hagyott ránk. Az esztergomi érsek azonban egyben az ország főkancellárja is volt, s ebben a minőségben az országos politikában ugyancsak vezető szerepet kellett játszania. Politikai nézeteinek közel négy évtizedes pályafutása alatti fejlődését elsősorban kiterjedt *levelezése* alapján lehet felmérni.

A 17. század első felének szinte valamennyi magyar politikai gondolkodója egyetértett abban, hogy a törökök kiűzését és a három részre szakadt ország egységének visszaállítását a magyarság egyedül nem tudja megoldani. Abban viszont már megoszlottak a vélemények, hogy a két nagyhatalom – a félhold és a kétfejű sas – közül melyik a veszélyesebb ellenfél. Az erdélyi török-orientációval szemben Pázmány a Habsburgokra támaszkodva vélte kiűzhetőnek a törököt. Erőteljes propagandát folytatott 1617-ben Ferdinánd főherceg magyar királlyá választása érdekében, mert bízott abban, hogy a Habsburgok segítséget adnak a hódoltsági területek felszabadításához. Amikor azonban II. Ferdinánd 1618-ban trónra lépett, akkor arra beszélte rá a királyt, hogy a magyar rendi alkotmány biztosítására hitlevelet adjon ki, s később is gyakran szóvá tette a magyar rendi szabadságjogok ügyét.

A jezsuita államelmélet Európa-szerte többnyire az abszolutizmus kibontakozását támogatta, s azt az ellenreformációval kapcsolta össze. Mivel azonban Pázmány maga is magyar nemesi család sarja volt, nemzeti és osztálykötöttsége egyaránt gátolta abban, hogy a Habsburgok abszolutisztikus törekvéseit vakon és egyértelműen támogassa. Az idegen uralkodó és a magyar rendek kompromisszumának híve lett; ennek jegyében békét kívánt, és az államhatalom erőszakos beavatkozása nélkül, a meggyőzés erejével akarta a magyar nemesség rekatolizálását végrehajtani. Ezért foglalt állást 1608-ban – több főpappal ellentétben – a protestánsoknak adható vallásszabadság mellett. Politikai gondolkodásában határkö az 1608-as országgyűlés. Az itt kialakult kompromisszum ébresztette rá arra, hogy Magyarországon csakis a diplomáciai-politikai hajlékonyság és rugalmasság útján közelíthető meg a végső cél: a hazai katolikus pozíciók erősítése és – a külpolitikai helyzet kedvező alakulása esetén – a török kiűzése. Később érsekként és bíborosként a kelet-közép-európai keresztény államok törökellenes szövetségének létrehozásán fáradozott, ez a törekvése azonban a harmincéves háború alatt nem járhatott sikerrel.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmel az érsek számos levelet váltott a két országrész között lezajlott politikai konfliktusokról. Ezekből a nemritkán szépírói erőnyeket is felvillantó levelekből kitűnik, hogy Pázmány elítélte Erdély törökbarát politikáját s főként Bethlen szerepét a harmincéves háborúban, másrészt azonban a hadjáratok során a királyi Magyarországon garázdálkodó német zsoldosok tettei is felháborították, a Habsburgok által nyújtott katonai segítség hátrányait is érzékelte. Ez vezette oda, hogy élete végére elismerje az önálló erdélyi fejedelemség fontos szerepét, s I. Rákóczi Györggyel szívélyes, baráti hangú leveleket váltott. Ekkor már ő is úgy értékelte a helyzetet, hogy az erősödő erdélyi magyar fejedelemség az ország esetleges későbbi egyesítésének és önállóságának letéteményesévé válhat.

Pázmány azonban nemcsak a szavak, nemcsak az elmélet embere volt, hanem legalább annyira a gyakorlaté is. Lankadatlan buzgalommal dolgozott a katolikus egyházi kultúra fellendítésén. A királyi országrészben az ő támogatásával sorra léte-

sültek a jezsuita rendházak, kollégiumok, iskolák, könyvtárak, nyomdák, amelyeknek vezetését többnyire Rómában tanult, magas képzettségű paptársaira bízta. Pozsony, Nagyszombat, Győr utcáin és terein ekkor jelentek meg a barokk építészet első alkotásai, az ide hívott osztrák és olasz mesterek honosították meg a pompa és dekoráció stílusát, amely a következő két évszázadra jelentős mértékben meghatározta a magyarországi művészet fejlődését. Az új típusú művelődés fellendülése azonban aligha lehetett volna tartós, ha magas szintű egyetemi képzés nem támogatja. Noha Pázmány mind Bécsben, az általa alapított Pázmáneumban, mind a római Collegium Germanicum Hungaricumban számos fiatal teológus kiképzésére teremtett lehetőséget, mindez nem pótolhatta a hazai univerzitás hiányát. Ezért minden erőfeszítése arra irányult, hogy Nagyszombatban egyetemet alapítson. Munkáját siker koronázta: százezer forintos költséggel, 1635. május 12-i alapítólevelével hívta létre azt az intézményt, amely ettől kezdve folyamatosan működött, s állandóan bővülve, gyarapodva, olykor alapjaiban megújulva, mind a mai napig fennáll.

Nem kétséges, hogy Pázmány művelődési, oktatási intézkedéseit vallásos célok sugallták, az általa alapított tanintézetek azonban később – alkalmazkodva az újabb kor követelményeihez – minden egyéb tudományt beengedtek falaik közé, s évszázadokra a magyar nemzeti kultúrát gyarapították. Noha alkotásai – vitairatai és prédikációi csakúgy, mint az általa létrehozott tanintézetek vagy politikai elvei – elsősorban vallása érdekében születtek meg, végül is egyetemes nemzeti értékek hordozóivá lettek, egyfajta kísérletet jelentettek a megmaradásra és felemelkedésre „a magyar romlásnak századában”. Pázmány sok tekintetben kortársai fölé magasodott, de talán leginkább azzal, hogy a szűkebb felekezeti érdekeket tágabb összefüggésrendszerbe tudta ágyazni, s az egyházi és a nemzeti szempontok egymást kiegészítve, egymással harmóniába rendeződve jelentek meg eszmevilágában. Mindez arra figyelmeztet, hogy benne nem csupán a katolicizmus tisztelheti kiemelkedő hatású vezető személyiségét, hanem a magyar történelem és művelődés egészének is számon kell tartania az általa létrehozott eszmei és művészi értékeket. A Pázmány-művekben leírt „hímes szók” és „erős valóságok” hű tükrői, olykor művészivé emelt vetületei a korabeli magyarság helyzetének; általuk irodalmunk, politikai gondolkodásunk, művészetünk és oktatásügyünk története egyaránt gazdagodott. Ha történelmünk a későbbiekben nem is haladt mindenben az általa elképzelt úton, egy bizonyos: „a bölcsességek és tudományok gyökereztetése” terén Pázmányt méltán állíthatjuk múltunk legnagyobbjaival egy sorba.

Számunk szerzői

Belon Gellért pécsi segédpüspök, plébános Jánoshalmán

Szendi József veszprémi megyéspüspök

Bitskey István egyetemi tanár, KLTE Debrecen

Vető Miklós egyetemi professzor, Rennes, Franciaország

Gyökössy Endre ny. református lelkész

Kereszty Rókus cisztercita, egyetemi tanár, Dallas

Antoine Gemayel a libanoni Katolikus Információs Központ igazgatója

Lét és szeretet

Bevezetés Gondos-Grünhut filozófiájába

Gondos-Grünhut László 1903-ban született Baján.¹ Egyetemi tanulmányait Ausztriában, Franciaországban és Németországban végezte. Jelentős pszichológiai tanulmányokat publikált E. Jaensch-sel együttműködve.² Igazi érdeklődési területe azonban a filozófia volt. 26 éves korára megírja két könyvét: *A lét lényege és értéke* és *Erosz és Agapé* címmel,³ melyek a szerzőre irányítják a figyelmet. Przywara véleménye szerint e művek Szt. Ágoston *Vallomásainak* nyelvezetében íródott fenomenológiát bontanak ki.⁴ Gondos-Grünhut zsidó származású; így kevéssel Hitler uralomra jutása előtt visszatér szülővárosába, Bajára. Néhány kisebb jelentőségű, magyar nyelven írt tanulmány kivételével nem publikál jelentős művet.⁵ A második világháború alatt munkaszolgálatos. A háború után Baján szabadegyetemet alapít, képzőművészeti, irodalmi, főleg pedig zenei és filozófiai előadásokat tart. 1948-at követően egyetemi katedrát ajánlanak fel neki, de visszautasítja. Előadásait betiltják, végül tanítói állást vállal egy falusi iskolában. A következő években, mivel nem szólhat nyilvánosság előtt, számos „népszerűsítő” füzetet állít össze, amelyekben filozófiai nézeteit igyekszik bemutatni. Ezek a személyi kultusz éveiben nem jelenhettek meg;⁶ bajai tanítványai, barátai, valamint szegedi egyetemisták egy kis csoportja között terjedtek kézről kézre. Az 1956-os események után Gondos-Grünhut családjával együtt Jugoszláviába menekül, majd a következő évben Németországba kerül. A menekültek számára fölállított táborból elküldi néhány művét Guardininek – így akar egy negyedszázados szünet után ismét bekapcsolódni a német szellemi élet vérkeringésébe. Guardini válaszként borítékot küld neki, benne 100 márkát... Nem sokkal ezután a Rajnavidék egyik kisvárosának középiskolájában kezd tanítani. Ettől az időtől német nyelven ír filozófiai tanulmányokat.

1958-ban részt vesz a Velencei Nemzetközi Filozófiai kongresszuson, de ottani egyetlen felszólalása kivételével⁷ már nem publikál semmit. 1962-ben halt meg, 58 évesen.

Gondos-Grünhut filozófiai vilásképe a fenomenológia virágkorában alakult ki. Ismerete Husserlt, aki szerint Gondos-Grünhut második könyve, az *Erosz és Agapé* „Heidegger ontológiáját vitatja”. Ennek ellenére Gondos-Grünhut kezdettől fogva a múlt nagy filozófusait tekinti valódi vitapartnereinek. Olyan gondolkodó, aki nem fordít túlzottan nagy figyelmet a filozófia úgymond „technikai” problémáira.⁸ Gondolkodásmódja elsődlegesen vallási indíttatású. Tagadja a vallási és a filozófiai megismerés kettősségét, csupán az igazi tudás más-más megjelenési formájának tekinti azokat. Az igazi tudás, a metafizika két részből áll: ontológiából és misztikából. Az ontológia a transzcendencia racionális tudománya, a misztika pedig megfogalmazza az Istennel való egyesülés boldogságának megtapasztalását. A legnagyobb jó a lét, de a lét nem „evidens”, nem magától való. A létet megérteni, értékét felfogni csak akkor tudjuk, ha a semmitől való elszakadásban szemléljük.

A legmagasabb és legmélyebb tapasztalat a valóság és a semmi megtapasztalása. A semmi mélysége előtt érzett szédület teszi lehetővé, hogy örüljünk a létnek. A világ nemcsak létből áll, a lét tehát csak annyiban a legváratlanabb megjelenési forma,

amennyiben a semmivel áll szemben. A semmi az egész kozmoszt körülöleli, ugyanakkor a valóság legkisebb részletét is körülhatárolja és fenyegeti.⁹ A semmi mindenütt jelenlevő és az egyetlen dolog, ami – úgymond – evidens: „a semmi nemléte abszolút evidens; a semmi, az abszolút üresség szükségszerűen létezik, minden ok nélkül, és a Minden helyén kellene lennie . . . Semmi sem megdöbbentőbb, mint ez a mindenütt jelenvalóság, ez a mindent elnyeléssel fenyegető szakadék, mégis egyedül a semmi megtapasztalása révén tudjuk megérezni és felbecsülni a lét végtelen értékét. Amíg az ember nem érzi a semmi által keltett megrendülést, nem tudja igazán értékelni a lét csodáját, azt az egyedülálló tüneményt, hogy valami *van*. A semmi megtapasztalása nélkül a világ csak unalmas síkság, ahol semminek sincs meghatározott kontúrja, ahol sötét és alakatlan lények ténferegnek, akik képtelenek csodálkozni, örülni, és nem ismerik a hála érzését. Ekkor értjük meg, hogy minden, *„ami valami, ami a semmi helyén létezik, nem-evidens egy abszolút evidens valamivel szemben, aminek a nem-evidens helyén kellene léteznie; minden valami elmerülne a semmi mélységében, a nem-evidens átadná helyét az evidensnek, ha nem létezne egy végtelen hatalom, amely a létező valami-létét garantálja . . .”* „A dolgok viszonya a semmihez, valami-létük nem-evidens volta a semmi evidens nemlétével szemben, e végtelenül súlyos teher, annak szükségessége, hogy egy végtelen hatalomnak kell hordoznia őket, nehogy elmerüljenek a semmiben: ez a lét.”

A dolgok, az egész lét esetlegességének megrázó felismerése könnyen vezethet olyan filozófiai világképre, amely a kaoszt, a dolgok fokozatos megsemmisülését vallja. Ám az abszolút esetlegesség rendszere helyett Gondos-Grünhut metafizikáját a lét szabad adományára alapozza, arra az elsőprő győzelemre, amit a lét arat a semmin. A lét nem negatív módon definiálódik, mint másra vissza nem vezethető esetlegesség, hanem mint *„abszolút meghatározottság, amely – mivel nem-evidens – csak valami más által megalapozva létezik”*. A létezést pontosan ez az abszolút nem-evidens jelleg választja el az álmok birodalmától. Az álmok ugyanis szilárd koherenciával rendelkeznek, nyomasztó súllyal, míg az effektív létezés az igazi transzcendenciára hív minket, ami egyszerre végtelen lehetőség és érzékeny kezdet.

Minden dolog egy *„semmiből kiszakított lét, egy semmitől különböző lét terhe, amit egy hatalom hordoz”*, de egyben olyasvalami is, ami ezt a különbségtételt megerősíti, azaz *„egy semmi . . . egy szakadék”*. A dolgok létezése szüntelen győzelem a semmi fölött, de a semmi továbbra is hozzájuk tartozik. A dolgok nem saját erejüknel fogva emelkednek ki a semmiből, és azt sem saját maguknak köszönhetik, hogy nem hullanak bele vissza. Minden dolog végtelen teher, amit a semmi fölött kell tartani, és erre csak egy abszolút létező képes. Mivel ezt a terhet szükségszerűen egy transzcendens hatalom hordozza, a dolgok az abszolút Létre utalnak. Ez *„Isten létezésének kozmológiai bizonyítéka”*.

A kozmológiai bizonyítás abból indul ki, hogy a részleges léttel rendelkező dolgok mintegy létezőkből és semmiből állnak; olyan létből, amelyet minden oldalról körülvesz és fenyeget a semmi, amelyetől el kell szakadniuk, és amivel szemben egy természetfölötti hatalom tartja fenn őket. De akkor a transzcendens valóság, amely létet ad minden létezőnek, másképp viszonyul saját létehez, mint a részleges léttel rendelkezők a sajátjukhoz. A *„transzcendens szubsztancia”* szükségszerűen létezik, *„a semmivel szemben . . . magán viseli minden létező súlyát, terhét”*, és ezt a *„hatalmat önmagától”* birtokolja. Ez azt jelenti, hogy Isten minden lét forrása, nemcsak a dolgok, de saját létének forrása is. Ő *„az egyetlen ténylegesség, amely szükségszerűvé teszi saját létét, az egész világ létét és a nemlétet, amely e lét mögött van”*. Másképpen fogalmazva: Isten *„létezését önmagának köszönheti”*.

Eljutva Isten létéhez, aki a létezők létének egyetlen garanciája, minden életnek – a sajátjának is! – forrása és fenntartója, fel kell tennünk a kérdést: hogyan képes Isten

létet adni? Vagy *A lét lényege és értéke* terminológiájával: Isten létét így-létéből kiindulva keressük. Isten így-léte, „lényege” a Jó, és ez a Jó az önátadás, önmaga szétszátása. Márpedig az adáshoz, főleg pedig az önátadáshoz *lennie* kell, tehát a Jónak léteznie kell. A Jó az a valami, ami képes saját erejéből felülmúlni a semmit. Isten azért létezik, mert Ő a Jó. És mivel lényege a Jó, Isten nem tud nem létezni. Ez pedig az ontológiai bizonyíték.

Eddig a gondolatmenet hagyományos: a végső valósághoz elvezető utak megegyeznek azzal, amelyet Kant is bejárt korának skolasztikus gyakorlatát követve. Gondos-Grünhut ezt a kérdéskört az énésségnek, az *Ichhaftigkeitek*nek mint „a valóság lényegi metafizikai kategóriájának mélységes látomásából kiindulva” fogalmazza újra. Kiindulópontja a szeretet ténye: vajon azért szeretünk-e valakit, ami a lényege, vagy pedig valami mélyebb „ok” miatt? Szerethetünk ugyanis valakit külső megjelenése, jellemvonásai, tudása, azaz felszínes járuléka miatt. És lehet valakit szeretni lényege miatt, ami létének szubsztanciáját alkotja. Mindkét esetben a szeretet olyan dologra irányul, amely nem elválaszthatatlanul tartozik a szeretett lényhez, hanem esetleg éppúgy megtalálható valaki másban.

Az ember kísértést érez, hogy jó vagy rossz minőséget tulajdonítson a legfőbb értéknek vagy ellen-értéknek. Ám ha valakiben érték vagy ellen-érték létét állapítjuk meg, még nem határoztuk meg a másikra vonatkozó ítéletünket. Megeshet, hogy én vagyok az az érték. Azt mondod: milyen kár, hogy benned létezik ez a szépség és ez a jóság! Benned elvesznek, megromlanak ezek az értékek: mennyire örülnék, ha valaki más birtokolná őket! Az ellenkezője is megeshet: mindaz, ami vagyok és amim van, semmilyen értéket nem jelent, vagy akár ellen-értéket képvisel. Mit sem számít! Akkor is értékes vagyok számodra. Az, „ami vagyok” tehát alapvetően különbözik attól a ténytől, hogy én vagyok az a valami, és ez a lényeg és létezés közötti megkülönböztetés biztosítja a végső értékek felismerését. Ha csak a tulajdonságok, a tartalmak képviselnének értéket – magyarázza az *Erosz és Agapé* –, azaz egyedül az „értékek” érnének valamit, akkor semmi sem lenne igazán, megingathatatlanul értékes. Ha egy létezőnek csak a milyensége vagy a tulajdonságai, azaz a tartalma lenne értékes, akkor mindig valami helyettesíthető dologról beszélhetnénk csak, és a „világ a dolgok elpusztítása révén nem veszítene értéket”. Ennek elkerülése végett el kell fogadni az én és az értékek szétválaszthatóságát, és azt, hogy a legnagyobb érték nem az „értékek” egyike vagy másika, hanem maga az én. Ezzel nem abszolutizáltuk az ént, nem tettük bálvánnyá az egyéniséget. Az abszolút érték nem az én, hanem Isten, és az én csakis Isten iránta való szeretetének erejéből az, ami. Isten istensége azt jelenti, hogy Ő, és csakis Ő lehet Isten... Ha igaz az, hogy mivel Isten a Jó, és ezért nem tud nem létezni, akkor az is igaz, hogy mivel Ő önmaga, egyedül Ő lehet Isten.

Gondos-Grünhut gondolatvilága az ontológia három alapvető kategóriája körül bontakozik ki. Ezek: a lét, a jó és az egység.

Minden létező egyetlensége olyan ontológiai kategória, amely a skolasztikusok transzcendentális *unum*jára vezethető vissza, de igazán pontosan csak a szeretet ontológiai tényéből kiindulva érthető és határozható meg. A szeretet egy másik lény szubsztanciájára vagy akcidenteire, részeire vagy esetleges benső lényegére irányul. Mindkét esetben valami értéket, azaz valami jót próbál elérni, mégpedig azért, mert az belőle hiányzik. A jó iránti szeretet tehát a tökéletlennek a szeretete valami tökéletesebb iránt, egy alulról fölfelé „emelkedő” szeretet. Ez az *Erosz*.

Az *Erosz* mindig a jót keresi a másikban és a másik révén, nem pedig a másik létezőt. Természetes síkon a gyönyörért vagy a remélhető haszonért szereti a másikat. Vallásos síkon a másikat és a másik révén Istent keresi. És amikor magát Istent szereti, Benne nem Őt, hanem a Jót szereti. Ugyanakkor létezik egy másfajta szeretet

is. Ez a szeretet nem a jót, nem valami gazdagságot vagy képességet keres, amit ő nem birtokol, hanem lényegéért fordul a másik felé. Ennek a szeretetnek az elsajátításához és megéléséhez Istennek az emberek iránti szeretetéből kell kiindulnunk.

Az Istent szerető embernek végül is számot kell vetnie azzal, hogy a szeretet nem rejt magában szükségszerű kölcsönösséget. Ha Isten magához öleli a lelkeket, egyáltalán nem szükségszerű, hogy az enyém köztük legyen. Összes értékeim, összes kincseim – legyenek bármily értékesek is – tartozhatnának másvalakihez is. Ami tehát bennem érték, az nem az enyém, csak a nyomorúságom, a kifosztottságom, a semmim az enyém, és ezt osztom meg a többiekkel. Ha ilyen körülmények között Isten mégis szeret, akkor nem azért szeret, ami vagyok, hanem azért, mert vagyok. Isten önmagáért szeret. Ez a szeretet nem valami hiányzó jóra irányul, nem a másik értékeit kívánja. Ez az *Agapé*. Az *Agapé* alap nélküli szeretet; így egyedül Isten tud szeretni és az, akit Isten szeret.

Amennyiben az *Agapé* ontológiai szempontból kapcsolatban áll a transzcendentális *unummal* – még ha ez az egység egyetlenségbe megy is át –, az *Agapé* teológiai kategóriaként is felfogható. Az *Agapé* ebben az értelemben a *megigazulás*. Igaznak (gerecht) lenni azt jelenti, hogy az embernek joga van (*Recht... haben*) létehez. Márpedig természeténél fogva egyedül Isten igaz, mivel – istenségénél fogva – egyedül neki van abszolút léte. Ami az embereket illeti, lényegüket csak a semmin aratott győzelem isteni csodájának erejéből birtokolják. Nem önmagukban igazak tehát, hanem csak olyan mértékben, amennyiben „igazakká lettek téve”, amennyiben „megigazultak”...

A megigazulás negatív eleme az, hogy nem eredhet tőlem. Pozitív tartalma viszont az, hogy Isten adománya. Cselekedeteimet bárki véghezvihette volna, bárki más is tartozhatnának, esetleges megigazulásom tehát nincs kapcsolatban cselekedeteimmel vagy bármilyen más érdemmel. Az igaz ember nem cselekedetei, „értékei” miatt, hanem önmaga miatt nyeri el a kiválasztást. Márpedig én csakis Istennek hozám mint személyhez intézett meghívásából vagyok önmagam.

A megigazulást adó *Agapé* csodálatos paradoxona abban áll, hogy teljes mértékben személyes, ugyanakkor egyetemes: nem kivételez senkivel. Isten elvonatkoztat minden értéktől – amelyek más is tartozhatnának –, kifosztottságom, szegénységem, semmi-voltom szerint szemlél – éppúgy, mint másokat. Isten szeretete független attól, hogy mi vagyok, mi lehetnék – így szeret minden embert. A megigazulást még el nem nyert ember a bűn kötelékeiben él, vagyis képtelen embertársát másképpen szeretni, mint Erosszal, azaz javai, értékei miatt. Amíg nem tudok eléggé elmerülni saját létemben, amíg nem kapok Istentől elvitathatatlan jogot létemhez, csak olyan vágyat, olyan kívánságot érezhetek embertársaim iránt, amely a bennem feszülő hiányokat igyekszik betölteni. Mihelyt azonban Isten megtalált és elfogadott, azaz megigazulttá tett, és ennek következtében megerősített helyettesíthetetlen egyetlenségemben, képes vagyok arra, hogy a másik felé forduljak és önmaga miatt szeressem őt, ne pedig aszerint, hogy mit tud nekem adni. Isten megigazulást adó szeretete felkelti az *Agapé*-t a megigazultban is. „*Ha én, akit Isten szeretete pótolhatatlanná tett, azért szeretek egy másik embert, mert ő van, akkor Isten módjára pótolhatatlanná teszem. Én ugyanis abszolút pótolhatatlan vagyok. Isten számára, és te abszolút pótolhatatlan vagy számomra, ezért te is pótolhatatlan leszel Isten számára.*”

Gondos-Grünhut életműve sem vallási szinkretizmusnak, sem ontológiai spekulációnak nem nevezhető, ugyanakkor a keresztény gondolkodás megtermékenyítő hatását példázza a XX. század filozófiai gondolkodásában.

Jegyzetek: 1. Grünhut László németes hangzású nevét Gondosra magyarosította (1936). A 2., 3., 5. jegyzetben említett művek Grünhut, a 6. jegyzetben említett mű Gondos névvel jelent meg. Mi a Gondos-Grünhut nevet használjuk. – 2. *Über Gestaltpsychologie und Gestalttheorie*. Langensalza, 1929, 55–167. I. – 3. *Das Wesen und der Wert des Seins und die Grenzen der reinen Vernunft*. Ambrosius Barth, Leipzig, 1931. *Eros und Agape. Eine religionsphilosophische Untersuchung*. C. L. Hirschfeld, Leipzig, 1931. A cikk külön nem jelzett idézetei ebből a két kötetből származnak. – 4. *Stimmen der Zeit*. 1931, 475. F. Berger szerint ezek a művek az eckharti beszédekre emlékeztetnek. (*Das Werden Zeitalter*. 1931, 549.) Nemrégiben Hans Urs von Balthasar utalt rájuk a *Mysterium Paschale. Mysterium Salutis* 3. 2. (Einsiedeln, 1969, 179 l.) című munkájában. Filozófiai gondolatrendszerét ez idáig csak egyetlen cikk, s egy általunk irt elemzés mutatja be: *Gondos-Grünhut, László 1903–1962*. (*Dictionnaire des Philosophes I*. Paris, 1984, 1060–1061. l.) – 5. *Metafizikai világnézet és Buddha megváltástana és a misztika*. Mindkettő magyarul jelent meg. Baján, 1935-ben. – 6. Ezen korszak egyetlen publikációja itt elmondott felszólalása: *Experiences on wich metaphysics as a science is based. Proceedings of the Tenth International Congress of Philosophy. (Amsterdam, August 11–18, 1948.) I*. Amsterdam, 1949, 99. l. – 7. *Idealismus und Materialismus als Stellungnahmen zum höchsten Wert*. – 8. Ami ennek a gondolatnak tudományfilozófiai előzményeit illeti, vö. a *Gestalttheoria*ra vonatkozó kritikai megjegyzést. (2.) – 9. *Die Kontemplation. Erklärungen über dem Gottesglauben und die Religion II*. 7.

GONDOS-GRÜNHUT LÁSZLÓ

Fohász

Uram! Köszönöm, hogy megengeded, hogy létezésedről megbizonyosodjam, és léted tudata kiemelt életem reménytelenségéből. Köszönöm, hogy lelkem mélyén megmutatkoztál jóságodban, és megtaláltam Benned életem értelmét és egyetlen igaz boldogságát. Légy velem, Istenem; ne engedd, hogy elfeledjem a csodát, melyet érettem tettél; add, hogy mindig a Te szeretett fiadnak, örök életedre kiválasztottnak érezzem magam. Taníts meg hinni, hogy mindig valóság légy számomra, hogy léted és jelenléted tudata minden gondolatomat, érzésemet, vágyamat áthassa, hogy mindig abban a bizonyosságban éljek, hogy Te vagy és jelen vagy. Taníts meg rendületlenül hinni, hogy van egy legfőbb üdvösség, és én ezt el fogom nyerni, hogy a semmi sötét, félelmes folyójának van egy túlsó partja, melyet el fogok érni, nem fogok a hullámokban elmerülni. Taníts meg remélni, hogy egész életemet egy végtelen Jóra való örömteljes várakozásban töltssem, hogy úgy éljek, úgy fogadjam az élet kellemes vagy kellemetlen eseményeit, mint akire ezeken túl, ezektől függetlenül valami nagy-nagy jó vár. Taníts meg szeretni; engedd, hogy érezzelek, mint legfőbb Jót, egész szívemmel vágyódom Utánad, mint egyetlen, igaz kielégülésem után, és a világot is azért szeressem, azért érezzem szépnek, mert a Te képedet látom felcsillanni benne; add, hogy minden emberben, a kedvesekben és a visszataszítottakban egyaránt, meglásam a szegény, magányos lelkét és érezzem minden lélek egyetlenségét, pótolhatatlanságát, érezzem azt, hogy egyiknek sem szabad elvesznie, mert minden egyes lélek fontosabb az egész világnál.

Uram! taníts meg engem imádkozni, hogy a világról megfeledkezve tudjak a Te jelenlétedben időzni, és ezt az állapotot, amikor semmiről sem tudok, érezsem az én igazi életemnek. Add, hogy minden bajommal, minden problémámmal fel tudjak keresni Téged, bízva benne, hogy Nálad vigasztalást fogok találni; és minden probléma, minden cél nélkül is el tudjak menni Hozzád, csak azért, hogy Nálad legyek, tiszta szeretetből, mert jó Veled együtt lenni. Add, hogy mindig jobban tudjak imádkozni, hogy mindig könnyebb legyen számomra a világtól elszakadni, Hozzád felemelkedni, hogy egész napom legboldogabb részének érezzem, amikor Veled lehetek, s alig várom az imádkozás óráját; hogy a Veled töltött időt érezzem napom igazi tartalmának és értékének. Add, hogy az ima biztos menedékem legyen, hogy amikor Veled vagyok, akkor kívül érezzem magam a világon, a világ minden hatalmától távol, az örökkévalóság szilárd talaján, és el se tudjak képzelni olyan veszedelmet, melyből az örök életbe, a Veled való együttlétbe ne menekülhessek.

Uram! ments meg engem a két nagy veszedelemtől, a félelemtől és a közönyösségtől. Nem azt kérem Tőled, hogy szabadíts meg a Semmi félelmes látomásától; nem úgy akarok a félelemtől szabadulni, hogy ne lássam többé a világ körül a Semmi mindent elnyeléssel fenyegető sötét szakadékát. Nem akarok megfeledkezni a Semmi örök sötétségéről, mint mindenkor fenyegető veszedelemről; nem akarok a világ látszólag szilárdságának tévhitébe menekülni. Ébren akarok lenni, látni akarom a világot, tudni akarom, hogy a Semmi szakadéka felett lebegek és minden pillanatban elmerülhetek. Mégis, kérlek, szabadíts meg a félelemtől. Add, hogy ne csak a Semmit lássam, hanem Téged is, a Semmit legyőző végtelen Hatalmat, és ne féljek a Semmi-ben való örök elmerüléstől, érezve a Te irántam való szeretetedet, mely engem megtart és pótolhatatlanná tesz. Ments meg a félelemtől, a Benned való hit és bizalom által; úgy, hogy mindig nagyon átérezzem a világ törekenységét, de nagyon érezsem a Te mindenekfeletti erődet is. Ments meg Uram a közönyösségtől is, a lélek másik nagy veszedelmétől. Sosem érezsem azt, hogy minden mindegy, semmi sem fontos, nincs előttem cél, melyért érdemes küzdeni; sohasem engedjem át magam, a Léttel nem törődve, a tespedésnek, a Semminek. Az élet felhőjén keresztül mindig világítson felém a Lét végtelen értéke, vonzzon és lelkesítsen, hogy soha ki ne aludjon bennem a végtelen Jó utáni vágy, az erőfeszítésre való készség. Ments meg a félelemtől és a közönyösségtől egész életemben, de különösen a nagy válság idején, halálom órájában. Amikor a világ megszűnik számomra létezni, amikor hirtelen kialszának a világ világosságai, amikor magamra maradok a Semmi végtelen sötétségében, akkor ne legyen úrrá rajtam a félelem és a közönyösség; ne bénítson meg az éjszakában való elveszettség rémülete, és ne adjam meg magam, a Léttel nem törődve, kényelmes lustasággal, a nemlét eszméletlenségének, hanem a Te Lényed tudatától bátorítva, Lényed után vágyódva megtaláljam az utat Hozzád. Légy velem Uram, a halálom órájában, fogd meg a kezem, amikor majd a Semmi éjszakájában keresem a Hozzád vezető utat.

Uram! életem legjobb perceiben világosan érzem, hogy lélek vagyok: a Semmi örök vándora és Isten keresője. Add, hogy erről soha meg ne feledkezzem és elkerüljem azokat a gondolatokat, érzéseket, vágyakat, cselekedeteket, melyek hozzám, mint lélekhez nem méltók. A világ meg akar győzni róla, hogy ő az én uram, tőle függ a sorsom, tőle függ a boldogságom és a boldogtalanságom. Azt akarja, hogy én ezt elismerjem és valljam. A világ ujjongást és szomorúságot, félelmet és vágyakozást akar keltetni bennem színes káprázataival; azt akarja, hogy a történések miatt kétségbeessek, reszkessek, másokhoz durva legyek, mohón és erőszakosan küzdjek a javakért és ezzel elismerjem, hogy ő az én sorsom ura. Add Uram, hogy soha meg ne feledkezzem róla, hogy a világ csak káprázat, hogy semmi igazán boldoggá, sem igazán boldogtatlanná nem tud tenni engem, hogy igazi veszélyt nem jelent számomra, igazi biztonsá-

got nem ajándékozhat, mert én nem vagyok a világ része, én kívül állok a világon, én a Semmi örök vándora és Isten keresője vagyok. Add Uram, hogy lélekvoltom tudatában mindig derűsen, nyugodtan álljak a világgal szemben és távol maradjak azoktól a veszedelmektől, melyek a Semmi örök vándorához nem méltók.

Uram, Te vagy az örök Létező és a végtelen jó, és önmagad szemléletében végtelenül boldog vagy. Mégis, szenvedsz értem, mert pótolhatatlan vagyok számodra, látod elvesztettségemet és meg akarsz menteni. Kopogtatsz lelkem kapuján, bebocsájtást kérsz, bennem akarsz élni, bennem akarsz világítani, bennem akarsz testet öltetni. De én be vagyok zárkózva önmagamban, a saját kis szűk vágyaimba, érzéseimbe, gondolataimban élek, csak önmagammal törődök és nem hallok a Te kopogtatásaidat, nem figyelek a sugallataidra, csak a magam kis életét élem, és nem engedem a Te életedet magamba áramlani. Uram, segíts, nekem! Segíts nekem, hogy meg tudjak nyilni Számodra, hogy engedjem felcsendülni lelkemben sugallataidat, tudjak csöndben figyelni rájuk. A Te sugallatod legyen életem forrása és irányítója, legyek edény, melyet Te töltesz meg tartalommal, hangszer, melyen egyedül Te játszol, hogy végül mondhassam: nem én élek, hanem Te élsz rajtam keresztül. Én én maradok; én sohasem lehetek Te; de nem az én életemet, hanem a Te életedet akarom élni. Tudom, hogy Te nem fukarkodsz önmagaddal; mindenütt jelen vagy, minden lélek felé sugározod szellemedet; legyek hát nyitott Lélek, hogy felzendülhessen benne a Te örömed.

Uram! Ebben a világban a lelkek kimondhatatlan sokat szenvednek és nagy sötétségben élnek. Még ha én nem is teszek nekik semmi rosszat, akkor is nagyon nyomorúságos az életük. És mégis: az én legtöbb szavamnak, cselekedetemnek, pusztá jelenlétemnek az a következménye, hogy a lények amúgy is nehéz életét még nehezebbé teszem. Uram! én nem akarok azért élni, hogy még több szenvedés és sötétség legyen a világban. De ha a magam életét élem, magam gondolatait mondom, a magam vágyai szerint cselekszem, akkor csak a sötétséget és szenvedést gyarapítom. Ezért is kérek, hogy tégy nyitottá engem a Te sugallataid számára, tégy csatornává engem, melyen keresztül a Te szereteted és világosságod árad a világra, mert csak úgy lehet az életem termékeny, csak úgy tudom szavaimmal és cselekedeteimmel, pusztá jelenlétemmel a lelkek szenvedéseit enyhíteni.

Uram, ne maradjon magányos monológ az én Hozzád intézett szavam. Ha eljövök Hozzád fáradtan, gondoktól terhelten, vagy Utánad való vágyakozásból, ne csüggedjek a saját gondjaimon, a saját mondanivalómon, hanem miután kiöntöttem Előtted szívemet, tudjak elhallgatni és csöndben figyelni a Te válaszodra. És ne hagyj elmenni üres kézzel; vedd le rólam nyomorúságomat, vigasztalj meg, tölts el engem léted bizonyosságával, lényed ismeretével, hogy megerősödvé, a Te igazságod hirdetőjeként térhessek vissza a világba. És amikor a világban vagyok és mindennapi feladataimat végzem, akkor se hagyjon el jelenléted tudata; hogy amikor a világban vagyok, akkor is lényem örökkévaló részével Nálad legyek!

Uram! Amit a magam részére kérek, azt kérem Tőled minden lélek számára. Imádkozom Hozzád azokért, akiket ismerek és szeretek; Te jobban ismered őket, mint én, jobban tudod, hogy mire van szükségük és jobban is szereted őket nálamnál: segítsd meg őket! Imádkozom Hozzád azokért, akik közönyösek nekem, akiket nem tudtam megszeretni; Neked nem közönyösek ők, könyörülj rajtuk. Imádkozom Hozzád minden lélekért, az élőkért és a megholtak lelkeiért: nyisd meg őket a magad számára, hogy Te légy mindegyikben az élet és mindannyian egyek legyünk Benned.

Amen.

(1950–55?)

*Virágvasárnap éjszaka.
Bűnben a város. Záporod
mossa róla az árulás
gyilkos-törü agancsait.
Tócsák, sötét tulipánok
hullajtják útra szirmaik.*

*Egyetlen kérés örvénye
forog bennem régóta már,
gyermek-sírás, kapaszkodás
míg anyja emlőjére vár,
pogány-tornácon idegen,
kufárok közt virággal áll,
virágja illata, színe
két szőnyi sóhaj: „Segíts meg!”
En mint süket, ki félrehall,
hallom a választ: „Feszítsd meg!”*

*Virágvasárnap éjszaka.
Bűnben a város. Záporod
mossa róla a rágalom
gyilkos-törü agancsait.
Tócsák, sötét tulipánok
hullajtják útra szirmaik.
„Segíts meg!” – hozzád így kiáltok,
„Feszítsd meg!” – hallom rá az átkot.*

*Virágvasárnap éjszaka,
ne szűnjön záporozni ránk
ítéletednek ostroma!*

*Imádság háza, templomunk,
köveit mióta hordjuk,
a sárban mégis elbukunk.*

*Virágvasárnap éjszaka,
ne szűnjön záporozni ránk
ítéletednek ostroma.*

GYÖKÖSSY ENDRE

A terelők

Levélrészlet: „Tihanyból jelentem: nyaralásom szép is, nem is, jó is, nem is, ahogy az már lenni szokott. Szép: a víz, a vihar, az Apátság és főleg az altemplom, Árpád-házi I. András sírjával. Nem szép: a szörnyű szárazság, a por, ezt a tündéri falut valósággal felfaló giccs-áradat. A nádtetős, tornácos, meszelt házak eltűntek a kiakasztott farmercsodák és trikóköltemények mögött. Jó volt a társaságom és az olvasmányom. Rossz volt nagyrészt az idő s a templom csöndjét zavaró turista- és a parti szűnyog-invázió. És nagyon, nagyon jó lesz hazajönni. Am addig is be kell valamiről számolnom. Az ismerőseim egy pulit hoztak magukkal a Balatonra, ahol a kutya eltűnt, csak három nap múltán került vissza, szörnyű éhesen. Jól teleette magát – és megint nyoma veszett. Ezt megismételte többször, míg végre kiderült: talált magának egy juhnyáját, beállt a pásztorhoz, első perctől fogva nagyszerűen terelt – de egy falatot sem fogadott el. »Társadalmi munkában« csinálta.”

Telefon a tihanyi levélírótól: „... képzelje, azóta is hallottam a puliról. Most a környék Trabantjait tereli csaholva, ha azok köhögve-hörögve erőlködnek fölfelé a Rózsadombra. Szegény aszfalt-pulik. Mit csináljanak, ha terelniük kell?”

Egy nyári beszámolóból: „... az idén szerencsénk volt a beutalással. A szobánk remek, a víz és az időjárás kitűnő. Négy személyes asztalnál étkezünk. Igen szimpatikus házaspárt kaptunk asztaltársaknak. Nem dicsekedtek, nem Lear-királykodtak, kultúraltan és szerényen viselkedtek.

A férfi valamelyik Pest környéki tsz főkönyvelője, a nő pedagógus. Magukról jószével sosem beszéltek. Nem volt családi fotóbemutató; »Görögben«, »Spanyolban« készült felvételek, ám remek folyóiratokat adtak kölcsön. Sétálni is csak akkor csatlakoztak hozzánk, ha mi kértük erre őket. A férfi minden fáról, bokorról, virágról tudott mondani valamit, az asszony bűbajos iskolai történetekkel mulattatott bennünket. Ám vasárnap, amikor legjobb az ebéd, két alkalommal üres maradt a helyük. Vacsoránál is. Másnap még célzást sem tettek arra – merre jártak. Kis autójuk is hiányzott az üdülő parkolójából.

Hazajövetelünk előtti harmadik vasárnap reggel mondtam a férjemnek: – Ezek okosan teszik: vasárnap eltűnnek ezen a dimbes-dombos vidéken – autókáznak, levegőznek, ismerkednek a tájjal. Biztosan felfedeztek valahol egy romantikus halászcserjét. Jó halászléért én is lemondanék a szokásos vasárnapi rántott húsról.

Egy szó, mint száz, már kora reggel mi is kidöcögtünk korosodó Skodánkkal s találmra toronyiránt nekivágtunk az erdőhátas vidéknek. Csak úgy itta kiszikkadt pesti tudómk a frissen vágott széna illatát. Dombra fel, dombrol le, egy erdőkanyarulat után parányi és ragyogóan tiszta, telivirágos falucskában találtuk magunkat. Az utolsó harangszóra érkezünk; néhány zsoltáros asszony szaporázva igyekezett a fehér falú, csillagos tornyú templom felé.

A férjem rám nézett s tudtam: szívesen bemenne. Tulajdonképpen nekem is hiányzott már az Ige. Együgyű prédikáció lesz? Mindegy. A bibliai zöveg elronthatatlanul jó és az ősi ének mindig szép, gyermekkoromat idéző. Így bementünk a rezedaillesatú fehér falak közé és leültünk egy vaskos oszlop tövében. Meglepően sokan voltak. Éppen akkor ment fel a lelkész a szószékre. Meghökkenve néztünk egymásra. Az asztaltársunk volt, s a szószék alatt a harmóniumnál – a felesége. És az Ige bizony Ige volt – a javából. A záróének utolsó versét meg sem várva kisiettünk az autónkhoz, s hazáig szót sem szóltunk egymáshoz a meglepetéstől s a meghatottságtól.

Csak a hétfői búcsúebédnél találkoztunk újra. A szokásos módon – mintha mi sem történt volna – kívántunk egymásnak jó étvágyat. Csak mikor a süteményt is elfogyasztottuk, szólalt meg a férfi:

– Láttam, hogy ott voltak a templomban, s úgy érzem, magyarázattal tartozom. Az ötvenes évek közepéig segédlelkész voltam. Emlékeznek azokra az időkre. Egy félreértett temetési búcsúztatóm miatt le kellett tennem a palástot. Átképeztem magam és élünk. Nem is rosszul. De keservesen hiányzik az Ige hirdetése. Ha templomot látok, izgatott leszek. Abban a falucskában egy volt teológustársam a lelkész. Ő megengedte, hogy prédikáljak.

Elcsuklott a hangja. Hirtelen felállt: a felesége is. Kezet nyújtottak és felsiettek a szobájukba.”

*

Hogyan is szólt Jeremiás próféta? „... Csontjaimba van rekesztve. Erőlködöm, hogy magamba tartsam, de nincs rajta hatalmam...”

*

*Akiknek pedig terelniük kell
azok terelni fognak.
Mindhalálíg.*

Flannery O'Connor

Mikor meghalt, Thomas Merton azt mondta róla: nem olyan jó írókhoz hasonlítom, mint Hemingway, Porter és Sartre; „Szophoklészhez lehet csak mérni. Tisztelettel írom le a nevét, mivel mesterien és igazán mutatja meg az ember bukását és szégyenét.” Ki volt ez a fiatal nő, aki mindössze két kisregényt és néhány novelláskötetet írt, hogy Mertontól ilyen méltatást érdemelt?

Élete

1925-ben született a Georgia állambeli Savannah-ban. Egyetlen gyermek; 15 éves, mikor apja meghal, ugyanabban a betegségben, amely később őt is megtámadja. Korán megvilágosul benne írói hivatása, céltudatos, kemény munkával készül rá. 1945-ben északra megy a State University of Iowa-ba, ahol egy ún. „író-iskolá”-ba jelentkezik. Mikor elmondja a program igazgatójának, mi járatban van, az egy szót sem ért a lány georgiai tájszólásából. De mihelyt elolvassa írásait, fölveszi az íróképző programba. Flannery O'Connor első novellája még egyetemi hallgató korában megjelenik, s 1947-ben már irodalmi díjat nyer. Az egyetemi diploma megszerzése után némi megszakításokkal aránylag nyugodt alkotó munka következik New York, illetőleg Connecticut államban. 1951-ben jelentkezik először betegsége: lupus erythematosus. Ez az anyagcserét megtámadó betegség fokozatosan korlátozza mozgási szabadságát, s naponta néhány órányi munkára csökkenti energiáját. Haza kell térnie Georgiába. Özvegy édesanyja farmján tölti élete utolsó 13 évét. Csak rövid időre mozdul ki, hogy egy-egy egyetemen előadást tartson, vagy a kórházban kezeltesse magát. A reggel első részét írógépe mellett tölti, írja, újrairja, állandóan javítja elbeszéléseit. Vasakarattal kényszeríti magát a munkára szinte egészen haláláig. Délután olvas, leveleket ír vagy a verandán ül és néz; figyeli anyja piszmogó néger és fehér munkásait, trécselő barátnőit, de leginkább kedvenc páváit. Fejlődésük, viselkedésük minden mozzanatát ismeri és életre kelti. *The King of the Birds* (A madarak királya) című tárcáját olvasva azon vesszük észre magunkat, hogy együtt figyeljük az írónővel ezeket a fülrepesztően rikácsoló gyönyörű állatokat. Egy darabig csak nevet, de aztán eláll a lélegzete, amikor a pávakakas hirtelen széttárja a farktollait. Megérti, miért kiáltott fel egy néger öregasszony: „Ámen, ámen”, mikor a fénykoszorús napok tejútja zöldes bronz szivárványként megnyílt előtte. Flannery O'Connor talán azért élvezi ennyire a pávákat, mert sűrítve és kisarkítva találja bennük azt, amit önmagában és a világban lát: a páva egyszerű, majdhogynem nevetséges állat, míg csak színváltozása áhítatos csodálatra nem gyújt. Flannery az egyszerű, sokszor groteszk emberi életet vizsgálja, hogy megragadja benne a misztérium váratlan kitérülését. Egyik kritikusa szerint a páva elemi erejű rikoltása nagyszerűen jellemzi Flannery írói és prófétai öntudatát: „Úgy tűnik, mintha a föld közepéből rázná meg valami sokk hullám, amely a lábain keresztül fölfelé folyik benne, míg végül is kiereszti magából: íííí-úúú-ii. Néha hétszer vagy nyolcszor is rikolt egyfolytában, mintha ez volna a legfontosabb üzenet, amelyet a világnak meg kell hallania.”

A betegség s a farmon egyedül töltött élet nem szakítja el Flanneryt az emberektől: örömmel fogad vendégeket, kiterjedt levelezésén keresztül együttérzéssel követi ba-

ratai sorsát, a világ és az egyház eseményeit. Ez a minden ízében georgiai lány, aki New Yorknál messzebb soha nem jutott el, megdöbbentő érzékenységgel érti és éli a megújuló európai katolikus szellemi életet, saját lelki és szellemi fejlődésében elővételezi a II. Vatikáni zsinatot s boldogan fogadja megnyitását. Ahhoz, hogy ars poeticáját megértsük, két, írásait meghatározó tényezőt kell tanulmányoznunk: kultúrájának déli gyökereit s katolicizmusát.

„Déli” író

Aki nem élt „Délén”, azaz az Egyesült Államok déli államaiban, nem érti, miért ilyen fontos ez a megkülönböztetés. Nem érti annak a művelt angoltanárnőnek a lelkvilágát, aki kikérte magának, hogy őt amerikainak tartsák: „Én nem amerikai vagyok, hanem déli.” Ez a kijelentés egy egész társadalomnak az öntudatát fogalmazza meg, amelyet a polgárháború veresége s az azt követő, ma is folyó északi „invázió” tett végtelenesen érzékennyé. Flannery a Dél vereségét áldásnak tartja: „Emberi korlátaink belénk égetett tudatával s a misztérium iránti érzéssel léptünk a modern világba. Mindez nem fejlődhetett volna ki naivságunk első korszakában, amint nem is fejlődött ki elégségesen az ország többi részében.”

Flannery O'Connor még a vietnami háború előtt írta ezeket a sorokat, amikor a Yankee, az Észak, a hivatalos Egyesült Államok még egyetlen háborút sem veszített el történelme folyamán. Ezért mint országnak fogalma sem volt képességeinek határaitól. Még szélében dīvott a meggyőződés: ahhoz hogy valami sikerüljön, csak komolyan hinni és akarni kell. Az ilyen közfelfogás megakadályozza, hogy az ember valóságos természetét megéljük. Megfelelkezünk az emberi lét korlátairól s a bűnbetéséről. Mint egy gyermek-titán, saját erőnket bálványozzuk. Ezzel szemben Délén – Flannery szerint – „ha halványan is, de még látjuk Mózes arcát, amint porrá zúzza bálványainkat”. A Délén keresztül fut az ún. „Biblia-övezet”. Ez nem jelenti azt, hogy a déli kultúra egészében keresztény, de itt az emberek még értik a keresztény hitet, még félnek attól, „hogy esetleg az ember tényleg Isten képére és hasonlóságára van teremtvé”. A biblikus képek, a bibliai történetek a képzeletben szunnyadnak; s a biblikus háttér az író képeinek egyszerre konkrét és titokzatos távlatot ad: az égő csipkebokor lángja, Jákob harca az Úr angyalával s égbe vezető lajtörjája, a próféták tánca a tüzes kemencében Délén még látható valóság. A Dél erdeiben még élnek az Őszövettség vad prófétái, akik (akárcsak Radnóti Náhúmja) az isteni „harag teli zsákjai” s akik a bűnös városban szétszóródott Isten fiai közé küldetnek.

De nemcsak ez a biblikus kultúra jellemző a Dél nyelvére. Flannery O'Connor szerint a déli beszédstílus igen hatékony eszköz arra, hogy az elbeszélést ne csak az egyéni élmény, hanem az egész társadalom életének kifejezőjévé tegye: „ha egy déli ember beszél, bármilyen helyet is foglaljon el a társadalomban, szavában az egész déli élet visszhangzik”. Ezért köti az író minden elbeszélését, még az Északon játszódókat is, valamiképpen a Délhez. Nem tudja követni azokat a modern írókat, akiknek elbeszélései „bárhol és sehol” játszódnak, akiknek semmi érzékük nincs a „hely” iránt; hősük, mivel semmitől sem idegen, végül is minden közösségtől elidegenül. Bárhol tartózkodik, sehova sem tartozik: „országának határai egybeesnek koponyájának határaival”. Ezzel szemben Flannery számára az a tény, hogy georgiai író, szabadon vállalt korlát, „de mint minden korlát, egyszerre kapu a valósághoz”. A déli világ, a déli nyelv, a déli élet- és viselkedésmód (manners) az a konkrét valóság, amelyen keresztül a misztérium, az emberi élet egésze és a világot teremtő és minden embert megváltani akaró isteni irgalom megmutatkozik.

Mikor Flannery szemére vetik, hogy miért csak a Dél világáról tud írni, s miért csak furcsa, groteszk jellemekről, így válaszol: „Ez elsősorban hivatás kérdése, és a hivatás olyan korlátozó tényező, mely kiterjed még arra az anyagra is, amit az író képzelete megragad. Az író ugyan szabadon választja meg, hogy miről ír, de nem szabad abban, hogy mit tud életre kelteni. Az író szempontjából egy torz, de élő alak elfogadható, egy egészséges, de nem élő jellem elfogadhatatlan.”

Igaz, hogy alakjait vissza lehet vezetni néhány alapjellemre. Azonban novelláiban nem típusok, hanem élő emberek cselekednek. Világa körülhatárolt, élesen látható, tapintható, megrendítően valóságos világ, egy metszetén keresztül az egész valóság tárul elénk.

Katolikus író

Sok katolikus Flannery O'Connor szemére vetette, miért nem ír „pozitívabb, felemelőbb” történeteket; miért annyi a vér, az erőszak, a bűn és elesettség műveiben. Flannery nem tagadja, hogy a világról másképpen is lehet hitelesen írni, elismeri tehetősége korlátait. Szerinte azonban a vád igazi gyökere az átlagkatolikus olvasóban van, aki egészen szétválasztja a kegyelmet és a természetet. A természetfölöttiről való elképzelése jámbor klisékben merül ki; nem tudja, hogy a természetfölötti mindig a konkrét valóságban jelenik meg. Az átlag amerikai katolikus az irodalomban az emberi természet ábrázolásának csak két formáját ismeri: a szentimentálist és a szemérmegtlen. Az átlagkatolikus „elfelejti, hogy a szentimentalizmus túlzás. Az érzelmeket rendszerint úgy torzítjuk el, hogy túlságosan hangsúlyozzuk az ártatlanságot. Márpedig ha az ártatlanságot az átlagember állapotában túlhangsúlyozzuk, akkor ez az ártatlanság valamilyen természeti törvény alapján könnyen önmaga ellentétébe csap át. Ártatlanságunkat elvesztettük a bűnbeesésben, és csak a Jézus megváltó halála miatt s az ebben való lassú részesedésen át térhetünk vissza hozzá.”

A szentimentális mű, a giccs, amely csak fehér és fekete színeket fest, elhallgatja a rossz valóságát. Visszariad az ütközések, a vér és az erőszak ábrázolásától. Pedig a legtöbb embernek sokkra, a sors és a saját bűnei okozta sebekre, a gonosszal és a halállal való szembesülésre van szüksége ahhoz, hogy ráébredjen a valóságra, s elfogadja a följárlott kegyelmet. A szentimentális giccs elkerüli a bűnből való megváltás folyamatának véres és fájdalmas valóságát, ezért nem is jut el az igazi ártatlanság ábrázolásához. Csak álszentséget tud bemutatni s az álszentség igen közel áll a szentség ellenpólusához. Egy öreg hölgy egyszer Kaliforniából azt írta Flannerynek: „Mikor a fáradt olvasó este hazaér, olyasvalamit szeretne olvasni, ami felemeli a szívét”. Flannery azt gondolja, „írásai fölemelték volna az öregasszony szívét, ha a helyén lett volna”. Az olvasó keresi a megváltó cselekményt, amely megkívánja legalább a lehetőségét annak, hogy az, ami elesett, fölemelkedhessék. Azonban a rossz iránti érzéke eltompult vagy elveszett, és ezért nem érti, hogy a megújulásért fizetni kell: a rosszat mindenekelőtt önmagunkban kell felismernünk s önmagunkban kell megharcolnunk vele. Ezért az olvasáshoz bátorság kell, csakúgy mint az íráshoz. „Rettenetes élmény a regényírás – állítja Flannery –, az írónak gyakran kihull a haja és megrohadnak a fogai. Az író csak a pénz vagy a megváltás reménye tarthatja életben, máskülönben nem bírná ki ezt a tortúrát.”

Flannery O'Connor minden félreismeréssel szemben állítja, hogy ő katolikus író. Katolikus volta nem leszűkítő tényező, hanem megvédi őt a provincializmustól. Ez biztosítja, hogy a déli világ, amit életre kelt, „ablak” az egész univerzumra. Ahhoz, hogy valaki katolikus író legyen, nem elengedhetetlen föltétel, hogy katolikusokról írjon katolikusoknak. Az az író katolikus, aki a keresztény igazság fényében nézi a világot.

Sokan azt hiszik, hogy a katolikus dogmák eltorzítják az író látását: nem azt látja, „ami van”, hanem amiben hisz. Az írózó elismeri, hogy ez nagyon is lehetséges. A rossz vallásos regény akkor jön létre – s ilyenek árasztják el a világot –, ha az író azt képzei, hite fölmenti attól, hogy behatoljon a konkrét valóságba. Úgy hiszi, az egyház, a Szentírás vagy egy teológus már látott helyette, s neki csak ezt a víziót kell összefoglalnia. Az ilyenfajta magatartást talán a manicheus látásmód is erősíti, amely a természetes világot nem tartja érdemesnek arra, hogy a művész minden érzékével megfigyelje és kifejezze. Ezzel szemben az igazi regényíró ösztönösen érzi, „hogy a végtelemtől nem lehet közvetlenül elérni, hanem abba a természetes világba kell behatolni, ami van”. Az írónak semmi oka sincs arra, hogy azt érezze: a „kötött dogma megköti” tekintetét. Ellenkezőleg: „Azok, akiknek nincsenek abszolút értékeik, nem hagyhatják, hogy a relativ csupán relativ maradjon: mindig az abszolút szintjére emelik.” (Gondoljunk csak azokra az agnosztikus magyar népi írókra, akik számára a magyar paraszt abszolút értékke magasztosult; mennyire elferdítette a valóságot az ilyen hozzáállás.) Bármennyire is szereti a déli kultúrát, Flannerynek soha sincs kísértése arra, hogy a déli embert vagy társadalmat idealizálja. Amit általában a katolikus íróról mond, önmagára is áll: nem alkot Istenként egy új világot, hanem „teljesen szabadnak érzi magát arra, hogy azt a világmindenséget figyelje meg, amelyet Isten már megteremtett és pontosan mutassa meg azt, amit lát. Se az Isten útjait nem akarja mentegetni, se az ember Istennek adott válaszát elhallgatni. A góg bűnébe esnék, ha fölcicomázná a valóságot”.

Ez a hitből fakadó biztonság magyarázza, hogy Flannery O'Connor észre tudja venni a dolgok humoros oldalát: „jó, ha megértjük: a legnagyobb komolyság engedi meg a legnagyobb komédiát”. S valóban, a legsúlyosabb tragédiában is megláttatja a komikumot: mikor fölolvasta kedvenc novelláit, a nevetést követő visszafojtott csönd mutatta a kettős hatást.

A katolikus hit elfogadása nemcsak a természetes valóság elfogadására nevel, hanem arra is, hogy ebben a konkrét valóságban fölismerjük és tiszteljük a misztériumot. Az írózó mélyen meg van győződve arról, hogy az egész teremtés szakramentális; azaz minden teremtett valóság az Isten gondolatát hordozza és a kegyelem közvetítőjévé válhat. Az ördög ugyan megszállva tartja világunkat, és mindannyian bűnben születünk, de Isten állandóan fölajánlja nekünk a megváltás kegyelmét. Flannery elbeszélései mind erről a drámáról szólnak: a kegyelem fölajánlásának és szabad elfogadásának vagy elvetésének drámájáról. Ez a teológiai tartalom elválaszthatatlan a konkrét történetről: „Az író a misztériumot a viselkedésen, a kegyelmet a természetesen keresztül mutatja be.” A modern olvasó nem hisz a természetfölötti, a misztérium valóságában. Ezért Flannery arra törekszik, hogy megmutassa: a titok nem a fejünk fölött lebeg, hanem abban a konkrét életben jelentkezik, amely egyaránt sorsa a hívő és a hitetlen embernek. Az ördög éppen ezt a reális világot tartja megszállva, s az Isten ezt az ördögtől megszállott világot teszi a kegyelem eszközévé. Hogy ezt a hitetlen megérezze, az írózó valóságos személyeket, megdöbbenő, de teljesen hihető, „igaz” történeteket alkot. Mindent megtesz, hogy műve „a saját lábán álljon, teljes és önmagának elégséges legyen, s elbírjon minden kritikát”.

A katolikus író célja tehát nem kevesebb, mint a reveláció, az angol „revelation” szó tág és gazdag értelmében: fölfedezni és napfényre hozni az emberi életnek azt a legmélyebb dimenzióját, ahol az Isten kegyelme az emberi szabadsággal találkozik. „Nem azt mutatja meg, hogy minek kellene lennünk, hanem hogy mik vagyunk egy adott pillanatban, adott körülmények között”. Mindezt azonban úgy teszi, hogy miután munkáját befejezte, a titkot éppen mint titkot tapasztaljuk meg, „melyet semmilyen emberi fogalmazás nem tud megmagyarázni”.

Flannery enyhe gúnnyal említi azokat a katolikus írókat, akik nem a saját műüket, hanem a lelkeket akarják megmenteni. Mikor szemére vetették, hogyan képzei, hogy katolikus létére író lesz, azt felelte: „Éppen mivel katolikus vagyok, nem elégedhetek meg kevesebbrel.” Azt értette ezen, hogy mint katolikus, írói tehetségét mint hivatást fogja fel, s ezért Isten akaratát elsősorban az alkotás törvényein és korlátain keresztül keresi. Így vezet el bennünket Flannery katolicizmusa „ars poetica”-jának vizsgálatához.

„Ars poetica”-ja

A kezdő író „nem egy történet megszállottságában el, hanem valami elvont fogalom csupasz csontjai bűvölik el”. Pedig „az elbeszélés... a megtestesítés művészete... Az író a lehető legalacsonyabb rendű nyersanyagokat használja fel. Az elbeszélés mindig az emberről szól, az embert pedig porból gyúrták. Ezért, ha lenézzük azt, aki poros lesz munka közben, jobban tennénk, ha nem is próbálkoznánk írással”.

Persze a konkrétum ábrázolásával vissza is lehet élni. A szoros értelemben vett naturalizmus zsákutca. „Egy szoros értelemben vett naturalista műben a részlet azért van, mert természetes része az életnek, nem azért, mert természetes része a műnek... végletesen konkrét módon írhatunk anélkül, hogy naturalizmusba esnénk”, ha megválogatjuk a részleteket. A művészet „igazsága a lényeges igazsága, amely (drámai) mozgást teremt”. A művészi írás olyan, mint a gyermek rajza: teljesen szó szerint kell értelmeznünk, de mégsem vész el a részletekben: azért túloz és azért groteszk, mert lényegét lát és drámai mozgást.

Saját tanúsága szerint Flannery O'Connor művei nem úgy születtek, hogy kezdetben volt az elvont eszme, amelyhez történetet és alakokat gyártott. Még csak nem is a történet született meg először. Meglátott valakit, pl. Mrs. Turpin „modell”-jét az orvosa várótermében. Az alak nem hagyta nyugodni, egyre jobban behatolt jellemébe, s a jellemből pattant ki a történet.

Flannery számára mind a regény, mind a novella dráma: cselekménye a szereplők jelleméből adódik, s a szereplők jellege, végső fokon személyiségük titka a drámai cselekményben mutatkozik meg. Az elbeszélés jelentése pedig a teljes drámai cselekmény élményéből szűrődik ki.

Az igazán jó elbeszélésben a jelentés elválaszthatatlan a történettől. „Az elbeszéléssel olyasmint mondunk el, amit semmilyen más módon nem lehet elmondani. Minden egyes szavára szükség van ahhoz, hogy megtudjuk jelentését. Azért mondunk történetet, mivel egy nyilatkozat nem volna elégséges. Ha azt kérdezik, mi a történet jelentése, az egyetlen helyes válasz: olvasd el! Az elbeszélés jelentése nem elvont, hanem megélt valóság, s ha állítások formájában fogalmazzuk meg, ennek a célja csak az lehet, hogy hozzásegítsen a jelentés még teljesebb megéléséhez.”

Az a tény, hogy a cselekmény mindig a jellemből bontakozik ki, nem jelenti azt, hogy statisztikai adatok vagy pszichológiai tényezők alapján előre kiszámítható. Flannery O'Connor panaszkodik, hogy a szociológia sokat ártott a regényírásnak. A mai regénynek azzal kell foglalkoznia, ami szükségszerű: a társadalmi, gazdasági és pszichológiai erők hatásával. Az író csak arról írhat, ami tipikus vagy legalábbis normális. Flannery alakjai ugyan élesen tükrözik a társadalmat, s a cselekmény minden részlete és egymásutánja pszichológiailag megalapozott, mégis állítja, hogy az igazán jó elbeszélés értelme ott kezdődik, ahol a meghatározó tényezők, a pszichológiai és társadalmi okok fölmondják a szolgálatot. Szinte minden novellájában van „egy olyan cselekedet, amely egészen váratlan, mégis egészen hihető”. Ez a tett, szó vagy gesztus egyszerre jellemző a személyre és túl van a személy jellemén. Flannery szerint ezért a csúcspontért volt érdemes megírni a novellát. Ha kivesszük belőle, a novella össze-

esik: elveszti értelmét. Gondoljunk a *Revelation* című novellában a csúnya lány szájából kapott „üzenet”-re: „menj vissza a pokolba, ahonnet jöttél, te öreg ragyás disznó”. Teljesen érthető, hogy a csúnya, anyjával és a világgal meghasonlott könyvbúgó lány gyűlöli a csinos, kellemes, agresszív gazdasszonyt, aki annyira emlékezteti saját anyjára és saját, vidéken feneklett életének kudarcára. Mégis, ki várta volna, hogy a lány meg akarja fojtani Mrs. Turpint? S ki várta volna, hogy a józan, földhözragadt Mrs. Turpin olyan ellenállhatatlanul sodródik az örült lányhoz? De mikor megtörténik, elhisszük. S azzal, hogy a derék, eszes asszony ilyen figyelmet szentel az örült lánynak, az olvasó is kezdi sejteni, hogy itt nemcsak egy örült dühkitörésének, hanem valami misztérium „betörése”-nek is a tanúja lesz. Mrs. Turpin már kezdettől fogva érezte, hogy a lány úgy nézte, „mintha ismerte volna és utálta volna egész életében ... ismerte őt valami egészen fölfokozott és személyes módon, túl minden helyen, időn és állapotban”. S mivel a novella elejétől kezdve az olvasó megtanulta, hogy tiszteletben tartsa Ruby Turpin józan eszét, most megrendüléssel figyeli, hogy ez az asszony, aki eddig a legkisebb jelét sem mutatta, hogy mástól bármi fontos dologban tanácsot kérjen, a lány „fölé hajol annyira, hogy tekintete találkozik a lány szűrős, ragyogó szemével”. „Rekedten, lélegzetét visszafojtva” kérdezi: „Mit mondasz nekem?” S úgy várja a választ, „mint egy kinyilatkoztatást”. Azt sem képzelhetjük, hogy Ruby Turpin is pillanatnyi elmezavarba esett, mivel az író biztosít arról, hogy mielőtt a lány fölé hajolt volna, „agya kitisztult s mozgóképessége visszatért”.

Így tör be a kegyelem Ruby Turpin életébe. Az örült lány erőszakos támadásán és ördögi gyűlöletén keresztül. S ez a betörés, bár érthető, mégis túl van minden lélektani magyarázaton. Flannery számára ezek általános „tünetei” a kegyelem betörésének. Amikor egy szereplő olyasmit tesz, ami „egyszerre egészen jellemébe vág és mégis egészen váratlan”, akkor föltételezhetjük, hogy az illetőnek kegyelmet kínáltak föl. A kegyelem betöréseit gyakran erőszak előzi meg és erőszak követi. Flannery azért használ annyi véres jelenetet műveiben, mert úgy találta, hogy az erőszak különleges módon képes arra, hogy alakjait visszavezesse a valósághoz, és előkészítse őket a kegyelem pillanatára. A fejük olyan kemény, hogy csak az erőszak tudja fölrázni őket.

Nemcsak vér és erőszak előzi meg a kegyelem följánlását, hanem ördögi beavatkozás is. Flannery szilárdan hisz a személyes rossz szellem, az ördög léteiben. Azonban az ördög Isten szolgája, s akarata ellenére gyakran a kegyelem kényszerű eszközévé válik. A fenti novellában is sejtjük, hogy a lány érthetetlen, minden időn, helyen és állapotban túli gyűlöletében az ördög szembesül Mrs. Turpinnal, s elsuttogott üzenete egyszerre közöl ördögi gyűlöletet és isteni kinyilatkoztatást.

Flannery O'Connor elbeszéléseiben lényeges szerepet játszik a szimbolikus jelenítés. A szimbólum nem választható el a történettől, mint ahogyan a misztérium sem választható el az emberi cselekvéstől. Nem kívülről ráaggatott dísz, hanem lényeges része a valóságos cselekménynek; a drámai történet kifejelete adja meg jelentését. Legjobb szimbólumai kísérteties élességgel érzékelhető valóságok, s éppen tapasztalható valóságukon keresztül jeleznek egy másik, rejtett dimenziót, a lélek belső világát, illetve az isteni kegyelem megtestesülését. Így a szimbólum „sűrített, fölfokozott valóság, s mivel két végtelenül távoli és mégis rokon pontot fog egybe, a természetet és az emberi lelket, a világot és az örökkévalóságot”, alkalmazásuk feszültséget és távlatot ad a történetnek. A történet pedig „vad, erőszakos és komikus benyomást tesz”, mivel az író annyira különböző és távoli valóságokat akar összekapcsolni. Ilyen értelemben áll Flanneryre a meghatározás: „Az író a távlatok realistája.” A szimbólum adta távlat miatt képes az író egy rövid történetben teljes drámát összesűríteni.

A *Revelation* című novellában a csúnya lány üzenete olyan mélyen kavargatja fel Mrs. Turpint (és föltehetőleg az olvasót), hogy utána a szimbolikus részletek rejtett távla-

taik egészen hihetőnek tűnnek. Mikor a nagy testű farmerasszony kilép a házból a disznóólhoz vezető útra, Jákob és Jób méltóságos alakjává magasztosul: „puszta kézzel, fegyver nélkül indul csatába” az Istennel. „A düh végső hulláma rázta meg, amint felbőgött: »Mit képzelsz, ki vagy te?» Minden dolog színe, a földé és a karma-zsinvörös égé egy pillanatra áttetsző élesre hevült. A kérdés áthullámozott a legelőn, az országúton és a gyapotföldön, és tisztán tért vissza hozzá, mintha az erdőlől érkezett válasz lett volna.”

Egy természetes tüneményt érzékelünk, s mégis a színek realizmussal megfigyelt pillanatnyi áthévlése sejteti, hogy valóban Isten felelt Ruby Turpinnak. Az isteni szót megerősíti egy kép is: Claud apró teherautója jelenik meg az országúton; még a kerekek halk zaját is hallani. „Egy gyermek játékszerének látszott. Bármely pillanatban összetörhetné egy nagyobb teherautó, s szétfroccsenthethetné Claud és a négerék agyát az országúton.” A fizikai rosszullétet keltő kép éppen konkrét érzékiségében eszköze az isteni kinyilatkoztatásnak: ez a törekény játékmber meri kérdőre vonni az Istent?

Igy készíti fel az író Mrs. Turpint a végső kinyilatkoztatásra, melyet a napfény és a disznók fognak közvetíteni. A rőfögő, horkanó és földet túró állatok már az elbeszélés fordulópontja óta központi szerepet kaptak. Hiszen Ruby Turpint az Isten ragyás disznónak nevezte. Természetes tehát, hogy az Istentől választ követelő asszony a disznóólhoz indul. De arrafelé siet a nap is: mélysárga korongja gyorsan úszik az erdőlől felé, „mintha Mrs. Turpin előtt akarná elérni a disznókat”. S akkor kiderül, hogy a napfény az Isten mindent átölölő, átformáló és megnyugtató szeretetének a szimbóluma: „... mint egy hatalmas szobor, amely életre kelt, [Mrs. Turpin] lassan lehajtotta fejét, és úgy nézett az ölban a disznókra, mintha a titok szíven akarna keresztülhatolni. Egy sarokba telepedtek már az öreg koca körül, amely jólesően rőfögött. Vörös ragyogás öntötte el mindegyiket. Úgy tűnt, mintha titkos élet zihálna bennük.”

A disznó itt már nem egyértelműen Mrs. Turpin lényének Isten számára visszataszító, utálatos jellegét mintázza. Ellenkezőleg, ha Mrs. Turpin elfogadta az önismeret leckéjét, és a ragyás disznóval való azonosságát, akkor most azt is megérti, hogyan lehet egyszerre ragyás disznó és Isten megváltott gyermeke. Az isteni szeretet ragyogása átölleli, elcsitítja őt is, akárcsak ezeket az idétlen állatokat. Titkos isteni élet indul el benne is. Ezzel az új önismerettel készíti elő a kegyelem Mrs. Turpint, hogy megértse a földet az éggel összekötő fényhid látomását. Isten újjáteremtő szeretete tisztára mossa a fehér aljanépet, de ugyanakkor a Mrs. Turpin-féle tisztességes fari-zeusok összes erénye is úgy ég el, mint a pelyva az isteni szentség tüzeiben.

A *Revelation* szimbólumai sem vezethetők vissza teljes egészükben elvont fogalmakra. De a „münéger” jelentése az azonos című novellában még makacsabbul ellenáll minden megfejtésnek. Jóllehet a történet kezdetétől fogva a „néger” szerepe fokozatosan nő, alakja egyre rejtelmesebb és félelmesebb, míg végül a gyermek lelke mélyéről „nyújtózik fölfelé”, „a münéger” kegyelemközvetítő szerepe éppolyan megmagyarázhatatlan marad, mint maga a kegyelem.

Mr. Head szerint a város, amely minden kísértés és bűn lelőhelye, ahol a szenny-szatorna a pokol mély gyomrába vezet, tele van négerrel. Az öregember fejében a néger alakja azonosul azzal, ami rossz, ami félelmetes és kerülendő. Természetes hát, hogy Nelson rettegve várja a négerekkel való találkozást. Az első néget a vonaton látja, úgy halad el mellettük, mint valami jelenés: „Lassan haladt, és közben nagy barna szeme elnézett az utasok feje fölött.” Nelson nyers, vad gyűlöletet érez iránta. „Úgy érezte, szándékosan ment végig a kocsin, azért, hogy belőle bolondot csináljon ... már értette, miért nem szereti nagyapja a négeréket.” A városban tett séta elején megmérédzkednek. Nelson mérlegjegyén ez áll: „Az Ön súlya 98 font. Ön előtt nagy jövő áll, de óvakodjék a fekete nőktől.” Nemsokára elvesztik az utat, s a néger-

negyedben találják magukat. Mindkettőjükön pánik vesz erőt. Ha sötétedésig nem tudnak kijutni innen, kirabolják és összeverik őket. Végül Nelson megteszi, amit Mr. Head még ebben a kétségbeesett helyzetben is szégyell: megáll egy természetes néger nő előtt, s megkérdezi, hogyan kell visszajutni a városba. S egyszerre valami váratlan izgalom ragadja el a fiút. Amint tekintete végigkúszik „az asszony roppant térdétől a homlokáig, s aztán . . . izzadtan csillogó nyakától temérdek mellén és csupasz karján keresztül egészen addig, ahol az ujjai eltűntek a hajában, hirtelen arra vágyott, hogy az asszony lenyúljon érte, fölkapja, magához húzza és szeretne volna leheletét érezni az arcán.”

Az anya meleg, érzelmes szeretete nélkül felnőtt gyermek tekintete minden értelmi kontrollt elvesztve tapad a nagy fekete asszony testéhez. Úgy érzi, mintha egy szurokfekete alagútba süllyedne alá. Már nem gyűlöli a négereket. Sőt, a néger nőben az anyatest meleg biztonságára vágyik, amit gyermekkorában nélkülözött. Egy pillanat múlva azonban kigyullad az arca a szégyentől, hogy így elvesztette a fejét.

Ezután következik Mr. Head árulása: a gyermek most teljesen egyedül marad hideg gyűlöletében: „emlékezete ráfagyott a nagyapja árulására”. S ekkor a néger alakja a gyermek lelkében jelentkezik: „szája meg-megrándult, mert időnként úgy érezte, hogy a lelke mélyén egy titokzatos fekete alak nyújtózik fölfelé, mintha egyetlen forró öleléssel föl akarná olvasztani fagyos látomását”.

Így készíti elő az egész történet a „münéger”-rel való találkozást. Már megtalálták az utat, s visszaértek egy előkelő fehér negyedbe, mikor megpillantják a sárga téglakerítésen ülő néger gipszfiguráját. A szobor túl kopott ahhoz, hogy kitalálják, öreget vagy fiatalat akart-e ábrázolni. „Az eredeti szándék szerint boldognak kellett volna látszania, mert a szája két sarka fölfelé görbült, ám a bogaravesztett szemgolyó és a ferde testtartás vad nyomorúságot jelzett.” Az olvasó megérti, hogy a közös rettegés után, a rettegett tárgy karikaturáját, a boldogtalan „münéger”-t együtt nevezik meg, s ettől mind a két elveszett ember föllélegzik és egymásra talál. Emögött valami egészen ősi gesztus rejlik, amely egyidős az emberiséggel. Azzal, hogy az ősember lerajzolta rettegésének tárgyát, a vadállatot, mintegy legyőzte félelmét, és a vadállatot valamiképpen megszelídítette, birtokba vette. A felszínen mintha itt is valami hasonló gesztusról, a rettegés tárgyának felszabadult birtokbavételéről lenne szó. De a „münéger” közös kimondásával ennél több is történik. Valamiképpen, maguknak sem világos módon, megbékülnek a négerrel. A néger elfogadása mintha önmaguk rejtett mélységeinek az elfogadását jelentené. A történetnek ez a pszichológiai valószínűsége hihetővé teszi a természetfölötti távlat valószínűségét: „Mozdulatlanul bámulták a néger szobrát, mintha valami nagy titokkal álltak volna szemben, másvalaki győzelmének egy emlékművével, ami összehozta őket közös vereségükben. Mind a ketten érezték, hogy ez a látvány úgy oldja fel ellentétüket, mint az irgalom beavatkozása.”

Mindez váratlan, megmagyarázhatatlan, mégis a valóság elemi erejével hat. S megértjük a Gondviselés ironiáját: a néger, aki a történet elején a nagyapa és az unoka ítélete szerint a rossz titokzatos szimbóluma, most, titokzatos jellegét még inkább elmélyítve, a két ember számára az Isten kegyelmét közvetítő szentségi jellé magasztosul.

Befejezésül idézem Flannery O'Connor legnagyobb művének, a *Violent Bear It Away* (Az erőszakosak ragadják el) című regényének befejezését. Minden elméleti magyarázatnál meggyőzőbben mutatja be az író művészetének erejét, realizmusát és szimbolizmusának biblikus távlatait.

A regény főhőse Tarwater, egy koraérett tizenéves fiú, akit dédnagybátyja, a magányos próféta nevel az erdőben. Isten kinyilatkoztatta neki, hogy a gyermeknek kell folytatnia az ő küldetését. Mikor az öreg próféta meghal, a fiú mély lelki válságba kerül. Egy ideig hitetlen entellektüel nagybátyjával él a városban. Őt is megveti, de a

prófétai hivatás elől is menekül. Hogy önmaga előtt bizonyítsa szabadságát, meggyilkolja nagybátyja félkegyelmű fiát. Visszaindul az erdei házhoz, hogy szabad életet kezdjen. Útközben egy férfi megerőszakolja. S hogy az ördög jelenlététől megszabaduljon, Tarwater felgyújtja az erdőt. Fáradt, napok óta étlen vándorol. Végül megtalálja dédnagybátyja sírját, akit néger szolgája, Buford temetett el. Itt éri a látomás:

„A fiú ott maradt. Szemei mozdulatlanul tükrözték a mezőt, amelyen a néger már áthaladt. Úgy tűnt neki, hogy a mező már nem üres többé, hanem nagy tömeg népesíti be. Homályos alakokat látott mindenütt; a hegyoldalon ültek. Amint tovább figyelt, látta, hogy a tömeget egyetlen kosárból etetik. Szemei hosszú ideig fürkésztek a sokaságot, mintha nem találná, akit keresett. S akkor meglátta. Az öregember éppen leereszkedett a földre. Ahogy letelepedett, előrehajolt, arccal a kosár felé és türelmetlenül figyelte közeledtét. A fiú is előrehajolt. Végre megtudta, mire éhezik s tudta, hogy ugyanarra, amire az öregember, és hogy semmi ezen a földön le nem csillapíthatja éhségét. Olyan éhes volt, hogy az összes kenyeret és halat megette volna, amit megszorítottak.

Ott állt, előrefeszülve, de a kép eltűnt a sűrűsödő homályban. Leszállt az éjszaka, már csak egy vékony vörös csík maradt közte és a föld fekete szegélye között. Ő még mindig ott állt. Már nem fájt neki az éhség: megáradt benne. Úgy érezte az éhséget önmagában, mint az áradó tengert, amely időn, éjszakán és századokon át egyre emelkedik. Tudta, olyan emberek során át emelkedett, akiknek életét arra választották ki, hogy ezt az éhséget fenntartsa. Vándorok voltak a földön, idegenek abból az erőszakos országból, ahol a csöndet csak akkor törik meg, ha az igazságot kiáltják. Érezte, hogy ez az éhség Ábel véréből árad az övébe, egyre magasabbra emelkedik és elnyeli. Egy pillanatra úgy tűnt, hogy magával ragadja és megfordítja. Az erdészél irányába perdült. Egy aranyvörös, tűzes fa szállt fel ott, magasra nyúlva és széttárulva az éjszakában, mintha lángja egyetlen iszonyú robbanással föl akarná emészteni a sötétséget. A fiú lelke kisurrant, hogy találkozzon vele. Tudta, hogy ez az a tűz, amely körülfogta Dánielt és fölemelte Illést a földről, amely Mózeshez szólt és egy pillanat múlva hozzá is szólni fog. Földre vetette magát s arcával a sír földjére borulva hallotta a parancsot: »MENJ ÉS FIGYELMEZTESD AZ ISTEN GYERMEKEIT: ISZONYÚ SEBESSÉGGEL KÖZELEDIK AZ IRGALOM.« A szavak olyan hangtalanul hullottak belé, mint a magvak, s egyik a másik után nyílt ki a vérében.

Mire fölkelt, már eltűnt az égő bokor. Az erdészélen a tűz bágyadtan nyaldosta a fákat. Itt-ott vékony lángtarajak nyúladoztak az erdő mélyén, ahol tompa vörös füst-felhő gyülekezett. A fiú lehajolt, fölvetett egy földdarabot dédnagybátyja sírjáról és homlokához dörzsölte. Majd gyorsan, anélkül, hogy visszanézett volna, elindult a távoli mezőn át abban az irányban, amerre Buford ment.

Éjfélre már maga mögött hagyta az erdei utat és az égő erdőt, s ismét kiért az országútra. A hold a mező felett alacsonyan úszott mellette. Gyémántfényű ragyogással hol kibukkant, hol eltűnt a sötét felhőfoltok között. A fiú szagztatott árnyéka időnként előrecsapódott az útra, mintha ösvényt vágna a cél irányában. Megperzselt szemei feketén ültek mély üregeikben s már látni vélték jövőendő sorsát. De ő csak ment kitaratóan, arcát a sötét városra szegezve, ahol Isten gyermekei aludtak.”

*

Flannery O'Connor ars poeticá-járól azért írtam, mert műveinek olvasása nagy élményt jelentett és reméltem, hogy írással és magyar olvasót hasonló élményhez segíthetem. De bevallom, egy merészebb remény is él bennem. Talán akad néhány fiatal magyar író, akit Flannery O'Connor víziója megsegít saját legmélyebb sejtelmeinek a megfogalmazásában, fölszabadítja tehetségét, és utat mutat egyéni fejlődésének.

A műnéger

Mr. Head arra ébredt, hogy a szobát betölti a holdfény. Felült és a padlódeszkára bámult – ezüst színe volt –, aztán párnája cihájára, ami most beillett volna brokátnak, és a következő pillanatban meglátta a fele holdat a borotválkozó-tükrében: úgy várt ott, öt lábnyi távolságban, mintha engedélyt kérne, hogy beléphessen. Előregördült és méltóságos fénnyel öntött el mindent. A falnál az egyenes szék mintha feszülten figyelve valami parancsra várt volna, és Mr. Head nadrágja, ami a hátán lógott, csaknem előkelőnek látszott, mint egy olyan ruhadarab, amit valami nagy ember éppen most dobott oda szolgájának; de a hold arca komor volt. Keresztülnézett a szobán és kibámult az ablakon, elárasztotta a lóistállót, miközben egy olyan ifjú tekintetével mélázott, aki öregkorát pillantotta meg.

Mr. Head megmondhatta volna neki, hogy a kor kivételes áldás, és az ember csak évek során jut el az életnek ahhoz a higgadt megértéséhez, ami alkalmassá teszi az ifjúság vezetésére. Az ő tapasztalata legalábbis ez volt.

Kinyújtotta karját, megmarkolta vaságya végén a tartóoszlopot és följebb húzódzkodott, míg meg nem látta az ébresztőórát, ami egy fölfordított vödör tetején állt, a szék mellett. Hajnali két óra volt. Az óra ébresztőszerkezete nem működött, de neki nem volt szüksége gépi segédletre ahhoz, hogy felébredjen. Hatvan év nem tompította el az érzékeit: fizikai reakcióit, akár az erkölcsieket, akarata és szilárd jelleme irányította, és ez világosan látszott a vonásain. Hosszú, csőszzerű arca volt és hosszú, csőszzerű orra. Nyitott szája hosszúra nyúlt. A szeme éber volt, de nyugodt, és a csodás holdfényben önfegyelem és ősi bölcsesség ült benne, mintha az emberiség egyik nagy vezetőjének szeme lett volna. Lehetett volna ő az éj közepén Dantéhez rendelt Vergilius, vagy még inkább Ráfael, akit Isten fényének lobbanása ébresztett föl, hogy Tóbiáshoz repüljön. A szobában az egyetlen sötét pont Nelson szalmazsákja volt, lent, az ablak árnyékában.

Nelson összekuporodva feküdt az oldalán, térdével az álla, sarkával a feneke alatt. Új öltönye és kalapja abban a két dobozban volt, amiben küldték, a dobozok pedig a földön, a szalmazsák lábánál, ahol azonnal elérhette őket, amint felébredt. A bili előbújt az árnyékból, és a holdfénytől hófehéren silbakolt Nelson mellett, mint egy kis őrangyal. Mr. Head visszafeküdt és teljes bizonyossággal érezte, hogy meg tud felelni a közelgő nap erkölcsi küldetésének. Föl akart kelni Nelson előtt, hogy mire az fölébred, ő elkészíthesse a reggelit. A fiú mindig bosszús volt, ha Mr. Head volt fent előbb. Négykor el kell indulniuk otthonról, hogy öt-harmincra odaérjenek a vasúti kitérőhöz. A vonat öt-negyvenötkor áll meg, és nekik időben ott kell lenniük, mivel ez a vonat egyedül az ő kedvükért áll majd meg.

Ez lesz a fiú első útja a városban, bár ő a másodiknak számítja, mert ott született. Mr. Head próbálta megvilágítani előtte, hogy amikor született, még nem volt benne értelem, amellyel meg tudta volna határozni hollétét, ez azonban a gyerekre teljesen hatástalan volt, és továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy ez a második útja. Mr. Headnek ez lesz a harmadik. Nelson azt mondta – Én má másoccó leszek ott és még csak tiz éves vagyok.

Mr. Head ellentmondott neki.

– Ha nem vótá ott tizenöt éve, honnét tudod, hogy el tudsz majd igazodni? – kérdezte Nelson. – Honnét tudod, hogy nem változott valami meg?

Mr. Head azt kérdezte – Láttál te már engem eltévedni?

Nelson ugyan nem látta, de olyan gyerek volt, aki addig nem nyugodott, amíg nem adott helyke választ, és azt felelte – Itten sehol se lehet eltévedni.

– Eljön a nap – jövendőlte Mr. Head –, amikor rájössz, hogy nem vagy olyan okos, amilyennek hiszed magadat. – Hosszú hónapok óta gondolkodott az utazáson, de képzeletét leginkább annak erkölcsi oldala foglalkoztatta. Olyan lecke lesz, amit a fiú sose fog elfelejteni. Meg kell tudnia belőle, hogy semmi oka a büszkeségre csak azért, mert a városban született. Meg kell tudnia, hogy a város nem nagy hely. Mr. Head úgy tervezte, hogy a fiú mindent lásson, ami egy városban látható, és így elégedetten maradjon majd otthon élete hátralévő részére. Azzal a gondolattal aludt el, hogy a gyerek végre majd rájön, nem olyan okos, amilyennek hiszi magát.

Három-harminckor sülő pörcc szagára ébredt és leugrott a priccséről. A szalmazsák üres volt, a ruhásdobozok felnyitva. Fölhúzta nadrágját és átsietett a másik szobába. A fiú már megfőzte a kukoricakását és kisütötte a szalonnát. Ült az asztalnál, a félhomályban, és hideg kávét ivott egy konzervdobozból. Rajta volt az új öltönye és az új szürke kalapja; ez egészen a szemébe csúszott, mert egy számmal nagyobbbat rendeltek neki, gondolván, hogy még nő a feje. Nem szólt semmit, de egész alakja elégedettséget árasztott, hogy előbb kelt föl, mint Mr. Head.

Mr. Head a tűzhelyhez ment és a szalonnát a serpenyőben az asztalhoz vitte. – Nem kell sietni – szólt. – Elég hamar odaérsz, és semmi biztosíték arra, hogy örülni is fogsz neki – azzal leült szemben a fiúval, akinek a kalapja lassan hátrabillent és fölfedte vadul kifejezéstelen arcát, melynek formája csaknem pontosan olyan volt, mint az öregemberé. Nagyapa és unoka ült együtt, de annyira hasonlítottak egymásra, mint fivér és fivér, akik között nem is túl nagy a korkülönbség, mert Mr. Head arckifejezése nappal igen fiatalos volt, míg a fiúé öreges, olyan, mintha már mindent tudna és szeretne elfelejteni.

Mr. Headnek valaha felesége volt meg egy lánya, s mikor a felesége meghalt, a lánya elszökött, majd egy idő után visszatért, Nelsonnal. Aztán egy reggel, anélkül, hogy fölkelt volna az ágyból, meghalt; így maradt Mr. Head az egyéves gyermek egyetlen gondviselője. Elkövette azt a hibát, hogy megmondta Nelsonnak, Atlantában született. Ha nem mondja meg neki, Nelson nem állíthatná, hogy ez a második útja lesz.

– Lehet, hogy csöppet se fog tetszeni neked – folytatta Mr. Head. – Tele van négerekkel.

A fiú olyan arcot vágott, mint aki el tud bánni egy négerrel.

– Márpedig – mondta Mr. Head – te még sose láttál négert.

– Nem keltél valami korán – szólt Nelson.

– Te még sose láttál négert – ismételte Mr. Head. – Ebbe a kerületbe nincs néger, mióta elzavartuk azt az egyet, tizenkét évvel ezelőtt, és akkor te még meg se születél. – Ránézett a fiúra, mintha biztatná, mondja csak, ha meri, hogy látott már négert.

– Honnét tudod, hogy sose láttam négert, ha eccer ott születtem? – kérdezte Nelson. – Valószínű, hogy egy csomó négert láttam.

– Ha láttál is, nem tudtad, hogy néger – mondta Mr. Head egészen elkeseredve. – Egy hathónapos gyerek nem tudja megkülönböztetni a négereket másoktól.

– Úgy vélem, én megismerem, melyik a néger, ha látom – mondta a fiú, azzal felállt, megigazította keményre vasalt szürke kalapját és kiment a klozetra.

Valamivel a vonat jövelete előtt megérkeztek a kiterőhöz és megálltak egy jó lépésnyi távolságban az első sínpártól. Mr. Headnél papírzacskó volt, kétszersülttel és az ebédjükre való szardíniakonzervvel. A keleti hegylánc mögött felkelő goromba képű, narancsszínű nap tompa vörössé tette mögöttük az eget, mely előttük még szürke volt, és a szürke, áttetsző holdat mutatta, teljesen fénytelenül, alig erősebben, mint egy hüvelykujj-nyomot. Egy kis bádogg váltókar-doboz meg egy fekete olajtartály volt

minden, ami jelezte, hogy kitérőnél vannak; két vágány volt, és ezek összefutását az irtás mindkét végén egy-egy kanyar takarta el. Az áthaladó vonatok fák alagútjaiból bukkantak elő, és miután egy pillanatra a hideg égbe ütköztek, rémülten tűntek el újra az erdőben. Mr. Head jó előre különleges lépéseket tett a jegypénztárosnál, hogy majd megálljon a vonatuk, de titokban félt, hogy nem fog megállni, mely esetben Nelson azt fogja mondani – Sose is hittem, hogy egy vonat megáll neked. – A haszon-talan reggeli hold alatt a sínek fehérnek és törékenynek látszottak. Az öregember és a gyerek egyaránt úgy bámult maga elé, mintha valami látomásra várna.

Hirtelen, mielőtt Mr. Head elhatározhatta volna, hogy visszafordul, mély figyelmeztető füttyszó hallatszott, és a vonat megjelent, nagyon lassú siklóssal, majdnem hangtalanul a fák között, körülbelül kétszáz yardnyi távolságra, egyetlen ragyogó sárga lámpával az orrán. Mr. Head még mindig nem vette biztosra, hogy megáll, és úgy érezte, még nagyobb bolondot csinál belőle, ha lassan halad tovább. Ő is, Nelson is mindenesetre felkészült, hogy nem vesz tudomást a vonatról, ha ott hagyja őket.

A mozdony elhúzott előttük, miközben arcukba csapta a forró fém szagát, aztán már ott is állt a második kocsi pontosan az orruk előtt. A kalauz, akinek olyan volt az arca, mint egy vén bulldogé, úgy állt a lépcsőn, mint aki várja őket, noha nem mutatta, hogy bármit is számítana neki, felszállnak-e vagy sem. – Jobbra! – mondta.

A másodperc egy törtresze alatt fent voltak, és a vonat máris továbbment, amint beléptek a csendes kocsiba. A legtöbb utas még aludt, némelyikük feje az ülés támláján himbálódzott, mások két ülést foglaltak el, és volt, aki lábával a közlekedőtérbe terpeszkedett. Mr. Head észrevett néhány üres helyet és Nelsont a kellő irányba tolt. – Gyerünk oda, az ablakho – mondta rendes hangján, ami ilyen kora reggel igen erősnek bizonyult. – Senki se bánja, ha odaülsz, mer nincs ott senki. Ülj csak oda.

– Hallom – morgott a fiú. – Nem kell kiabálni – azzal leült és fejét az ablak felé fordította. Fakó, szellemszerű arcot látott benne, mely egy fakó, szellemszerű kalap kari-mája alól nézett rá. Nagypja, aki szintén gyorsan odanézett, más szellemet látott: fakót, de vigyorgót, fekete kalap alatt.

Mr. Head leült, elhelyezkedett, elővette a jegyét és hangosan olvasni kezdett mindent, ami rá volt nyomtatva. Az emberek mocorogni kezdtek. Többen felébredtek és rájuk bámultak. – Vedd le a kalapodat – szólt Nelsonnak az öreg, míg levette a magáét és a térdére tette. Gyér fehér haja volt, ami az évek során dohányszínűvé vált, és most laposan simult a tarkójára. Homloka kopasz volt és ráncos. Nelson levette kalapját, rátette a térdére, és várták a kalauzt, hogy megmutassák neki a jegyeket.

A kocsi másik oldalán elhelyezkedő férfi mindkét ülést elfoglalta, lábát az ablakhoz támasztotta, és feje belógott a közlekedőtérbe. Világoskék öltöny volt rajta meg sárga ing, amit a nyakán kigombolt. Felnyitotta szemét, és Mr. Head már éppen be akart neki mutatkozni, amikor hátul bejött a kalauz és azt dörmögte – Jegyeket!

Amikor a kalauz elment, Mr. Head odaadta Nelsonnak a jegye visszaútra szóló felét és azt mondta: – Tedd a zsebedbe és nehogys elveszítsd, mer akkor ott kell maradj a városba.

– Talán ott maradok – mondta Nelson, mintha ez józan javaslat lett volna.

Mr. Head nem méltatta figyelemre. – Ez a fiú életében először utazik vonaton – magyarázta az átelleni embernek, aki most az ülés peremén ült, mindkét lábával a padlón.

Nelson visszacsapta fejébe a kalapját és mérgesen fordult az ablak felé.

– Eddig még semmit se látott – folytatta Mr. Head. – Olyan tudatlan, mint akkor volt, amikor megszületett, de most aztán dugig jóllakatom egyszer és mindenkorra.

A fiú előrehajolt és nagypján átnézve azt mondta az idegennek: – Én a városba születtem. Ottan születtem. Ez a második utam. – Emelt, határozott hangon mondta,

de az átelleni ember nem adta jelét, hogy megértette volna. Szeme alatt vastag, biborszínű karikák voltak.

Mr. Head átnyúlt hozzá, és megérintette a karját. – Egy fiúgyerekkel azt kell tenni – szolt bölcse –, hogy megmutatunk neki minden látnivalót. Semmit se titkolunk el.

– Igen – mondta az ember. Lenézett a dagadt lábára és a balt vagy tíz hüvelyknyire fölemelte. A következő percben visszatette a padlóra és a másikat emelte föl. Az emberek az egész kocsiiban felneszeltek, megrémültek, ásitoztak és nyújtózkodtak. Innen is, onnan is különböző hangok, majd általános zsidongás hallatszott. Mr. Head derűs arckifejezése hirtelen megváltozott. Ajkai majdnem összezárultak és a szemében fény jelent meg, egyszerre vad és óvatos. Végignézett a kocsin s anélkül, hogy megfordult volna, karon ragadta Nelsont és előrehúzza. – Nézd! – szolt.

Óriási, kávébarna ember közeledett lassú léptekkel. Könnyű öltöny volt rajta és sárga selyemnyakkendő, rubin tüvel. Egyik kezét a begombolt kabátja alatt méltóságteljesen domborodó hasán nyugtatta, a másikban pedig egy fekete sétatálcát tartott, amit minden lépésnél szándékosan széles mozdulattal emelt föl és tett le. Nagyon lassan haladt, és közben nagy barna szeme elnézett az utasok feje fölé. Kis fehér bajusza volt és fehér, kunkori haja. Mögötte két fiatal nő lépkedett, mind a kettő kávébarna, egyikük sárga, másikuk szürke ruhában. A férfi tempójához igazodtak, miközben mély torokhangon fecsegték.

Mr. Head marka összeszorult Nelson karján. Amint a menet elhaladt mellettük, a sétatálcát emelgető barna kézről egy zafír gyűrű fénye tükrözött Mr. Head szemébe, de ő nem nézett föl, és a hatalmas férfi se nézett órá. A csoport végighaladt a kocsin és kiment. Mr. Head markának szorítása engedett. – Mi volt ez? – kérdezte.

– Egy ember – mondta Nelson és méltatlankodva nézett rá, mint aki már unja, hogy fitymálják az értelmi képességeit.

– Miféle ember? – makacskodott Mr. Head kifejezéstelen hangon.

– Egy kövér ember – mondta a fiú. Kezdte érezni, hogy jobb, ha óvatos lesz.

– Nem tudod, miféle? – szolt Mr. Head megsemmisítő hangon.

– Egy öreg ember – mondta Nelson és olyan előérzete támadt, hogy ma nem lesz jó napja.

– Ez egy néger volt – mondta Mr. Head és hanyatt dőlt.

Nelson felugrott az ülésre és ott állt, hátra, a kocsi vége felé nézve, de a néger már elment.

– Aszitterem, megismered, melyik a néger, hisz olyan sokat láttál az első utadon a városba – folytatta Mr. Head. – Ez volt neki az első négerje – mondta az átelleni embernek.

A fiú lecsúszott az ülésre. – Azt mondtad, feketék – szolt mérgesen –, nem azt, hogy barnák. Hogy kíváncsi vagy, hogy tudjak valamit, ha nem mondod meg rendesen?

– Egyszerűen tudatlan vagy – mondta Mr. Head, azzal fölkel és átült a másik oldalra, az ember mellé.

Nelson megint hátrafordult és odanézett, ahol eltűnt a néger. Úgy érezte, szándékosan ment végig a kocsin, azért, hogy belőle bolondot csináljon, és nyers, vad gyűlölet támadt benne; már értette, miért nem szereti nagyapja a négereket. Az ablak felé nézett, és a szellemszerű arca azt sugallta neki, hogy talán alkalmatlannak bizonyul majd a nap viszontagságaira. Eltöprengett, hogy egyáltalán felismeri-e majd a várost, ha sor kerül rá.

Miután több történetet elmesélt neki, Mr. Head észrevette, hogy az ember elaludt, így hát felállt és azt ajánlotta Nelsonnak, sétáljanak végig a vonaton és nézzék meg annak egyes részeit. Különösen a toalettet akarta megmutatni, ezért először a férfivécébe mentek és megvizsgálták a csövezeteket. Mr. Head úgy mutatta be a jebes-

vizes hűtőt, mintha ő találta volna föl, és megmutatta a nyomócsapos kagylót, ahol az utasok fogat mosnak. Számos kocsin mentek végig, majd beléptek az étkezőkocsiba.

Ez volt a vonaton a legelegánsabb kocs. Élénk tojássárgára volt festve, és borszinű szőnyeg volt a padlóján. Az asztalok mögött széles ablakok sorakoztak, és a kávéskancsók meg a poharak oldalai a futó táj nagy szeleteit foglalták miniatűr képekbe. Fehér öltönyben és köténnyel három nagyon fekete néger sürgött-forgott az asztalok mellett, tálakat lóbálva, hajlongva és a reggeliző vendégek felé görnyedezve. Egyikük odaugrott Mr. Head és Nelson elé és két ujját feltartva azt mondta – Két terítéket! – de Mr. Head hangosan rávágta – Már ettünk, indulás előtt.

A pincér jókora barna szemüveget viselt, ami megnagyította a szeme fehérségét. – Akkor álljanak félre, jó? – mondta széles karmozdulattal, mintha legyeket söpörne el.

Nelson és Mr. Head tapodtat se mozdult. – Nézd! – mondta Mr. Head.

Az étkező innenső sarkát, ahol két asztal állott, sáfrányszínű függöny választotta el a kocs többi részétől. Az egyik asztalon volt ugyan teríték, de mellette nem ült senki, a másiknál azonban, velük szemben, háttal a függönynek ott ült a hatalmas néger. Lágy hangon beszélt a két asszonyhoz, miközben vajat kent a piritósára. Megviselt, szomorú arca volt, és a nyaka féloldalt kidudorodott fehér gallérján. – Elrekesztik őket – magyarázta Mr. Head. Aztán így szólt – Gyerünk a konyhába! – és végigment az étkezőkocsin, de a fekete pincér szorosan a nyomukban volt.

– Utasok nem mehetnek be a konyhába! – mondta dölyfös hangon. – Utasok NEM mehetnek be a konyhába!

Mr. Head megállt, ahol volt, és visszafordult. – És ennek jó oka van – kiáltotta a néger arcába –, mert a csótányok kihajítanak az utasokat!

Minden utas nevetett, Mr. Head és Nelson pedig vigyorogva távozott. Mr. Head odahaza híres volt tréfásan vágó eszéről, és Nelson hirtelen heves büszkeséget érzett iránta. Rádöbbsent, hogy az öreg lesz egyetlen támasza azon az idegen helyen, amelyhez közelednek. Teljesen egyedül lenne a világban, ha nagyapja valaha elveszítené. Szörnyű izgatottság vett rajta erőt, és legszívesebben belecsimpaszkodott volna Mr. Head kabátjába, mint egy kisgyerek.

Amint mentek vissza a helyükre, a szembejövő ablakokon át látták, hogy a vidéket apró házak és vityillók tarkítják, és a vasúttal párhuzamosan országút húzódik. Autók haladtak rajta, nagyon kicsik és gyorsak. Nelson érezte, hogy nehezebb a levegő, mint fél órával azelőtt. Az átelleni ember elment, senki se volt hát a közelben, akivel Mr. Head társaloghatott volna, ezért kinézett az ablakon, saját tükörképén át, és hangosan olvasta a feltűnő épületek nevét. – Dixie Vegyi Társ! – jelentette. – Duplanullás Déli Liszt! Déli Ajtók! Déli Szépség Pamut Művek! Patty Mogyorókenőcse! Déli Dadus Cukorlé, Melasz!

– Hallgass már! – sziszegte Nelson.

Szerte a kocsiban kezdtek fölállni az emberek, sorra szedték le csomagjaikat a magas poggyásztartókról. A nők kabátjukba bújtak és föltették a kalapjukat. A kalauz bedugta fejét és elvakkantotta magát – Elsőmegálllllll! – mire Nelson reszketve patant fel ültéből. Mr. Head visszanyomta a vállánál fogva.

– Maradj a helyeden – szólt fennkölt hangon. – Az első állomás a város szélén van. A főpályaudvar, az a második állomás. – Erre a tudásra az első útja alkalmával tett szert, amikor leszállt az első állomáson és kénytelen volt tizenöt centet fizetni egy embernek, hogy a város szívébe vigye. Nelson nagyon sápadtan ült vissza. Életében először érezte, hogy a nagyapja nélkülözhetetlen.

A vonat megállt, kibocsátott magából néhány utast és úgy siklott tovább, mintha mozgásában nem is lett volna szünet. Odakint barna, rozoga házak sora mögött kék épületek vonala húzódott, és fölötte a sápadt, szürkésrózsaszínű ég a semmibe veszett. A vonat befutott a pályaudvarra. Amint Nelson lenézett, ezüst vágányok valósá-

gos hálóját pillantotta meg: egyre szaporodtak és keresztül-kasul szótték a pályát. Aztán mielőtt még hozzáláthatott volna, hogy megszámlolja őket, szeme elé toladott az ablakbeli arca sápadtan, de határozottan, mire ő a másik irányba nézett. A vonat az állomáson volt. Mr. Head meg ő egyszerre ugrott fel. Az ajtóhoz rohantak, és egyikük se vette észre, hogy az ebéd a papírzacskóban ott maradt az ülésen.

Határozott léptekkel szeltek át a kis állomás peronját, aztán egy jókora kapun keresztül a forgalom viharába kerültek. Az emberek tömegestől igyekeztek munkahe-lyük felé. Mr. Head az épület falának támaszkodott és maga elé bámult.

Végre megszólalt Nelson – Na, hogy lássak meg mindent, amit kell?

Mr. Head nem felelt. Aztán mintegy a járókelők látványától eleven választ kapva így szólt – Sétálunk – és megindult a főutcán. Nelson megigazította kalapját és a nyomába eredt. Olyan tömegű zajos látvány árasztotta el, hogy az első sarokig nem is igen tudta, mit lát. A második saroknál Mr. Head megfordult és visszanézett kiinduló-pontjukra: az állomás épülete malteriszürke volt és tetején cement-kupola állt. Úgy gondolta, hogy ha ezt a kupolát nem veszíti szem elől, délután majd visszatál, és eléri a hazafelé induló vonatot.

Amint továbbsétáltak, Nelson kezdte megkülönböztetni a részleteket és felfogta, mi mindent zsúfoltak itt össze a kirakatokban: fémet, textiliát, csirkeledelet, alkoholt. Elhaladtak egy üzlet előtt, amely különösen felkeltette Mr. Head figyelmét: aki be-ment, székre ülhetett, két lábát föltehetette egy-egy támasztékra, és egy néger kifénye-sítette a cipőjét. Lassan mentek és meg-megálltak a bejáratoknál, úgy, hogy a fiú lás-sa, mi folyik odabent, de sehová se mentek be. Mr. Head elhatározta, hogy nem lép be egyetlen városi üzletbe se, mert amikor először járt itt, egy nagy áruházban elté-vedt, és mire megtalálta a kijáratot, nagyon sokan megsértették.

A következő háztömb közepe táján, az egyik üzlet előtt mérleg állt, arra egymás után mind a ketten felleptek, bedobtak egy pennyt, amire a mérleg jegyet adott. Mr. Head jegyén ez állt: „Az Ön súlya 120 font. Ön becsületes és bátor, Önt minden ba-rátja csodálja.” Zsebébe tette a jegyet, meglepődve azon, hogy a mérleg helyesen írta le jellemét, súlyát azonban helytelenül, mert nemrég mérédkedett egy gabona-mázsán, és tudta, hogy 110 fontot nyom. Nelson jegye így szólt: „Az Ön súlya 98 font. Ön előtt nagy jövő áll, de óvakodjék a fekete nőktől.” Nelson egyetlen nőt sem is-mert, és a súlya 68 font volt, de Mr. Head rámutatott, hogy a mérleg valószínűleg for-dítva írta az egyik számot, 9-et 6 helyett.

Továbbmentek, és az ötödik háztömb végén a pályaudvar kupolája elsüllyedt, ezért Mr. Head befordult balra. Nelson akár egy óra hosszat is elálldogált volna minden kirakat előtt, ha a következő nem lett volna még érdekesebb. Hirtelen így szólt – Itt születtem! – Mr. Head megfordult és rémülten nézett rá. A fiú izzadt arca felragyo-gott. – Innét származok! – mondta.

Mr. Head meghökkent. Láta, hogy eljött az erőszakos tett pillanata. – Várj! Olyat mutatok, amit még sose láttál – mondta, és a sarokra vitte a fiút, egy csatornanyílás-hoz. – Guggolj le – szólt – és dugd bele a fejedet! – Hátról megfogta a fiú kabátját, míg az leereszkedett és bedugta a fejét a csatorna nyílásán. Gyorsan vissza is húzta, mert mélyen a járda alól vízcsobogást hallott. Akkor Mr. Head elmagyarázta a csatorna-rendszert; hogy behálózza az egész város alatt a földet, hogy minden szennyvizet összegyűjt, hogy tele van patkánnyal, hogy bármikor belepottyanhat valaki és meg is fulladhat a vég nélküli, szurokfekete alagutakban. A városban bárki bármikor bele-fulladhat a csatornába, és többé nem is hallanak róla. Ezt olyan jól ecsetelte, hogy Nelson percekig remegett. Gondolataiban a csatornanyílások csatlakoztak a pokol kapuihoz, és először értette meg, hogyan vannak összerakva a világ mélyebb részei. Elhúzódott a járda szélétől.

Aztán így szólt – Jó, de a lyukakat ki lehet kerülni – és arcára visszatért az a macacs kifejezés, ami úgy elkeserítette a nagyapját. – Én innen származok! – mondta.

Mr. Head kétségbeesett és azt morogta – Dugig jól fogsz lakni! – azzal továbbmentek. Újabb két háztömb után balra fordult, azzal az érzéssel, hogy a kupola felé kerül; igaz is volt, mert fél óra múlva megint a vasútállomás előtt haladtak el. Nelson nem vette észre azonnal, hogy másodszor látja ugyanazokat az üzleteket, de mikor azelőtt mentek el, ahol az ember két lábát föltehetette egy-egy támasztékra, és egy néger ki-fényesítette a cipőjét, rájött, hogy körben járnak.

– Itt má jártunk! – kiáltotta. – Nem hiszem, hogy tudod, hol vagy.

– Csak egy percre elvitettem az irányt – mondta Mr. Head, és befordultak egy másik utcába. Még mindig nem akarta, hogy túl messze kerüljenek a kupolától, és két háztömb után ismét balra fordult. Ebben az utcában két- és háromszintes faházak sorakoztak. Aki végigment a járdán, beláthatott a szobákba, és Mr. Head, amint egy ablakon bekukkantott, egy vaságyon fekvő asszonyt látott; az asszony kifelé nézett, testét lepedő takarta. Átható pillantásába az öreg beleborzongott. Egy vad külsejű fiú hajtott elő kerékpáron a semmiből, és az öregnek félre kellett ugornia, nehogy elüsse. – Nekik az semmi, ha fellöknek – mondta. – Jó lesz, ha itt maradsz a közelemben.

Még néhány hasonló utcán mentek végig, mielőtt Mr. Headnek eszébe jutott, hogy újra be kellene fordulni. A házak itt már festetlenek voltak, fából készült falaikon korhadás látszott; az utca összeszűkülte. Nelson egy színes bőrű férfit látott. Majd egy másikat. Aztán még egyet. – Ezekbe a házakba négerek laknak – állapította meg.

– Gyere csak, megyünk még máshová is – mondta Mr. Head –, nem azért jöttünk, hogy négereket nézzünk – és befordultak egy másik utcába, de ott is csupa négereket láttak. Nelsonnak bizseregni kezdett a bőre, és gyorsabb iramban lépdelték tovább, hogy minél előbb maguk mögött hagyják ezt a környéket. A kapukban atlétatrikós, színes bőrű férfiak álltak, és a roskatag tornácokon színes bőrű asszonyok matattak. Az útszéli árkokban színes bőrű gyerekek játszottak, de mulatságukat abbahagyva rájuk néztek. Ők hamarosan üzletsorok mellett haladtak el, ahol színes bőrű vevőket láttak, de ezek ajtaja előtt nem álltak meg. Minden irányból fekete arcok fekete tekintetei figyelték őket. – Igen – mondta Mr. Head – itt születettél – épp itt, ezeknél a négereknél.

Nelson összevonta a szemöldökét. – Azt hiszem, eltévedtünk – mondta ki a vádat.

Mr. Head nagy lendülettel megfordult, a kupolát kereste. Az sehol se látszott. – Egyáltalán nem tévedtünk el – mondta. – Csak elfáradtál a járkálásba.

– Nem vagyok fáradt, éhes vagyok – felelte Nelson. – Adj egy kétszersültet.

Akkor fedezték fel, hogy az ebédet elvesztették.

– Te hoztad a zacskót – mondta Nelson –, magamhoz kellett vóna vennem.

– Ha te akarsz lenni a vezető, egyedül megyek tovább, téged meg itt hagylak – mondta Mr. Head, és örömmel látta, hogy a fiú elfehéredik. Azt persze ő is észrevette, hogy eltévedtek és egyre távolabb kerülnek az állomástól. Maga is éhes volt és egyre szomjasabb, és mivel a négerek közt jártak, mind a ketten izzadni kezdtek. Nelson lábán cipő volt, amihez nem szokott hozzá. A betonjárdák nagyon kemények voltak. Szerették volna, ha találnak egy helyet, ahol leülhetnének, de ez lehetetlen volt, hát csak mentek tovább, miközben a fiú azt motyogta maga elé – Először elveszted a zacskót, aztán elveszted az utat. – Mr. Head viszont morogva ismételtegette – Aki ebből a néger menyországból akar lenni, hát csak legyen is ebből.

A nap addigra már jócskán fent járt az égen. Készülő ebédek illata szállongott feléjük. Minden néger a kapuja előtt állt és őket nézte. – Miért nem kérdez meg valamelyik négertől az utat? – szólt Nelson. – Miattad tévedtünk el.

– Te itt születettél – felelte Mr. Head. – Te megkérdezheted, ha akarod.

Nelson félt a színes bőrű férfiaktól és nem akarta, hogy a színes bőrű gyerekek ki-nevessék. Meglátott egy természetes néger asszonyt, amint kihajolt egy, a járdára nyíló

ajtón. Haja körös-körül vagy négy hüvelyknyire szétállt a fején; barna lába csupasz volt, és a lábfeje oldalt rózsaszín. Rózsaszín ruhája pontosan követte az alakját. Amikor mellé értek, fél kezét lustán a fejéhez emelte, és ujjai eltűntek a hajában.

Nelson megállt. Úgy érezte, lélegzetét felszívja az asszony sötét szeme. – Hogy kell visszamenni a városba? – kérdezte olyan hangon, amelyben nem ismert a sajátjára.

Az asszony kisvártatva így szólt – A városba vagy; – olyan öblös, mély hangon beszélt, hogy Nelson úgy érezte, mintha hideg zuhanyt nyitottak volna rá.

– Hogy kell visszamenni a vonathoz? – kérdezte ugyanazon a citerázó hangon.

– Fogsz egy taxit – mondta a nő.

Nelson megértette, hogy gúnyolódik, de olyan dermedt volt, hogy még csak morcos arcot se vágott. Álltában apróra megnézte magának az asszonyt. Tekintete felkúszott annak jókora térdétől egészen a homlokáig, aztán egy háromszögletű útvonalat járt be az asszony csillogóan izzadt nyakától temérdek mellén és csupasz karján keresztül föl egészen addig, ahol az ujjai eltűntek a hajában. Hirtelen vágó támadt benne, hogy az asszony lenyúljon érte, fölkapja, magához húzza, és szeretne volna lehetét érezni az arcán. Egyre mélyebben és mélyebben nézne a szemébe, míg az asszony egyre szorosabban és szorosabban tartaná őt. Soha életében nem érzett még ilyent. Úgy érezte, mintha egy szurokfekete alagút húzná maga felé.

– Eriggy amarra a sarokig és csípj el egy taxit, ami kivisz a vasútállomásra, cukorfalat – mondta az asszony.

Nelson összecuklott volna a lába előtt, ha Mr. Head gorombán el nem rántja. – Úgy viselkedsz, mintha semmi eszed se vóna! – dörmögte.

Tovább siettek, és Nelson nem nézett vissza az asszonyra. Kalapját mélyen behúzta az arcába, mert az már égett a szégyentől. A vonatablakban látott gunyoros szellem és az utazás alatt érzett minden balsejtelem visszatért hozzá, és eszébe jutott, hogy az ő mérleg-cédulája megmondta, óvakodjék a fekete nőktől, a nagyapjáé pedig azt, hogy ő becsületes és bátor. Megfogta az öreg kezét; ez a függőség olyan jele volt, amit ritkán mutatott ki.

A keréknyomok felé igyekeztek, ahol éppen egy hosszú sárga troli közeledett. Mr. Head még sose ült efféle alkalmatosságon, és a trolit elengedte. Nelson hallgatott. Időnként kissé megremegett a szája, de nagyapja saját gondoljaival volt elfoglalva és nem hederített rá. Ott álltak a sarkon, és egyikük se nézett az arra járó négekre, akik mentek a saját dolgaik után, éppen úgy, mintha fehérek lettek volna; az egyetlen különbség az volt, hogy legtöbbjük megállt és szemügyre vette Mr. Headet meg Nelsont. Az öregnek az az ötlete támadt, hogy mivel a troli kerekai nyomot hagynak, ők mehetnek egyszerűen a keréknyomon. Enyhén megbökte Nelsont, és elmagyarázta, hogy a nyomok után mennek el a vasútig, gyalog. Nekiindultak.

Egyszer csak nagy megkönnyebbüléssel vették észre, hogy újra fehér emberek között vannak, és Nelson mindjárt le is ült a járdára, háttal a falnak. – Nekem pihenni kell egy kicsit – mondta. – Elvesztetted a zacskót is, meg az utat is. Hát megvárhatod, hogy kipihenjem magam.

– Itt vannak előttünk a keréknyomok – mondta Mr. Head. – Nincs más dolgunk, mint azokat szem előtt tartani; és a zacskóra te éppúgy gondolhattál volna, mint én. Te itt születél. Ez a te szülővárosod. Ez a második utad. Ismerned kéne a dörgést – és leguggolva folytatta hasonló hangnemben, de a fiú, égő lábát kiszabadítva cipőjéből, csak hallgatott.

– Megáll és vigyorg, akár egy csimpppánz, úgy hallgat egy néger nőt, hogy útbaigazítsa. Teremtő Atyaisten! – mondta Mr. Head.

– Sose mondtam én semmit, csak hogy itt születtem – felelt a fiú remegő hangon. – Sose mondtam, hogy fog-e tetszeni vagy nem fog-e tetszeni. Sose mondtam, hogy ide akarok jönni. Én csak azt mondtam, hogy itt születtem, különben semmi közöm az

egészhez. Haza akarok menni. Azon kezdem, hogy nem is akartam ide jönni. Ez a nagy ötlet a tiéd volt. Honnét tudod, hogy a keréknyomok után nem rossz irányba megyünk?

Ez utóbbi Mr. Headnek is eszébe jutott. – Itt minden ember fehér – mondta.

– Eddig nem jártunk erre – mondta Nelson. A környéken téglapületek álltak; lakhattak is bennük, nem is. A járda mellett néhány üres gépkocsi parkolt, és nagyon kevés járókelő mutatkozott. Az útburkolat forrósága áthatolt Nelson vékony öltönyén. Szemhéja egyre nehezebb lett, és néhány perc múlva előrebillent a feje. A vállá egyet-kettőt rándult, aztán a fiú oldalt dőlve elterült a járdán és a kimerültségtől mély álomba zuhant.

Mr. Head csöndesen figyelte. Maga is nagyon fáradt volt, de nem alhattak mind a ketten egyszerre, és ő egyáltalán nem alhatott, mert nem tudta, hol van. Lehet, hogy Nelson percekben belül fölébred, s akkor frissen és nagyon pimaszul folytatja a szemrehányást, hogy elvesztette a zacskót és az utat. – Nagyon cudar lenne a helyzeted, ha én nem volnék itt – gondolta Mr. Head. Aztán más jutott eszébe. Sokáig nézte az elterült alakot; egyszer csak felállt. Elvi elhatározás született benne a bánásmódról, ami néha szükséges, hogy olyan leckét kapjon a gyerek, amit nem felejt el, különösen, ha helyzetét mindig megszilárdítja valami új tiszteletlenséggel. Hang nélkül elment a mintegy tíz lépésnyi távolságban lévő sarokra, leült egy fedett szemeteskanára, ahonnan látta Nelsont és megfigyelhette, amint fölébred, egyedül.

A fiú nyugtalanul bóbiskolt, lelkének valamely sötét zugából határozatlan zajok és fekete alakok toltak ontodatának félhomályába. Álmában meg-megrándult az arca, és térdét felhúzta az álla alá. A nap tompa, száraz fénnel árasztotta el a keskeny utcát; minden pontosan olyannak látszott, amilyen. Egy idő után Mr. Head, aki úgy kuporgott a szemeteskanna tetején, mint egy vén majom, elhatározta, hogy ha Nelson hamar föl nem ébred, hangos zajt csap lábával a kanna oldalán. Órájára nézett és megállapította, hogy két óra van. A vonat hatkor indult, és azt, hogy lekésik, olyan szörnyű eshetőségnek vélte, hogy nem is gondolt rá. Sarkával belerúgott a kannába, mire süket dörrenés hangzott föl utcahosszat.

Nelson nyikkanás nélkül a talpán termett. Arra nézett, ahol a nagyapjának lennie kellett volna, és szeme kimeredt. Többször megperdült maga körül, aztán nyaka közé szedte a lábát s nekiiramodott, mint egy megbokrosodott póniló. Mr. Head leugrott a szemeteskannáról és utánaügetett, de a gyerek már alig látszott. Egy szürke csík húzott el átlósan az utcasarkon. Az öreg olyan gyorsan futott, ahogy csak bírt, közben minden kereszteződésnél elnézett mindkét irányba, de a fiút nem látta sehol. Amint aztán maga mögött hagyta a harmadik kereszteződést, és már teljesen kifulladt, olyan jelenet tárult a szeme elé, ami végleg megállította. Egy szeméttároló mögött lehajolt, hogy onnan kémlelje ki, mihez tartsa magát.

Nelson a földön ült szétterpesztett lábbal, és mellette egy idős asszony feküdt. Az asszony sírt. A járdán fűszeráru szóródott szét. Egy csomó nő már össze is gyűlt, hogy lássa az igazságtételt, és Mr. Head messziről hallotta, amint az öregasszony kiabál a kövezeten – Eltörted a bokámat és a papád meg fogja fizetni! Az utolsó centig! Rendőr! Rendőr! – Nelson vállát több nő is ráncigálta, de ő túl kábultnak látszott ahhoz, hogy felálljon.

Valami arra kényszerítette Mr. Headet, hogy előbújjon a szeméttároló mögül és közelebb lépjen, de csigalassúsággal. Soha életében nem beszélt rendőrrel. A nők úgy nyüzsögtek Nelson körül, mintha hirtelen egyszerre akarnának lecsapni rá, hogy darabokra tépjék, míg az öregasszony tovább sírt, hogy eltört a bokája és rendőrt kell hívni. Mr. Head olyan lassan közeledett, mintha minden előre tett lépés után hátrafelé is lépett volna egyet, de mikor öt lépésnyi távolságba ért, Nelson meglátta és felugrott. Belekapaszkodott a derekába, és zihálva tapadt a combjához.

A nők mind Mr. Head felé fordultak. A sebesült felült és így kiáltott – Hé, maga! Az utolsó centig ki fogja fizetni azt az orvosi költséget, amit ez a fiú okozott! Ez a fiatal-korú bü-nő-ző! Hol egy rendőr? Írja fel valaki ennek az embernek a nevét és címét!

Mr. Head megpróbálta lefejtetni derekáról Nelson ujjait; az öregembernek gallérjába süllyedt a feje, mint egy pulykái; szemét elhomályosította a félelem és az óvatosság.

– A fia eltörte a bokámat! – kiáltotta az öregasszony. – Rendőr!

Mr. Head már a hátában érezte a rendőr tekintetét. Egyenesen a nőkre nézett, akik haragjukban eleven gáttá tömörültek előtte, és így szólt – Ez nem az én fiam. Sose láttam.

Érezte, hogy Nelson ujjai lehullanak a derekáról.

A nők döbbenet hőköltek hátra, és olyan irtózással nézték azt az embert, aki megtagadta saját képét és hasonlatosságát, hogy nem tudtak volna kezét emelni rá. Mr. Head otthagytá Nelsont és továbbment a folyosón, amit némán megnyitottak előtte. Csak egy üres alagutat látott maga előtt ott, ahol valaha utca volt.

A fiú ott maradt, kinyújtott nyakkal állt, keze kétoldalt lecsüngött. Fejébe nyomott, gyűrött kalapján már nyoma se látszott a vasalásnak. A sebesült asszony felállt, meg rázta felé az öklét, a többiek pedig szánakozó pillantásokat vetettek rá, de ő mindebből semmit se látott. A környéken nem mutatkozott rendőr.

Egy perc múltán gépiesen megindult, de nem igyekezett, hogy utolérje nagyapját; körülbelül húsz lépésnyiről követte. Így mentek el öt háztömb mellett.

Mr. Head vállá megereszkedett és feje úgy lehorgadt, hogy hátulról nem is lehetett látni. Nem merte visszafordítani a fejét. Végül mégis vetett hátra egy rövid, reménykedő pillantást a vállá fölé. Tíz lépésnyire maga mögött keskeny szempárt látott, ami vasvillaként fúródott a hátába.

A fiú nem volt megbocsátó természetű, de ez volt az első eset, hogy meg kellett volna bocsátania valamit. Mr. Head még sohasem szégyenült meg előtte. Két újabb háztömb után újra hátránézett és vállá fölött kétségbeesetten vidám hangon odakiáltott – Na, megnézzük, hol ihatunk egy kólát!

Nelson addig még sose tanúsított méltósággal megfordult és a nagyapjának háttal megállt.

Mr. Head érezni kezdte árulása súlyát. Miközben továbbmentek, arca csupa mély horpadás és kopár barázda lett. Semmit se látott maga körül, de azt észrevette, hogy a keréknyomok eltűntek. A láthatáron sehol se volt kupola, és már jól benne jártak a délutánban. Tudta, hogy ha sötétedés után még a városban lesznek, akkor megverik és kirabolják őket. Önmaga számára csupán Isten ítéletének gyorsaságát várta, de akaratlanul is az a gondolat járt a fejében, hogy az ő vétkeiért Nelson fog bűnhődni, és hogy a fiút még most is a romlás felé viszi.

Saroktól sarokig mentek tovább a kis téglaházak vég nélküli sorai között, míg Mr. Head majdnem orra bukkott egy vízcsapban, ami vagy hat hüvelyknyire állt ki a földből az egyik gypsáv szélén. Kora reggel óta egy korty vizet sem ivott, de úgy érezte, most nem érdemli meg. Aztán arra gondolt, hogy bizonyára Nelson is szomjas, és ha mind a ketten isznak, az összehozza őket. Leguggolt, száját a cső végéhez illesztette és a hideg vízugarat a torkába irányította. Aztán odakiáltott azon a kétségbeesett hangon – Gyere, igyál egy kis vizet!

A fiú ezúttal majd egy percig bámult keresztül rajta. Mr. Head felállt és úgy ment tovább, mintha mérget ivott volna. Nelson, bár utoljára a vonaton kapott vizet egy papírpohárban, megvetően ment el a csap mellett, melyből a nagyapja ivott. Amikor ezt Mr. Head látta, minden reményét elvesztette. Arca a halványuló délutáni fényben feldúltnak és elhagyatottnak látszott. Érezte a háta mögött egyenletes léptekkel haladó fiú konok gyűlöletét, és tudta, hogy (ha valami csoda révén megmenekülnek at-

tól, hogy a városban megöljék őket) így tart majd ez élete végéig. Tudta, hogy egy fekete, idegen táj felé tart, ahol semmi sem olyan, mint amilyen addig volt; a hosszú, tisztesség nélküli öregkorba és a véghez, aminek majd megörül, mert az lesz a vég.

Ami Nelsont illeti, emlékezete ráfagyott a nagyapja árulására, mintha érintetlenül meg akarná őrizni azt az utolsó ítéletig. Ment, anélkül, hogy jobbra vagy balra nézett volna, de a szája meg-megrándult, mert időnként úgy érezte, hogy a lelke mélyén egy titokzatos fekete alak nyújtózik fölfelé, mintha egyetlen forró öleléssel föl akarná olvasztani a fagyos látomást.

Egy házsor mögött lebukott a nap, és ők szinte észrevétlenül elegáns elővárosi negyedbe érkeztek, ahol a bérpaloták és az út között gyepágyság húzódtak, madárúsztatókkal. Itt aztán teljesen kihalt volt minden. Sokáig még egy kutyával se találkoztak. A nagy fehér házak olyanok voltak, mint a távolban javarészt elmerült jéghegyek. Járda nem volt, csupán kocsutak, amelyek körbe-körbe kanyarogtak mint végtelen, nevetséges karikák. Nelson egy lépéssel se közelített nagyapjához. Az öreg úgy érezte, hogy ha meglátna egy csatornanyílást, behullana és hagyná magát elsodortatni; elképzelte a fiút, amint ott áll és csekély érdeklődéssel figyeli, hogyan tűnik el ő.

Hangos ugatás térítette magához, s ahogy felnézett, egy kövér férfit látott, aki két buldoggal közeledett. Úgy emelte föl mindkét karját, mint hajótörött egy pusztaszigeten. – Eltévedtem! – kiáltotta. – Eltévedtem, nem tudom hol vagyok, és ezzel a fiúval el kell érjem a vonatot, és nem találok a pályaudvart. Istenem, eltévedtem! Istenem, segítsen rajtam, eltévedtem!

A férfi, aki kopasz volt és golfnadrágot viselt, megkérdezte, milyen vonatot akar elérni, és Mr. Head elővette a jegyét, de olyan erősen reszketett, hogy alig bírta oda nyújtani. Nelson tisztas távolban megállt és figyelt.

– Nos – szólt a kövér férfi, amint visszaadta a jegyet – arra már nincs idejük, hogy visszaérjenek a városba, de a külső állomáson még elérhetik a vonatot. Innen a harmadik sarok – és kezdte magyarázni, hogyan találják meg.

Mr. Head úgy bámult, mint aki lassanként a halálból tér vissza, és mikor a férfi befejezte s elment a sarka körül ugrándozó kutyákkal, Nelsonhoz fordult és lélekzakadva mondta – Hazamegyünk!

A gyerek vagy öt lépésnyire állt, arca vértelen volt a szürke kalap alatt. Szeme győzelmesen hideg. Benne se fény, se érzés, se érdeklődés. Egyszerűen csak ott volt kis alakja, és várt. Az otthon semmit sem jelentett neki.

Mr. Head lassan megfordult. Úgy érezte, már tudja, milyen az idő évszakok nélkül és milyen a hőség világosság nélkül és milyen az ember megváltás nélkül. Nem bánta volna, ha nem éri el a vonatot, és ha valami – mint egy kiáltás a sűrűsödő homályból – meg nem ragadja figyelmét, akkor azt is elfelejtette volna, hogy van állomás, ahová mennie kell.

Még ötszáz yardot se tett meg az úton, mikor karnyújtásnyira meglátta egy néger gipszfiguráját, amely ott ült egy széles gyepágyság övező, alacsony, sárga téglakerítésen. A néger körülbelül akkora volt, mint Nelson, és bizonytalan szögben előredőlt, mert a gitt, ami tartotta, megrepedt. Fél szeme teljesen fehér volt, és kezében egy szelet barna görögdiinnyét tartott.

Mr. Head megállt és csöndesen nézte a néget, míg Nelson a közelébe nem ért. Akkor, amint mind a ketten ott álltak, Mr. Head felsóhajtott – Egy münéger!

Lehetetlen volt megállapítani, hogy a münégernek fiatal kellett volna ábrázolnia, vagy öreget; mindkettőnek egyaránt túl szerencsétlen volt. Az eredeti szándék szerint boldognak kellett volna látszania, mert a szája két sarka fölfelé görbült, ám a bogaravesztett szemgolyó és a ferde testtartás következtében megjelenése nyomorúságos volt.

– Egy münéger! – ismételte meg Nelson pontosan a nagyapja hangján.

Ott álltak ketten, a nyakuk csaknem egyenlő szögben nyúlt előre, a válluk csaknem pontosan egyformán görbült meg, és a kezük azonos módon reszketett a zsebükben. Mr. Head olyan volt, mint egy régi gyermek, és Nelson olyan, mint egy miniatűr öregember. Mozdulatlanul bámulták a múltért, mintha valami nagy titokkal álltak volna szemben, másvalaki győzelmének egy emlékművével, ami összehozta őket közös vereségükben. Mind a ketten érezték, hogy ez a látvány úgy oldja föl ellentétüket, mint a kegyelem közbelépése. Mr. Head addig nem ismerte a kegyelem érzését, mert túl jó volt ahhoz, hogy rászolgáljon, de most érezte, hogy megismeri. Nelsonra nézett és tudta, mondania kell valamit a gyerekeknek, hogy megmutassa, még mindig bölcs, és a pillantásban, mellyel a fiú viszonzta az övét, látta, hogy annak égetően szüksége van erre a megnyugtatóra. Nelson tekintete könyörgött, hogy magyarázza meg egyszer és mindenkorra a létezés titkát.

Mr. Head fölnyitotta száját, hogy fennkölt nyilatkozatot tegyen, aztán meghallotta önmagát, amint így szól – Itten nincs elég. Muszáj volt nekik csinálni egyet.

Egy másodperc múlva a fiú, szája körül furcsa remegéssel bölintott és azt mondta – Menjünk haza, mielőtt megint eltévedünk.

Amint odaértek a külső állomásra, besiklott a vonat, ők felszálltak rá, és tíz perccel azelőtt, hogy a kitérőhöz kellett érniük, az ajtóhoz mentek, és ott álltak, készen arra, hogy leugorjanak, ha a vonat nem állna meg; de megállt, éppen akkor, mikor a hold, visszanyerve teljes ragyogását, előszökött egy felhő mögül és elárasztotta fénnel a tisztást. Amikor leszálltak, a fű finoman borzongott az ezüst színárnyalataiban, és lábuk alatt a keramit friss fekete fényben ragyogott. A fakoronák, melyek úgy ortal-mazták a kitérőt, mint falkerítés egy kertet, sötétebbek voltak az égnél, melyen mint hatalmas lámpák, fehér felhők világítottak.

Mr. Head nagyon csöndesen állt és érezte, hogy a kegyelem újra megérinti, ám ezúttal tudta, hogy nincs szó a világon, amely a nevén tudná nevezni. Tudta, hogy abból a lelki gyötrelomból támadt, ami minden embernek megadatik, és a gyermekeknek különös módon. Megértette, hogy ez az egyetlen, amit az ember a halálba tud vinni, hogy Teremtőjének adja, és hirtelen elöntötte a szégyen, hogy neki olyan kevés van belőle. Rémülten állt, Isten átható szemével ítélve meg önmagát, míg büszkeségét a kegyelem betakarta és lángként elemészttette. Sose tartotta magát nagy bűnösnek, de most látta, hogy valódi gonoszsága el volt rejtve előle, nehogy kétségbe ejtse. Felfogta, hogy bűnei megbocsáttattak az idők kezdetétől, amikor megfogant önnön szívében az Ádám bűne, egészen a mai napig, amikor megtagadta szegény Nelsont. Átlátta, hogy nincs olyan borzalmas bűn, amit ne vallhatna a magáénak, és mivel Isten szeretete az Ő megbocsátásával áll arányban, késznek érezte magát, hogy azonnal belépjen a mennyországba.

Nelson, arcvonásait elrendezve kalapkarimája árnyékában, a fáradtság és gyanakvás keverékével figyelte nagyapját, de amint a vonat elhagyta őket és akár egy ijedt kígyó tűnt el az erdőben, még az arca is felderült és azt dűnnyögte – Örülök, hogy eccer ott vótam, de többet nem megyek!

Vojnits Imre fordítása

Következő számunkból

Rózsa Huba: Próféataság és tradíció

Unger Emil: Szűz Mária alakja magyar pénzekben

Szili Leontin és Rubin Szilárd elbeszélése

Írások az alkoholizmusról és a narkózisról

BALASSA PÉTER

Hajónapló-töredék*

A hajó, közkeletű értelmében, úton van két part között, eleme, a víz, egyben az időé. A hajó életében éppen a kikötő az átmeneti, állandósága pedig az, amit a számunkra mélyen időszerű Fellini-film címe mondott: *e la nave va*, és a hajó megy. A hajó ezúttal irodalmi jármű, mely az idővel áll kapcsolatban, ezért értelmezési tartományába fölveszi a történelmi emlékezet fenntartásán túl az emlékezet értelmezésének a jelentését is. Ugyanakkor az idő tagoló erejét ugyanezen idő másik aspektusa: a viszszafordíthatatlanság – és most éppen ez a láthatóbb – keresztezi. A gyorsuló, halálosnak érzett irreverzibilitás az emlékezetnek nemcsak a fenntartását, hanem a tűnődő, szemlélődő értelmezését is elmossa. A Kierkegaard emlegette nivellálódás már nem tengert, hanem özönvizet idéz. Ez tönkreteszi az értelmezés legfontosabb mozzanatát, a felismerést. Furcsa módon egy 20. századi zeneszerző, Igor Stravinsky mondta, hogy az új, az eredendő bűn a fel nem ismerés bűne.

Hajónapló az, amelybe pontosan, aprólékosan följegyzik, mi történik a hajón, hol tart az útján, mi az iránya stb. Minderre nem vállalkozhat az én hajónaplóm. Több okból. Nem tudok semmi többet, mint amit mi itt mindnyájan tudunk, ki-k a maga természete szerint. Nem vagyok senkitől, sehonnan fölhatalmazva semmire, és nem is hiszek magamról ilyesmit. Gyakorlati és elvi tanácsaim nincsenek, nem lehetnek; nincs honnan, kitől jönnie a tanácsnak. Tehát nem elemzem a helyzetet, hiszen nem tudom, mi a helyzet. Nem tudok semmit, és nem hiszem, hogy ez pusztán személyes közlés lenne. A fáradtságom, a fáradtságunk, a fáradtságotok sem személyes. Inkább egy messze a személyeken túli helyzetről van szó, amely azonban aligha leírható, és amelyben egyre többen érezhetik, magam is, hogy semmi értelmeset nem tudnak mondani. Nem lehet beszélni. Ám azért beszélünk. Hogy van ez, ha nincsenek már fennkölt érvek, nincs kacifántos mégis-ideológia? A beszéd mindössze természetünk egyszerű működése marad. Egyedül talán ahhoz lehet ragaszkodni, hogy világos maradjon ez a beszéd. Azért nem lehet beszélni, mert már minden mondható. Ha mindenki mindent mondhat, „amit akar”, akkor, sokáig így gondolta az ember, eljött az ideális párbeszéd kora. Csakhogy ez nem így van; azt tapasztalja az ember, hogy itt és most a „minden mondható” egészen mást jelent. Rosszat. Hazugságot. Bármit. A szavak promisszkuitását. Nem a párbeszéd artikuláló ereje ez, hanem a „bármi, akármi” pusztító hatalma. Az idő ama másik arca. Ha minden mondható – és eközben semmit sem tud az ember –, akkor minden igaz és/vagy semmi sem igaz. Ez nem helyzet. Ez káosz.

Mindaz, amit eddig mondtam, nem vonatkozik közvetlenül az irodalomra, amelynek a jegyében ez a vitahajó úszik a vizen. Mégis szükséges volt jelezni, hogy miféle partok szegélyezik a vizet, amelybe hajótestünk lemerül. Abban az irodalomban

* Elhangzott az Írószövetség Örley István Körének dunai hajókirándulásán 1986 júniusában.

ugyanis, amelyben valamennyire járatos volnék, amelyet valamennyire ismerek, művek, olykor jó művek vannak, igenis belső stimulusok működnek, van jó értelemben vett szakmai versengés, sőt egy-egy jelentős, vagy – megkockáztatom – nagy mű is születik. Az is rendben van, hogy az irodalom sok tekintetben eljutott az áhított – áhítottam – szakmai szoliditás állapotába. Igen: ne mutassunk utat, igen: ne valósítsuk meg a filozófiát, igen: ne hódítsuk meg a természetet, és egyáltalán semmit. Magam is ezt mondtam és mondom. Abban az irodalomban, amelyre most közmegegyezésszerűen gondolok, az utóbbi időben egész jól, gyanúsán jól mennek a dolgok, és *mindez* jó; ami azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy *minden* jól van. Mert bizony jó, hogy: művek, művek és művek. Néhány kiemelkedő kivételtől eltekintve azonban mélységesen hiányolom a tragikus embert, a válságát megnevező, tudatosító, a néma végzetét szóra bíró ember jelenlétét, egyszóval a kisszerű, áttekinthetetlen hanyatlásunk komédiája mélyén rejtőző elképesztő jelentőséget, azt, hogy *időkben élünk*, a nagyságot, amely nem személyes tulajdon, sőt személyes megvalósításának programja most és régóta agyrem, groteszk kísérlet, ellenszenves stb. Mégis van nagyság, mintegy minket meghaladó értelemben. Hiányolom tehát a méltatlan körülmények és saját méltatlanságunk méltósággal való felismerését. A méltóság visszaszerzését mint művészi problémát, a tragikum tudatát. Ez nem komolykodás, hanem komolyság, vagyis nem kedély, nem vérmérséklet, nem izlés és nem modor dolga. Fontosnak tartom a méltóság visszanyerését, a csöndes halálraszántságot a reményvesztettségben, a tragikus világkép restitúcióját, amikor nincs remény; legalább a fogékonytágot minderre. A tartást s a jelentőség tudatát igényelem akkor is, amikor ennek szinte semmi alapja sincs. Mert a körülmények valóban megehetnek az embert, de az már belső szuverenitás dolga, hogy ezt a fejleményt milyen módon éli meg, miként tekint rá. És ha ezt mondom: „hogyan”, illetve „mód”, akkor szakmai-esztétikai kérdéssé válnak a fentiek. Azért mondom folyton, hogy „kérdés”, mert nincsenek válaszaim; fogalmam sincs, milyen technikai-poétikai eljárások segíthetik hozzá az irodalmat ahhoz, hogy visszataláljon a tragédiához, vagyis a remény és a pozitivitás műfajához, a bukásban való feltápáskodáshoz. A tragikus szempont a művészetben független nézőpont jele, épp ezért nehezebb, mint bármikor. A független nézőpont megőrzését éppen a „minden mondható” furcsán romboló állapota nehezíti. Én csupán annyit mondok, hogy a „minden mondható”-tól se tisztább, se könnyebb nem lett semmi, viszont komolytalanabb, súlytalanabb, tét nélküli, jelentéktlenebb az lett. Minden hellenisztikusabb, mint valaha. A súlytalanodás tanácstalanná teszi a művet mint a szabadság helyét, azt, ami relatíve független autonóm matéria, amelynek a léte olyan tény, hogy menekülésre való szigetet alkothat, akkor is, ha e sziget a szabadság zárkája, nem pedig a birodalma. A nagyságnak, a névtelen formátumosságnak a tétjére, a tragikus, de nem tételes pozitivitásra gondolok, mintegy a nevetséges szét hullás, az elégikusan regisztrált káosz mélyén. Nem túl, nem kívül, hanem a mélyén. A benne levő, a belül lappangó, a tapasztaltak esetleges-komikus szörnyűségében levő, alig megnevezhető anonim nagyságra gondolok. Egyetlen állításom van tehát a mai alkalommal, a lehető legfelszegebb formában: ahhoz, hogy az irodalmi művek legalább részlegesen és szükségképpen csak részlegesen megbirkózzanak az őket körülvevő világ teljes áttekinthetetlenségével és jelentéskáoszával, ahhoz nekik maguknak kell újra felvenniük a tragikus szemlélet, vagyis a *távolság* szempontját. Úgy függetlenedni az empiriától, hogy egyre mélyebben csak arra figyelünk, úgy merülni úszóként a folyóba, hogy egy hegyet is képzelünk magunknak, ahonnan nézzük ezt az úszót meg a folyóját.

A tragikus művészet egyik feltétele bizonyára voluntarisztikus: elhatározás arról, hogy az értékvilág kiürülése és hazuggá züllesztése, a „minden mondható” egy semmiféle tapasztalatira nem alapozható mozdulattal, a felismerés szabaddító tragikumá-

val és távolságával felülbíráható. A felülbírálat nem jelenti azt, hogy bármi tételesen szembe is állítható volna mindezzel. Állítania kell valamit ennek a művészetnek, valamit, ami nincs, a sorsnak mintegy kimondhatatlan nevet kell adnia, a pusztulás szemléltetésében el kell jutnia valami irreális pozitivitásig, ami talán nem más, mint egyfajta animális állva maradás, emelt fejtartás (mely olyan messze van a gögös kiválasztottságtudattól, mint emez a szabadságvágytól). A halálraszántan éles és tárgyilagos tekintet eljárása ez.

Az „ez van, nincsen más” megelégedéséről beszélek, az elégikus-parodikus módszer egyeduralmának a végéről, a tragikum „kicsikarásáról” a vert helyzetből, a tragikum különös vitalitásáról, amely túlvezethet az individuuum rosszkedvén, az elégikus-parodikus negativizmus mindenhatóságán, és amely az egyetemes kisemmizettséget ismeri föl a dolgokban. Azt, hogy a „minden mondható” valójában a legteljesebb nyelvi kifosztással egyértelmű. Ez az egyetemes kisemmizettség, ez a belső szegénység és elsvárosodás, amelyben egyenlők vagyunk, a művészetben az *artikuláció tragédiájaként*, a nyelvi kifejezés drámájaként jelentkezik, de nem az elit nyelvelméletek tanulmányozása, hanem az emberek beszédromlása, kifejezésképtelensége: igazságsképtelensége útján. Egyetlen, szándékosan nem irodalmi példával élnek: *Jeles András Drámai események* című előadását azért tartom kultúránk utóbbi idejében az egyik legjelentősebb történésnek, mert az ember léthelyzetének a tragédiáját egy beszédképtelen, elemi artikulációs nehézségekkel megvert, hazugságokat szajkózó, kisemmizett tömegben jelenítette meg, újra nevet s formát adott a szociális és szellemi *lelkiismeretnek*, ennek a kétezer éves európai alapgondolatnak. Távolságot, dimenziót teremtett az elementáris szenvedésben, a magát megfogalmazni képtelen leromlottságban. Tragikumábrázolása ugyanakkor nem-individuális, nem kiválasztottságra, hanem a közös végzetre épül: a *Drámai események* – tetszik, nem tetszik – népdráma. Az artikulációs zavarban materiális és nem-materiális éhezés mutatkozik meg, és mindezt amatőrök előadása nyújtja, ami külön elmélyíti a produkció jelentését és jelentőségét. Amikor a tragikum visszaszerzéséről beszélek, akkor Pilinszky kifejezésével élve *a létezés dilettánsai* felé hajlok, a birtokló, kaján, kisajátító profizmus világával szemben. Jeles rendezése, amelyet példaként, de nem normatív példaképként emlegetek, egyszerűen nagyszabású megoldásaival a nagy tragikusok „félelem és részvét”-világára emlékeztet: az ember szenvedését és értetlen-értelmetlen elveszejtését, pusztulását a hatalmasok által, mint nyelvi tragédiát, mint dadogást és koordinálatlan mozgást ábrázolja, egy betlehemes játék keretében, amelyre gunyoros-fitymáló-züllött ún. „külső” nézőpont is vetül, a színpad szélén narcisztikusan konferáló snack gírlé, azé a figuráé, aki a mából, a „minden mondható” világából nézi le mindent. Ez a megoldás csak fokozza az előadás csúcspontjának a hatását, ami nem más, mint a Máté passió „Erbarme dich” kezdetű áriáját éneklő tündöklő nő és a toprongyos elesettek emlékezetes találkozása. Itt beteljesedik egy tragédia mint megnevezhetetlen pozitívítás a bukásban, anélkül, hogy bármiféle vigaszról lenne szó. A lehető legmagasabban szervezett műalkotás: egy Bach-ária és ugyanennek a kultúrának a mélye-alja: a megaláztatottak és megszorítottak, akik maguk sem tehetnek mást, mint oktrojált hazugságokban dezartikulálják létüket, újratermelve a kisemmizettséget, nos e két szféra pillanatnyi egymást érintése a legtöbb, ami elérhető talán. Semmiféle állítást, utat stb. nem tartalmaz, nem is tartalmazhat, csupán egy történetet reprezentál, amelyben legalább a felismerést birtokolhatjuk.

Mindössze tehát annyit akartam mondani, hogy talán kísérletet kellene tenni a tragikus érzékelés visszaszerzésére; szakmai kérdéssé tenni azt, hogy kicsit szegényebbek, vagyis egyszerűbbek legyünk, a félelem és részvét fejtartásával. Kicsit öregebben látni. Jó előre.

Hans-Georg Gadamerrel

– *Nemrégiben magyarul is megjelent Igazság és módszer című könyve. Mit ért ön igazságon és módszeren? Miért tulajdonítanak ennek oly nagy jelentőséget a mai filozófiában?*

– A könyvek legtöbbjéhez hasonlóan, melyeket meghatározott elgondolással írtak, az *Igazság és módszer* kötet címe is utólag született. Nekem mégis úgy tűnik, hogy szerencsésen fejezi ki a filozófia problémáját a tudomány korszakában. Ugyanis a módszer fogalma nyilvánvalóan elválaszthatatlanul kötődik a „tudomány” fogalmához, noha ez antik fogalom: ennek alapján a modern tapasztalati tudományokat nem is nevezték volna tudománynak. A módszer Descartes és Galilei, valamint a XVII. század óta bevett fogalom. Az igazság és a módszer összefüggése egyértelmű: csak ami módszeres feldolgozásra került, az formálhat jogot az igazságra. A filozófia kérdése ez: vajon csak az lehet igaz, ami a matematizált természettudomány módszereivel objektíválható? Könyvem címe így egy kérdést is tartalmaz. Azt kérdezem, hogy csak a módszeres bizonyítás övezetében lehet-e az igazság, avagy a módszeres bizonyítás is csak az elszegényedés jele, mely megnehezíti más belátások legitim elgondolását?

– *Mi a véleménye a hermeneutikáról? Miért fontos ma a hermeneutika?*

– Azt hiszem, hogy most vált igazán fontossá, mióta már nem a görögökkel kezdődő, a keresztény korszakon át az újkorig erő, egységes európai filozófiai tradícióban élünk, hanem más európai, valamint Európán kívüli kultúrákkal is párbeszédet kezdtünk. A hermeneutika az a művészet, mely az érintkezési nehézségeket párbeszédben oldja föl. A hermeneutika a megértés művészete, egyúttal a félreértések elkerülésének és az egyetértés megtalálásának művészete is. Ez a mai világhelyzetben különösen sürgető feladat. Az európai civilizáció lassanként az egész földgolyóra kiterjeszti technikai és ipari formáit. Azonban az az életháttér, ami ezt a roppant emberi képességet hordozza, nagyon is különböző az eltérő kultúrákban, és talán ezért is lehet a hermeneutika nagyon tanulságos mindenki számára. Ezért tartom én a párbeszédet, amire a hermeneutika törekszik, a filozófia tulajdonképpeni feladatának.

A hermeneutika név régtől fogva ismeretes a teológiában és a jogtudományban is. Azt az eljárást jelenti, melynek révén az általános kijelentéseket konkrétan azokra a helyzetekre alkalmazzák, melyekben használatukra sor kerül. Tehát arra, amit Kant óta ítélőerőnek neveznek. Kant közismert megállapítása szerint nincs olyan szabály, mely megtanítaná a szabályok ésszerű alkalmazását.

– *Mit ért ön transzcendentális filozófián és miért tartja ma is fontosnak?*

– Az is kérdés, hogy a lényegében Kanttól kiinduló transzcendentális filozófiai tradíció ma mennyiben vitatandó gondolkodásforma. Ez a filozófia ugyanis a nagy metafizikai hagyomány örököse, maga a szó is visszavezet az antik hagyomány transzcendentáliáira. Ezek a gondolkodásnak azon alapfogalmait jelentik, amelyek nem korlátozódnak meghatározott valóságövezetekre (például a jó, az igaz, a szép, az egy, a létező, vagy akár a középkor más transzcendentáliái). Kant a modern tudomány ál-

laspontjáról mutatta ki, hogy még az úgynevezett tapasztalati tudományoknál is vannak ilyen átfogó, közös alapfogalmak. Ez volt az ő transzcendentálfilozófiai világa, és nekem úgy tűnik, hogy a régebbi metafizikai örökséget ennek révén sikerült a tudomány korszakába átmentenie. Ez a magyarázata annak, hogy a transzcendentális filozófia felhasználásával olyan helyzeteket is megkísérlünk leírni, amelyek túl vannak a kanti transzcendentálfilozófia horizontján.

– *Fontos-e ma a fenomenológia, avagy már meghaladottnak tekinthető?*

– Nem, nem hiszem, hogy a fenomenológia meghaladott lenne. Csak arról van szó, hogy a logikai hagyomány és a fenomenológia lehetőségei közti feszültség erőterében élünk. A fenomenológia éppen az az eljárás, mely sikeresen alkalmazható a tudományokkal szemben; ezért a legelevenebb diszciplína. A filozófia ma tudományelméletté vált. De a tudomány nem minden; éppoly kevésbé, mint ahogy a módszer sem az igazság. Ezért azt gondolom, hogy a fenomenológia, ez a Husserl, Scheler és mások által elsőként alkalmazott irányzat ma is igen aktuális: segít abban, hogy túllépjünk a tudományos szemlélet szűkösségén. Valójában – hogy nagyon népszerűen fejezzem ki magam – az antidogmatikus gondolkodást jelenti. A beszéd közben látottak leírására törekszünk, miközben tudjuk, hogy minden beszéd, az összes kijelentés csak a tisztátlást elősegítő jelzés.

– *Időszerű-e ma a metafizika és a spekulatív gondolkodás?*

– Én úgy vélem, hogy ez a gondolkodás nem tegnapi keletű; az emberiség valamennyi nagy alkotása metafizikai kérdéseket vetett fel. Ezek nagy részét a vallások, továbbá a művészetek és az emberi civilizáció más alkotásai válaszolták meg. Szerintem az európai civilizáció különleges érdeme, hogy a filozófia ebben sajátos szerepet játszott. A görögök törekedtek először a vallás és a filozófia, a költészet és a filozófia szétválasztására. A mai világkultúra egyrészt görög kezdeteken alapuló tudományra, másrészt az emberiség másfajta válaszainak gazdag örökségére támaszkodhat. Ezért hiszem azt, hogy a filozófia nem korlátozódhat a tudományelméletre. A vallás, a költészet, a művészet olyan válasznak tekintendő, melyet a saját egzisztenciájához intézett alapkérdéseire kapott válaszul az ember. Az idő és az örökkévalóság, a vég és a halál, a születés és az eredet, a szabadság és a kötöttség olyan kérdések, melyek nem kötődnek az emberiség történetének egy meghatározott pillanatához. Ma is éppúgy érvényes kérdések, mint korábban bármikor voltak.

– *Mi a véleménye a filozófiai Isten-kérdésről? Beszélhetünk-e a filozófiában a Biblia és az egyház Istenéről, avagy csak mint logikai szükségszerűségről?*

– Azt hiszem, nem fogadhatom el az ön által felállított alternatívát. Úgy vélem, nem logikai szükségszerűség készít bennünket arra, hogy emberként Istenről szóljunk. Ez alól én sem vagyok kivétel. De azt sem hiszem, hogy az ateisták kivételt jelentenek. Ők úgy beszélnek erről, mintha tudnák, hogy nincs, de nem tudják, hogy mit beszélnek... Kérdésére azt tudom felelni, hogy bizonyos értelemben – melyben azt hisszük, hogy tudatában vagyunk annak, amit a tudás jelent – nem tudjuk, hogy ismeri-e a filozófia az Isten-kérdést, avagy nem. (Az, hogy lehetséges-e teológia, nem ide tartozik.) Számunkra az a fontos, hogy ez a kérdés van; nem logikai szükségszerűségként, hanem az alapvető emberi tapasztalatok révén mindig újra felvetődő kérdésként.

– *Az imént már említette a költészetet. Mi a véleménye az ego és a szuper-ego szerepéről a költészetben? Úgy tűnik, hogy az én a filozófiában is meghatározó szerepet játszik.*

– Az *én* és a *felettes én* kifejezések, ha jól tudom, a pszichoanalízisből erednek. A felettes én kifejezést ott használták először. Bár nem vagyok teljesen biztos ebben, mert természetesen a filozófiában is régóta használatos az empirikus én és a transzcendentális ego megkülönböztetése. A transzcendentális én-fogalmat olyan szubjektivitásfogalomként értjük, amelyre az objektivitások mindegyike vonatkozik. A görögöknek nem volt én-fogalmuk, ezért felettes én-fogalmuk sem. A filozófiában az én azóta játszik szerepet, amióta a modern tudomány kialakult. Egyéb bizonyosság hiányában és az öntudatról való megbizonyosodása miatt vált Descartes-nál az én kitüntetetté. Bizonyára ön előtt is ismeretes Nietzsche mondása: Descartes kétkedésénél alaposabban kell kétkedni! E magabiztos öntudat meglétében nemcsak Nietzsche, hanem Freud és az ideológiakritika is kétkedett. És az a filozófia is, amelyet Heidegger fejlesztett tovább. Az egyénre nem épülhetnek rá többé filozófiák. Ez az oka annak, hogy a költészetet éppoly fontosnak tartjuk, mint magát a filozófiát. Egyszer írtam egy könyvet arról a német-zsidó költőről, akit ma az egész világon nagy figyelemben részesítenek. *Ki vagyok én, és ki vagy te?* – ez a címe. Erre a kérdésre azt a választ adtam, hogy egy költeményből ez nem tudható meg. *Én és te* vagyunk mindenkor; a beszélő is és a kérdezett is. Ez a költészet igazi küldetése; annak a kinyilvánítása, hogy a velünk beszélők közül senkit sem értünk oly jól, mint önmagunkat, amikor saját magunkkal állunk párbeszédben.

– *Heidegger és ön is megkülönböztetett figyelemben részesítette Hölderlint. Minek köszönhető ez az érdeklődés?*

– Hölderlin e századi újrafelfedezése – ami kiemelte őt a romantikus költészet egyébként jelentős korszakából – a század legnagyobb meglepetéseinek egyike. Mióta Hölderlin ilyen megkülönböztetett figyelemben részesül, azóta a legnagyobb német költőkkel, Goethével és Schillerrel kell őt egyenrangúnak tekintenünk. Annak ellenére, hogy egy kisebb terjedelmű életművel ajándékozott meg bennünket, amely azonban az említettekével egyező intenzitású.

A nagy költők a kedveltség mindenkori hullámverésén túlmenő, állandó jelenlétet alapoznak meg. Így van ez Hölderlinnél is, amióta ez a rang illeti meg. E pillanatban Hölderlin jelenlétének hullámvölgyében vagyunk. Más nagy költők – gondoljunk Dantéra – utóéletében is vannak irányukba nyitott korszakok, és vannak aztán olyan korszakok, melyekben nehéz velük kapcsolatot teremteni. Hölderlin olyasmiket szóltatott és szólított meg, amire mások nem találtak megnevezést. Azt hiszem, ezzel biztosítva van helye az emberiség nagy költői közt.

– *Hegel az abszolút szellemre alapozta filozófiáját. Van-e még ennek jelentősége a filozófiában? Van-e még abszolút filozófia?*

– Az abszolútum fogalma annyira mesterkéltnak, hogy bizonyos értelemben már ítéletet mond önmaga fölött. Hegel jelentős kísérletet tett arra, hogy a felvilágosodás hagyományát összekapcsolja a régebbi metafizikai tradícióval és a keresztény hagyománnyal. Ez vezette őt az abszolút szellem fogalmára – ami sem keresztény oldalról nem nyert tartós elfogadást, sem a filozófiát nem volt képes kielégíteni a felvilágosodás és a metafizika ilyen spekulatív megbékítésével. Többé már senki sem hegelianus, noha természetesen mindenki csodálja Hegel közvetítő és megbékítő erejét. Ám Kierkegaard sem élt hiába.

– *Hadd térjünk vissza Heideggerre. Milyen emlékei vannak róla?*

– Ez elég nehéz kérdés olyanvalaki számára, aki huszonhárom éves korában ismerte meg őt, és ha változó távolságban is, de mindig közel állt hozzá. Őt éven át voltam a tanítványa – akkor már a filozófia doktora voltam –, és ezeknek az éveknél sa-

ját kérdésfeltevéseim szempontjából döntő jelentőségük volt. Saját gondolkodói utamat nem tudom teljesen elkülöníteni azoktól a hatásoktól, amelyek Heidegger könyvei és gondolatai révén érték. Azt hiszem, más irányokban haladtam, mint amiket ő követett. Talán bennem inkább megvolt az adottság a párbeszédre, a másként gondolkodókkal való dialogikus kapcsolatra. De Heidegger gondolkodói erejét nehéz jelezni. Bizonyos értelemben önmaga karikatúráját is adta, annyira egyedülálló volt gondolkodás- és beszédmódja. Diákként jutott eszembe, hogy a karneválokra jól odaillene egy Heidegger-figura. A Günter Grass regényében festett karikatúra mutatja, hogy ez mennyire nem a véletlen műve; ez ugyanis Heidegger gondolkodásának hihetetlen merészségét és zsenialitását mutatja.

Akinek a gondolkodása erős kapcsolatban áll másokkal, az a másik nyelvét beszéli. Heideggernek vannak követői, akik bizonyos fokig arra kényszerülnek, hogy az ő nyelvét beszéljék. Nekünk újra meg kellett találnunk a saját hangunkat. A heideggeriesen beszélő ember nem gondolkodik önállóan. De ahhoz, hogy valaki megtapasztalhassa saját gondolkodói lehetőségeit, meg kell kísérelnie a Heideggerrel való együttgondolkodást.

– *Az igazság Heideggernél a feltárulkozás. Ez közel áll a parmenidészi pisztisz aléthész, illetőleg a piszton logon fogalmához. Mit jelent az aléthész, Parmenidésznél és a feltárulás Heideggernél?*

– Parmenidész és a görögök tette volt, hogy az alétheia fogalmát nemcsak feltárásként értelmezték. Ez az, amit ma úgy neveznek: philosophie de la présence. A nagy jelenlét? Nem! Heidegger alétheiáról és feltárásról beszélt, hogy megmutassa: elzárulás és feltárulás is. Ez számunkra azt jelenti, hogy az igazság feltárulás. Heidegger azt mutatja meg, hogy a feltárulás olyan esemény, mely újra elhomályosul. A fiatal Heideggernek van egy csodálatosan szép mondata, mely így hangzik: „Az élet homályos, a homály ködöt jelent; újra és újra elködösíti magát.”

A filozofálás és a gondolkodás a feltárással tesz kísérletet, de ezt elkerülhetetlenül az elzárulás követi. Heidegger gondolkodása ezért nem a feltárással irányult, hanem arra az aktusra, melynek során valamit jelenvalóságába szólít, annak megragadására törekszik; megkísérli, hogy közölhetővé tegye és szóba foglalja. Ezért is áll közel olyan költőhöz, mint amilyen Hölderlin és általában a művészethez. A művészet ugyanis nemcsak feltárultság, hanem elzárultság is. Általa valami olyan van jelen, ami nemcsak egy hang tűnékeny sugallata, hanem ami belső lényegével és igazságával tölti be a teret.

– *Heidegger szívesen nyúlt vissza Parmenidészhez. Ugyanakkor Levél a humanizmusról című írásában mintha a feltárulkozást magát hozná kapcsolatba a léttel.*

– Heidegger a korai görög gondolkodásban a saját kérdésének megfelelő kérdésre vagy válaszra szeretett volna rátalálni. Azt remélte, hogy a görögöknek gazdagabb léttapasztalatra volt lehetőségük, mielőtt az arisztotelészi értelemben vett metafizikát és annak folyományát, a modern tudományt feltárták. Hitt a nyugati világ e sorsfordulóját megelőző léttapasztalatban, amelyben – mondhatni – az elzárulás és feltárulás állandó összjátéka volt jelenvaló. Ez a várakozás vezette vissza őt mindannyiszor a preszókratikusokhoz, és ugyancsak ez vezette a japánokkal folytatott párbeszédre, majd az olyan nagy kultúrák felé, amelyekre nem az indo-árja nyelvek grammatikája ütötte rá a bélyegét. Gondolkodásának zsenialitása abban állt, hogy – Hegelt is felülmúlva – az emberi őstapasztalat olyan közös alapzatát kereste, amelyben a metafizika éppúgy részlegesnek bizonyul, mint a modern tudomány. Ilyen válaszokat a vallások és a művészetek is gazdagon kínálnak; ezek gondolkodó megragadása a feladatunk.

– Heidegger a halál kérdésével való szembesülést is ilyen tapasztalatnak tekintette.

– Számos filozófushoz hasonlóan Heidegger is központi problémának tekintette a halál kérdését. Tudatában volt annak, hogy erre a kérdésre főként a vallás tud feleletet adni. Azt is tudta, hogy valamennyi modern emberhez hasonlóan ő is a tudomány korszakában, a kérdésnek és a válaszlehetőségeknek – gondolkodóképességünk tudományos iskolázottsága folytán adódó – állandó feszültségében él. És azt is tudta, hogy a halál az emberi léttapasztalat lényege felől a nagy találynak, a nagy titoknak látszik. Ez azonban nem zárhatja ki annak lehetőségét, hogy – mint gondolkodó lények – valamiképpen túllépjünk a gondolkodásunkra szabott időhatárokon. A vallások nyilatkozhatnak arról, hogy mi ez a túlnani, a filozófia azonban nem. Ezért állunk – Heidegger megragadó kétértelműségével szólva – végességünk roppantul meredező, megjárhatatlan és megalapozhatatlan titkának magaslata előtt. Ez a halál jelente egy olyan gondolkodó számára, aki tisztában van a vallások üzenetével, ám ugyanakkor a görögöktől sorsszerűen örökölt gondolkodói útját kell járnia.

– *Miért nevezi ezt Heidegger halálra szánt létnek?*

– Nos, ez egyike Heidegger megfogalmazásainak, de nem az egyetlen. A halálra szánt lét azt hivatott jelezni, hogy saját létünk megértését alapjában a halállal való viszonyunk határozza meg. Ezért van ennek a szónak, ennek a megfogalmazásnak ilyen rendkívüli ereje. Azt mondja ki, hogy létünk halálra szánt lét. Ezért is nem tekinthetjük gondolkodásunk alkalmi tárgyának, hanem be kell látnunk: amennyiben jelenvalónak tudjuk magunkat, annyiban ezzel együtt kell gondolnunk arra is, hogy jelen és már nem jelen. Heidegger a későbbiekben más kifejezéseket is talált; a már említett magaslattól, melyben a titok rejlik; nevezte aztán ereklyetartónak is, melyben a titok el van zárva előlünk. Ebből is láthatja, hogy a hívők vallásüzenetének az ellenképe is mindig újra megjelenik. Ebben – mondhatni – gondolkodásunk életfolyamatának feszültségei nyilatkoznak meg.

– *Mennyire hihetünk a filozófiának?*

– A filozófia kétségtelenül nem vallás, különben feleslegesek lennének a vallások. És a filozófia nem is tudás, hanem kérdés. Valami olyanra irányuló kérdés, amiről még az is tudható, hogy nem felelet, és ahol mégsem szűnhetünk meg tovább kérdezni. Ez a filozófia.

– *Mire hivatott ma a filozófia?*

– Mint már beszélgetésünk elején is utaltam rá, ma az az óriási feladat hárul ránk, hogy lehetővé tegyük az emberek közti alkotó és a túlélést biztosító párbeszédet. Ennek még csak a kezdetén járunk, és nem tudhatjuk, hogyan folytatódhat. De valószínűleg mindenki tisztában van azzal, hogy e párbeszéd jövőbeli sikerén áll az emberiség sorsa. Ezért gondolom azt, hogy a filozófiai nézőpont ma talán fontosabb, mint olyan korokban, melyekben az emberi társadalom a vallás köré, egyházi formában szerveződött, vagyis olyan közösségben, amely kijelölte az emberiség útját. A társadalmak, amelyekkel párbeszédre kell lépünk, ma vallási és kulturális sokféleségben élnek. Ezért meg kell tanulnunk odafigyelni a másikra, szót értenünk egymással; melegséget adni egymásnak. Erre taníthat a filozófia.

Illés Róbert

(Tillmann J. A. fordítása)

ANTOINE GEMAYEL

Levél Libanonból

„Gyere le, mátkám, a Libanonról,
gyere le a Libanonról, ide le!”

(Én 4, 8)

Mindnyájan ismerjük Libanon csodálatos képét, amelyet az Énekek Éneke idéz föl. Csakhogy ezt a Krisztusnak fölékesített gyönyörű menyasszonyt most elcsúfította a 12 éve tartó háború, a vérengzés és a menekültek ezreinek szenvedése, akik mindegyiket elvesztették – csak Istenbe és hazájukba vetett hitüket nem.

Ennek a 10 400 km²-es kicsiny országnak 3 millió lakosa van. Ebből 51 százalék keresztény, 49 százalék muzulmán és egy kis közösség zsidó. A keresztények 67 százaléka maronita katolikus. A libanoni katolikus egyház az apostoli időkre, pontosabban Szent Péter antiochiai térítésére vezeti vissza eredetét.

A történelem folyamán a Közel-Kelet üldözött keresztényei Libanonba menekültek, mert ez a kis ország híres volt vendégszeretetéről. A 23 arab ország között egyedül itt jött létre liberális társadalmi berendezkedés. – Libanon adta az emberiségnek az ábécét, megszentelt földjén Krisztus is többször járt, több csodat is tett itt (gondoljunk például a kánaáni asszony lányának meggyógyítására: Mt 15, 21–28), az apostolok itt kezdték térítő munkájukat.

A katolikus egyházhoz a következő vallási csoportok tartoznak:

maroniták	800 000, a katolikusok 75,5 százaléka
görög katolikusok	225 000, a katolikusok 21,10 százaléka
örmény katolikusok	25 000, a katolikusok 2,34 százaléka
szírek	7 000, a katolikusok 0,65 százaléka
káldeusok	5 000, a katolikusok 0,46 százaléka
latin szertartású	4 000, a katolikusok 0,37 százaléka
összesen:	1 066 000

A nem katolikus keresztények vallási csoportjai Libanonban:

görög ortodoxok	300 000, a katolikusok 28,14 százaléka
örmény ortodoxok	170 000, a katolikusok 15,95 százaléka
szír ortodoxok	20 000, a katolikusok 1,88 százaléka
asszírok	15 000, a katolikusok 1,40 százaléka
protestánsok	25 000, a katolikusok 2,35 százaléka
összesen:	530 000, a katolikusok 50 százaléka

A muzulmánok vallási csoportjai Libanonban:

siíták	680 000, a népesség 22,62 százaléka
szunniták	580 000, a népesség 19,29 százaléka
drúzok	200 000, a népesség 6,65 százaléka
Összesen:	1 460 000, a népesség 49 százaléka

Az egyes katolikus közösségek élén álló pátriárkák és püspökök alkotják a libanoni katolikus püspökkari konferenciát. Ehhez a konferenciához tartozik a kommunikációs eszközök püspöki bizottsága is.

Az országban négy libanoni férfiszerzet és öt libanoni női szerzet működik. Mellettük 80 külföldi szerzetesrend misszionáriusai dolgoznak kórházakban, iskolákban, szociális intézményekben. Összesen 3200 pap és szerzetes, valamint 3500 szerzetesnő működik Libanonban. Ez igen nagy szám az ország népességéhez viszonyítva. (Olyan, mintha Franciaországban például 112 000 pap és szerzetes, illetve 122 000 szerzetesnő élne, pedig számuk jelenleg csupán 36 000, illetve 65 000.)

A libanoni egyház egyedülálló helyzetben van: a szír, görög, latin és arab kultúra egymásra hatásában él, és az egyház maga is gazdagítja és elősegíti ezt a kölcsönhatást. Az országban négy élő nyelvet (arab, francia, angol, örmény) és három liturgikus nyelvet (szír, latin, görög) használnak.

Mindez igen kedvező az ökumenizmus szempontjából. Az országban az ökumenizmus nem terv, hanem megvalósult gyakorlat. A különböző vallási közösségek között jóindulatú tolerancia van. Gyakoriak a lelki és teológiai találkozók. A katolikusok és az ortodoxok minden fenntartás nélkül vesznek részt egymás szertartásain: különösen a keresztelekőn, az esküvőkön és a temetéseken.

A keresztények mindig a békességre törekcsenek. Libanon kulturális és vallási pluralizmusa egyedülálló a Közel-Keleten. A kommunikációs eszközök püspöki bizottsága valamennyi libanoni vallási csoporttal együttműködik.

A háború tragikus következményei

A 12 éve tartó háború rettenetes erkölcsi és anyagi károkat okozott. Kb. 500 000 keresztény él menekültként saját hazájában. Elsősorban északon, délen és keleten üzték ki őket a betörő idegen erők: palesztinok és muzulmánok, akiket vallási fanatizmus vezetett. A menekültek rettenetes nyomorban élnek Kelet-Bejrútban: elhagyott iskolákban, templomokban, félig befejezett épületekben. Sokan az éhhalállal küzdenek. A keresztények 70 százaléka él az ország területének 18 százalékán! Libanon területének 70 százalékát megszállták a szíriai csapatok, 18 százalékát az izraeli erők.

125 000 keresztény lelte halálát a harcok következtében, köztük 34 pap és apáca. Csupán néhány példát említek: vértanúságot szenvedett a holland jezsuita atya, Nicolas Cluitters, aki három plébánia papi teendőit látta el siíta területen. Többek között árvaházat alapított, amelyben a gyerekek 90 százaléka muzulmán volt. 1985. március 14-én elrabolták; két hét múlva találták meg a holttestét egy kútba dobva. Szörnyű kínzások nyomait mutatta. Az idős, 93 éves Boutros Sassine atyát pedig felfegyverzett elemek megrohanták, és ereit felvágva ölték meg 1975-ben. Legutóbb, 1986. május 25-én gyilkolták meg Pierre Abi-Akl atyát a siíta milicisták.

Idáig 200 000 sebesültje van a háborúnak, és mintegy 25 000-re tehető a 16 év alatt elárvult gyermekek száma. 202 keresztény várost dúltak föl, ebből 40-et bulldózerrel

teljesen eltüntették a föld színéről. 378 templomot, iskolát, vallási intézménynek ott-hont adó épületet romboltak le. Ezek a számok igen nagyok, ha a kicsiny ország lakosságához viszonyítjuk őket. A világegyház szociális intézményei és a Nemzetközi Vöröskereszt együttesen sem tudják ellátni a szerencsétlen menekülteket, akiknek a legalapvetőbb megélhetési cikkeket is nélkülözniük kell.

Libanon katolikus püspökei a világhoz fordulnak a szenvedő libanoni nép nevében. Elsősorban leszögezik, hogy Libanon *nem* a terrorizmus földje – bármennyire is ez van elterjedve a sajtóban –, hanem a terrorizmus rabja. A terrorista cselekményeket az országon belül és kívül nem a libanoniak készítik elő és hajtják végre, hanem idegen kezek: szírek, irániak, libiaiak, izraeliek.

A libanoni keresztények segítséget kérnek, hogy felszabaduljanak az idegen elnyomás alól. Ez a háború ugyanis nem polgárháború, sem nem vallási háború a keresztények és a muzulmánok között. Ez a háború a libanoniak háborúja a betörő fanatikus (komeinista) erők ellen. A mérsékelt libanoni muzulmánok is szenvednek tőle, de ők sem cselekedhetnek szabadon.

A libanoni egyház létében van fenyegetve. Ha a libanoni keresztények nem kapnak segítséget függetlenségükért folytatott harcukban, az egyház is elveszti libanoni közösségeit, ennek pedig beláthatatlan következményei lennének az egész Közel-Keleten.

Vallásháború? – Libanon!

„Továbbmenve Jézus Tirusz és Szidon vidékére vonult vissza”... Ma úgy mondanánk: Tyr és Szaida vidékére – Libanonba. Az akkori arámok és föníciaiak az évszázadok során elarabosodtak. A kereszténység ellenben már az első évtizedekben itt is gyökeret vert. „Akik az István miatt kitört üldözés elől szétszéledtek, eljutottak egészen Föníciáig, Ciprusig és [a mai Libanon északi határán is túl eső] Antiochiáig” – számol be az Apostolok Cselekedetei (11, 19). S Libanon az egyedüli arab ország, melynek többsége mindmáig meg is őrizte kereszténységét.

Száműzöttek otthona, üldözöttek menedéke volt Libanon másfél évezreden át – és különböző népek és különböző vallások találkozási helye. Az iszlám terjeszkedése előtt sokféle keresztény keresett oltalmat Libanon hegyei közt: görög ortodoxok, szír jakobiták, később örmények. Mindenekelőtt pedig a szír-antiochiai egyházból még a 4. században kivált és Rómához hű maroniták találtak itt új hazára. A keresztények után mohamedánok is jöttek: az iszlám többségi, szunnita ágával szemben álló síiták vagy az utóbbiból kivált drúzok. A hegyek védelmet nyújtottak. Az itt lakók teljes vagy adózásra kötelezett félfüggetlenségben élhettek, nagyobból olyan gazdasági fejlettségben és társadalmi rendben, mint a középkor egyéb európai államai. Kereskedők – a levantei kalmárok – a Földközi-tengeren mindenütt otthon voltak. Az európai udvarokkal rendszeres kapcsolatot ápoltak. A keresztes háborúk kora óta az egyházi összeköttetések is állandósultak. Az újkor kezdetétől pedig megerősödött a kulturális csere. 1554-ben megalakult a római Maronita Kollégium. Az 1736. évi reformzsinat minden plébániát egy-egy iskola felállítására kötelezett. 1798-ban megnyitotta kapuit az első maronita egyetem. Az analfabetizmust a 19. század végére gyakorlatilag teljesen felszámolták.

Az európai kapcsolatok hasznélvezői elsősorban a mai Libanon középső részén élő keresztények voltak. Jómódú, polgárosult, főleg középosztályból álló társadal-

mukban az ellentétek csekélyek voltak, különösen miután az 1854. évi parasztfelkelés a nagybirtok felosztásával végződött. A síita és drúz országrészekben maradandóbb volt a feudális rendszer. Amikor a keresztény napszámosok mozgalma ide is átcsapott, a földesuraknak sikerült a forradalmat vallásháborúvá alakítani. Ehhez a megszálló török katonaság segítségét is megnyerték. Az addigi békés nemzeti és vallási együttélés ádáz gyűlölködésbe csapott át. 1860 nyarán, két hónap alatt több mint 15 000 keresztényt gyilkoltak le, miközben a drúzok 1300 főt veszítettek. A népiртásnak francia intervenció vetett véget.

A Magas Portával folytatott tárgyalások a megoldást a területi elkülönítésben keresték. Az ország közepe, a maroniták által lakott hegyvidék egy keresztény kormányzó és egy reprezentatív parlament irányításával autonómiát kapott. A drúzok közvetlenül török uralom alatt maradtak. „Kis-Libanon” mintegy 300 000 lakosának 89 százaléka maronita volt. Itt a társadalmi forradalom eredményeit törvénybe iktatták. Ezzel olyan szabad parasztság keletkezett, ami a Közel-Keleten egyébként elképzelhetetlen volt. A polgári szabadságjogok mindenhol ide vonzották az értelmiséget. Nem véletlen, hogy az arab nyelv és irodalom újjászületése, a „na'da” Libanonban kezdődött. A kialakuló parlamenti tradíció és liberális demokrácia az oszmán birodalom iszlám teokráciájának éles ellentéte volt.

A török birodalom széthullásakor (1920) a mai Libanon és Szíria területe francia mandátum lett. Franciaország – a maival nagyjából azonos – „Nagy-Libanon” megalakításával új helyzetet teremtett. Az ország többféle vallási és törzsi csoportja kezdetől fogva két nagy blokkba tömörült. A muzulmánok az arab nacionalizmust átveve elutasították Libanon önállóságát, magukat az arab világ részének tekintették. A csekély többséget alkotó keresztények a főnyciai eredetre és a földközi-tengeri kulturális kapcsolatokra hivatkozva függetlenségre törekedtek. Ez egyúttal a fejlettebb, polgárosultabb és demokratikusabb társadalmi formák megőrzését és a kisebbségek védelmének igényét is jelentette.

Az ellentétes elképzelések figyelemre méltó kompromisszumban találkoztak. A társadalom addig kétféleképpen tagolódott: felekezetek és ezen belül „klánok”, azaz rokonsági kapcsolatok, a „nagy családok” és azok familiárisi köre szerint. A felekezeti közösségeknek saját történetük, kultúrájuk, öntudatuk van, saját iskoláik, vezetőik, jogszolgáltatásuk. Ezt megőrizve alakult ki a „képviselői demokrácia”. Ennek előnye a vallási és a családi erőviszonyok figyelembevétele s így egy konfliktuslehetőség kizárása volt. Hátránya viszont az, hogy konzerválta a feudális-patriarchális függőségi rendszert. A hatalmi osztozkodás alapja az 1932. évi népszámlálás lett. Eszerint az ország lakosságának 53,7 százaléka keresztény, 39,0 százaléka szunnita vagy síita muzulmán, 6,3 százaléka drúz. Erre hivatkozva egy íratlan megegyezés szerint az államelnök mindig maronita, a miniszterelnök szunnita, a parlament elnökhelyettese görögkeleti vallású, s a parlamentben is érvényesül a felekezeti arány. Sokféle nehézség ellenére ez a megegyezés három évtizednyi békét biztosított. Libanon a Közel-Kelet legstabilabb s legliberálisabb demokráciájává vált, s a „Kelet Svájcja” nevet kapta.

Az egyensúlyt elsősorban a palesztin menekültek megjelenése borította fel. Palesztin menekültek Izrael állam megalakulása (1948) óta, de viszonylag kis számban jöttek Libanonba. Igazi bázisuk Jordánia volt. Csak amikor ott szembekerültek az uralkodóval és katonaságával – és alulmaradtak (1970), akkor választották Libanont új lakóhelyül és támaszpontul. 1975-re a palesztinok itteni létszáma meghaladta a félmilliót. Táboraikba ekkorra libanoni rendőrt, katonát már nem engedtek. Állammá váltak az államban. Működésük nyomán megszorodtak az összeütközések Izraellel. A déli országrészből menekülők növelték a városok proletariátusát, Amikor pedig a palesztinok hozzákezdtek a baloldali muzulmán csoportok felfegyverzéséhez, a különböző keresztény pártok és csoportok is milíciájuk erősítésével válaszoltak.

A testvérharcnak persze számos külpolitikai, libanoni-szíriai, libanoni-izraeli és nagyhatalmi összefüggése van. Ezek azonban inkább elfedik, semmint kimutatják azt a tényt, hogy mi történik valójában Libanonban. Az 1975-ben az általuk lakott terület feléről teljesen elűzték a keresztényeket. Az 1975. évi keresztény terület negyede ma megszállási övezet vagy blokád alatt áll. Csupán a korábbi terület 1/4 része az, amely ma is keresztény s nincs megszállva. Ezzel összhangban áll, hogy az országon belüli menekültek száma meghaladja a félmilliót. Külföldön 1,2 millió libanoni állampolgár él, ennek egyharmada az elmúlt másfél évtizedben menekült el.

Libanonban népiértés folyik. Talán mellékvágány lenne ilyenkor a vallási életről beszélni, ha az nem fejezné ki egyúttal egy népcsoport életképességét is. A katolikus szociális központok hálózatát a vatikáni Egyházi Statisztikai Évkönyv szerint 38 kórház, 96 orvosi rendelő, 44 árvaház, 14 szociális otthon, 5 óvoda, 1 rehabilitációs központ és 8 egyéb intézmény alkotja. Emellett az iskolák közel felét és az ország öt egyeteméből kettőt tart fenn a katolikus egyház. Az üldöztetésre és a nem keresztény környezetekre válaszul a keresztény közösség még nagyobb – anyagi és személyes – erőfeszítéseket tesz, hogy saját intézményei segítségével ápolja és őrizze meggyőződését s minden rászoruló rendelkezésére állhasson. Nehezen eldönthető, mi lesz Libanon jövője. Egy dolog bizonyos: a libanoni katolikusok élni akarnak, katolikusok akarnak maradni és mindent megtesznek ennek érdekében.

M. M.

HIT ÉS ÉLET

Szelíd erőszak, erőteljes szelídség

Elcsattan egy pofon. Egy tizenéves fiú kapja az apjától, mert szemtelenkedett anyjával. Váratlan fordulat: a fiú nem rántja el a fejét, sőt, mintha várná a második pofont is: „Tessék, apa, üss képen nyugodtan, hisz ez a kötelességed.” Az apa kiesik szerepéből. Nem üt, nem kiabál, nem érvel, de nem békél meg. Tehetetlen. Harmadnap (alig várja már ezt az alkalmat) elmeséli az esetet vallásos házaspárokból álló baráti közösségükben. Parázs vita kerekedik:

– Amit tettél, kétszeresen is szolgálat volt: lovagiasan megvédted a feleséged, és fiadat is neveltet.

– Én is védelemre szoruló, gyenge nő vagyok, de a lovagokról nekem a keresztes lovagok jutnak eszembe: a szentesített erőszak kétségkívül jómodorú képviselői.

– Jézust sokan a kemény szelídség tanítójaként emlegetik. De rá könnyebb hivatkozni, mint szellemében cselekedni. Ő csak irányelveket adott, nem pedig recept-könyvet. Nem beszélt konkrétan arról, hogy mi történjék, ha a követ dobót valaki kenyérrel ingerli.

– A helyzet még bonyolultabb, mert nekem, fiam esetében, a bűnössel szemben kellett fellépnem. Sajnos csak ez a pofon jutott az eszembe.

– Tényleg, védhető-e a szelíd erőszak? Vagy talán egyenesen kötelező? Talán még mindig jobb, mint a végletes, és ezért végzetes mafláság, amit olykor szelídségnek nevezünk. Vagy akár mint a pofonokat elszenvedő szelídség érzelmi terrorja.

– Nem is beszélve a jogos önvédelem bonyolult problémájáról!

– Igazad van! Könnyű papolni a szeretetről és a szelídségről, holott az emberi pszichikum olyan, hogy a szeretethez gyakran agresszió társul. Még gondoskodó, pátyolgató hajlmaink is keverednek rámenősséggel, a szeretetünket másokra ráerőltető erőszakossággal.

– Azt írja I. D. Suttie, hogy „a földön nincs gyűlölet, csak gyűlöletbe oltott szeretet”.

– Ez végletes fogalmazás. Azt mondják, a zord külső mögött nemes lélek lakozik. Csakhogy én azt gondolom, hogy ebben a páncélban, vagyis a zord külsőben, a nemes lélek is megkeményedik. Szóval, a szeretet nem öltöztethető erőszakba!

– Jó, hogy említetted! Engem az is zavar, hogy a keresztény nevelési elvekben olyan fontos helyen szerepel a férfiasság. Vagyis az agresszió.

– És ha egyszer ma Magyarországon a fiatalkori bűncselekmények négyötödét férfiak követik el, és ha ezek szerint a nők a szelídebbek, akkor ezt a férfias kereszténységet le kellene már venni a napirendről.

– Álljon meg a menet! Krisztus atléta magasabbra és távolabbra törekednek, s nem valaki ellen, hanem egy még magasabb célra.

– Mégis kérdés számomra, hogy mint Krisztus atlétája adhatok-e pofont a fiamnak, ha vétkesnek találom.

– Csak akkor, ha egyben Krisztus aszkétája is vagy!

– Hát a közömbösség nem rossz? És kit fenyeget jobban, az erőszakosabb vagy a szelídebb típusú embert? Vegyük már végre tudomásul, hogy a téridőben élő embereknek, ha tetszik, ha nem, árnyékuk van. Árnyéka van a szelídségnek meg az energikus határozottságnak is. És még egy: erő, majdnem azt mondtam, bizonyos erőszakosság nélkül, szelídek sem lehetünk, csak maflák, mulyák vagy közömbösen elnézők.

*

Jézus valóban minden erőszakot határozottan tilt a Hegyibeszédben, s a mezítelenségig való kiszolgáltatottságot, az első, váratlan ütés után a második pofonnak is önként odatartott arcot mondja követendő példának Isten országában. Ez azonban semmiképpen sem ad szabad kezét minden gonoszságnak. Az Ószövetségben az Úr akárhányszor fenyegetéssel, sőt történelmi katasztrófákkal téríti vissza a népet a helyes útra. Jézus pedig szót emel a jogtalanság ellen, jajt kiált a másokat megkárosítókra, és kiűzi a kufárokat a templomból.

Van-e helye az erőszaknak az emberek között? Vagy még radikálisabban: nem eleve rossz-e minden hatalom – olyan erő, amellyel befolyásoljuk a másik viselkedését, „erőszakot teszünk rajta”?

Ha reális választ akarunk adni, tágasabban kell fogalmaznunk. Nem élünk, nem élhetünk egyedül, személyiségünk csak a más személyekből (is) álló közösségben bontható ki, s ebben a kapcsolatrendszerben akarva-akaratlanul hatunk egymásra. Az

egymásra hatás két legelemibb formája a gyermek–szülő alá-fölé rendeltségi kapcsolata és a szerelem mellérendeltsége.

A szülő tudatosan és tervszerűen hat gyermekére – *neveli*. A szeretet nem csupán rajongás, a másik öncélú dédelgetése. A majomszeretet valójában árt a másiknak. Az igazi szeretet igényes – nem önzésből, uralkodnivágyásból, hanem a másik érdekében. A másikat segíti abban, hogy jóvá váljék: nemesíteni, alakítani próbálja gondolkodását, magatartását.

A nevelés során azonban nem élettelen tárgyat faragunk, nem állatot idomítunk. A másik: *szabad*, ha „neveletlen” gyerek is; *személy*, akinek szabadságát nevelőjének is tisztelnie kell. A nevelés akkor eredményes, ha egyre fölöslegesebbé válik: ha a másik szabad mozgástere egyre növekszik, egyre önállóbban és felelősebben él. Önmagunk megvalósításával egymásnak is tartozunk – hiszen nemcsak azzal károsíthatjuk meg a többieket, hogy rosszat teszünk nekik, hanem azzal is, hogy nem tesszük meg velük, nekik azt a jót, amire pedig szükségük volna, s amit talán egyedül mi tudnánk megadni nekik.

Akik *szeretik egymást*, kölcsönös függőségbe kerülnek. Az igazi szeretet a másikat fontosabbnak tartja önmagánál. Nem kell parancsokkal szabályozni a teendőit, hiszen tőle telhetően úgyis mindenét a másiknak adja oda. De az ilyen szeretetnek is megvan a maga etikája: a partnereknek tapintatosan és tisztelettel figyelniük kell egymásra. Nemegyszer meg kell harcolniuk vagy szenvedniük azért, hogy összhangban legyenek egymással. A másiknak való odaadást sohasem szabad összetéveszteni a másik birtoklásával. Föltétlenül szeretik egymást, mégis meg kell hagyniuk egymás szabadságát, hogy szabadságukból adhassák magukat mindig újra egymásnak. Hatalom és függőség, bizalom és kiszolgáltatottság, irányítás és engedelmesség állandóan újra összhangba simul a szeretet boldog és önfeledt, mégis szigorúan figyelmeztet játékában. Itt érzi meg az ember igazán, hogy mennyire nincs egyedül, se értékeivel, se nyomorúságaival.

A szabadság titkába ütközik bele minden emberi szeretet, minden egymásra hatás. Ezt a titkot megfejtani aligha tudjuk. De beléhelyezhetjük Isten még nagyobb, abszolút misztériumába: Istenbe, aki a legfőbb hatalom és az abszolút szeretet. Buzgó keresztények (mint a Biblia egyik-másik jámbor szereplője) akárhányszor szemrehányással gondolnak Istenre – miért nem csinál már rendet a világon? Miért nem használja fel hatalmát arra, hogy megakadályozza a rosszat és általánossá tegye a jót?

Az Ószövetségben Isten inkább *pedagógusnak* bizonyult, aki mindent elkövetett azért, hogy a jóra nevelje, a jóban megtartsa a választott népet. Bölcs, szeretettel teli, igazságos nevelő – aki tudja, hogy partnerként kell tisztelnie az embert. Akkor sem veszi el az embertől a szabadságát, nem fosztja meg tehát emberségétől, ha az szembefordul vele, ha rosszat tesz.

Krisztusban megtudjuk, hogy Isten a *szeretet*. Az Atya mindent nekünk adott a teremtésben, mindenét nekünk adta Fiában. Krisztusban nem az isteni hatalom parancsol ránk, hanem a velünk egysorsú testvér szeretete hívja elő a miénket. Mi akár szembe is fordulhatunk vele. Ő a kereszthalálig hűségesen szeret.

Isten tökéletesen szabad és egészen elkötelezett szeretetének szelíd hatalma tartja ölében az emberiséget. Mi erőszak és szelidség között hanyódva, önösség és egymásba kapaszkodás, személyiség és közösség között próbálunk harmóniát teremteni. Ez a harmónia az emberiség boldog utópiája csupán, Istenben azonban jövőnk reális lehetősége.

Irodalom

Lator László: Fellobban, elhomályosul

Ha az intellektus személyesnek tűnő érzelmekbe burkolja önmagát, és konok tudatossággal ritkán szólal meg, könnyen talajt veszthet. Am ha olyan metsző élességű, architektonikus logikával teszi ezt, mint Lator László, akkor egyre közelebb juthat céljához. Még akkor is, ha ennek elérhetőségét lényegéből következően kell hogy megkérdőjelezze.

Különös folyamat e költészet fejlődése: minél csiszoltabb, minél tökéletesebb, annál bonyolultabb, de annál félreismerhetlenebb, pontosabb is. A vers egyre közelebb kerül az „összetett lelkiállapotokhoz”, az „egymásra rétegződő, egymást áterező tapasztalatokhoz”, s közben egyszerre válik a személyesség tiszta tükrévé, és az intellektus bonyolult ábrájú üzenetévé.

Lator László poeta doctus – a késő huszadik század anyagába törve. Műfordító, esszéíró, Lermontov, Whitman, Bunyin, Blok, Kraus, Trakl, angol, német, olasz, francia, ókori klasszikus, jelenkori kortárs költők és írók ismerője és tolmácsolója. Költészete szervesen épül ehhez a munkássághoz. A kiművelt mesterségbeli tudásra támaszkodik, de az alkotás folyamatában bizonyosan küzd is vele. Keresi a szavakat, szabályozza önmagát, ritkán szólal meg, csak a szépség és hitelesség ötvözetét fogadja el. Mértéke a majd túlsordulásig megérlelt, az észrevétlenül egyszerű formából kiforróan sűrű sorokat tűri csak el. Sokszoros fénytörésben, ezer egymásra épülő részletben, egymás mellett egyenrangúan élő világban keresi a helyét. Tapogatózva, összeszorított foggal, kesernyész szájzettel is szép szavakat kutató, lassan halad előre, de vissza soha nem fordul. Elemeket mozgat, de ügyel a fákra, levelekre, zombékokra is.

Harmadik verseskötete több mint másfél évtizeddel az első, az 1969-ben kiadott „Sárangyal”, s tíz évvel az 1976-os „Az utolsó lehetőség” után jelent meg. S ahogyan az első kettő, ez a harmadik is szép verseskötet. Mert a környező világ is változik és a vers is – de őriz magában valamit e költészet, ami formájában nem, de szellemében klasszikus; egyszerűen folyó rímeiben, dallamában is őriz az elemetáris mozgóerőt, a közvetlenül a tudat alatt feszülő, szabad, de mégsem ellenőrizhetetlen asszociációk szigorú intellektussal megszürt szűrreál állapotát.

A kötet majd minden darabja egy közös gondolati láncra fűződik. Az első költeménytől az utolsóig, a „Születés”-től a „A szobrász”-ig három, szépen megkomponált kisebb fejezetbe sorolva húzódik a versek íve, a lét első pillanatától a kőbe merevült mozdulatig.

Lator László „lebegő”, a valóság határáig merészkedő metaforái felbontják a környező világot: a „Születés” nem egyszerűen a természet antropomorfizálása, hanem az ember és az őt körülölelő élő és élettelen környezet teljes azonosulása. A természet vajúdik, az anyaság az egészben kipattanó lét mikroképlete. A „Valami szándék ébredés”, a kötet második verse is ezt a mitikus pillanatot idézi, de éppen azzal a költői fejlődéstöbblettel, ami a két mű keletkezése közben megérlelődhetett: ez a költemény kettős fogantatású kép, a lét végtelen lehetőségébe bukó egyszerűséget testi és szellemi síkon egyszerre, egymásba ötvözve tudja megjeleníteni.

Lator László versei törekeny egyensúlyú tornyok. De képei még a legmonumentálisabb pillanatokban is megdöbbentő élességgel idézik fel az „édes hám alatti hús” tapintható érzéseit, s a megtalált szavak, az önmagukban is kerekké formált sorok meglódtják, de nem billentik el az építményt. S éppen a sokszoros visszaverődés miatt Lator a szavak elől elsikló érzésekkel is beszél. A „Holtág” különös, lassú

ütemű, „féleszméletben” szabadon ingó, mindent egyforma súllyal mérő, a fojtott erők forttyogásában is csendes hangulata többször visszatér. De az „Édenkerti virradat”-ban és a „Sékely álom”-ban az eszmélkedést, a tudat önmagára s a természetre ébredését fonja ugyanabba a szövetbe. Vagyis az egymáshoz közel álló hangulatokra különböző metaforikus elemeket épít, s a versek önnön képeiken túl egymásra is asszociálnak.

Máshol gyorsabb, lüktetőbb hangon szól. A „Kert” – a kötet egyik legszebb költeménye – rövid képei tompán, meg-megtorpanva, elharapva a szót futnak a „mozdulatlan vihar” felé. Minden rövid szakasz egy-egy kerek, lezárt egység, tömör, koppanó kép, felbomlasztott csavarodó spirál. Az utolsó sor aztán körbefogja, s a valóságos képzeteket hirtelen valószínűtlen síkokra lendíti, és a visszavetített érzéssel-újrácéltelmezéssel megsokszorozza a vers tartományait.

Néha még gyorsabb, felszabadultabb a ritmus: a természet formálódásának öntudatlan örömét sugározza („Hogy felelhessen valamit”). Ám ilyenkor is a sorok mögött felvillanó, ki-mondatlan keserűség lappang. A vers szép – de nem az a megjelenített világ. Az elveszethez, a gigantikus formákkal, alig megismerhető anyaggal való küzdelem, a széttört, csak a tudat erővonalai mentén sodródó, erőt feszítő cserepek megsebzik a költeményt. Nem éles fájdalommal, inkább szomorúan, diadalok nélkül szól – s az, hogy újraépítheti önmagát, kikezdehetetlenül, megbonthatatlanul – a legnagyobb reménye. Ezért fordulhat mégis a determinált lét ellen, a végesség, a befolyásolhatatlan anyag el nem ismerésével, akkor is, ha már önnön erejének forrását kell felkutatnia:

*„Hogy lehet, hogy nem hagy ki mégse
ezen a pusztán, pusztán tájon
valószínűtlen szívverése?”*

(„Azon a szikrázó pályán)

Lator László versei olyan kaotikus világba szövődnek, ahol éppen a felfoghatatlanság, a változás, a folytonosan cserélődő részek forgataga a rend. A rendszer és a központja változtathatatlan viszont. Mert az intellektus képes szabályozni az érzést, s a mindent átható humánium kimozdíthatatlan ereje körül mégiscsak összetartozik minden kipróbált szó. A humánium ismeri és ismerteti ezt a rendet, a lehetetlen ellenére is alakítja, formálja, az elemeket, végtelen tereket és mikroszkopikus világokat egymás mellé fonva.

Lator végponttól végpontig keresi a választ verseiben, átformálva, s újraalkotva az eredeti mintákat, a lét sejtésekből és érzésekből gyúrt képleteit. „A teremtés” gigantikus képe mitológus-erotikus aktussá formálja az élet és az értelem megszületésének megfoghatatlan pillanatát, s mellette „A szív a hús a csont” is ehhez az alapotívumhoz közelít. A „Héracléius Gloss töprengései” az anyagon túllendülő, a formákat túlélő szellem útjaira keres magyarázatot:

*„S honnan egy fala-omló pillanat
oktalanul fénylő gyönyörűsége,
s micsoda sodrás hajt egy ismeretlen
barlang alacsony pészma-éjjelére
a hús fekete éhétől ütötte?”*

Lator László nagy tudással, biztosan választja meg verseinek alakját. A tiszta szerkezet szabad kereteiben, a páros, vagy keresztirimes verselésű, gondos hangsúlyú, a gondolatot szolgáló, de mégis erőt adó, szabályosságában megtartó ez a forma. Leegyszerűsítettnek ható, visszafogott, s mégis erős érzelmi hatású hangulati tényező, ami szervesen él együtt a tartalommal, sőt, hullámmásával, lüktetésével olykor hangsúlyozottan is fontos része a szokatlan tömörségű sorok gondolati tagolásának. („Asszonypanasz”, „Ragyogjon hetven csillaga”, „A hallgató Berzsenyi”)

Máskor pedig éppen szép jeltelenségével közvetve motiválja a költemény hangulatát, mint az „Áhítar” lágy soraiban, és a „Szárász, november” egyszerűségében:

*„konok bogárnesz tapogat
alakot vált a bűn az érdem
a kinn hagyott világ rohad
a hig terek talajvizében”*

Lator László kötete szép, értékes verses-könyv, ritka hangú, szikár költészet megnyilatkozása. Gondolataiban, lényének minden formájában mai, a klasszikusokat idéző is. Berzsenyi szavaival is a háború után beérett, felnövekedett nemzedékről szól, legszemélyesebb érzéseit feltárva is távolságtartó, klasszikusan egyetemes.

Nyughatatlan, a szellem irányította lobogó mozgást követő. Fellobban, mint a lét, a homályba nyúló láng, az élmény és a megismerés.

Kőrösi Zoltán

Gergely Jenő: II. János Pál

Ennek az 1986 októberében megjelent 221 oldalas könyvnek, amelynek címlapjáról a Szentatyának mosolygós, üdvözlést intó színes képe tűnik szemünkbe, nemcsak az adja meg a jelentőségét, hogy a Kossuth kiadó jelentette meg. Az első magyar nyelvű nem-katolikus kiadvány II. János Pál pápáról. A szerző szerint kismonográfia, „amelynek szerény célkitűzése, hogy tárgyszerűen bemutassa a jelenlegi római katolikus egyház fő életútját és pápaságának eddigi korszakát.” (5. o.) Tudatában van Gergely Jenő annak, hogy „lehetetlen befejezett tényeket elemezni és értékelni” egy még uralkodó pápa esetében. „Ennek majd csak az életmű beteljesedésekor jön el az ideje.” (5. o.) „A látványos tévedések kockázatát” is vállalta, és „a portré óhatatlanul vázlatos, egy gazdag lélek tükrének talán csak részleteit tartalmazza majd” ... (6. o.) Éppen ezért úgy véli maga is, hogy „nem lenne szerencsés, ha itt a pápa „kritikai arcélét” rajzolnánk meg, hiszen ezen az arcon nyilvánvalóan még sok új vonás jelenik meg, alakul át, mélyül el.” (6. o.)

Mindezekből az következik, hogy nem szoros értelemben vett történettudományos műről van szó. Gergely Jenőt, az egyház keretein kívül élő történészt azonban most sem hagyja el történetírói tisztessége, de kritikus hajlama sem. Ezt – nézetem szerint – éppúgy tudomásul kell vennünk, mint az egyházi kiadványok elfogultságait. Ez a könyv a hívő katolikusban ellentmondásokat is ébreszt, hiszen egy kívülálló szemével íródott, megjegyzéseivel nem tudunk mindig egyetérteni. Sohasem sérti azonban a hívő ember érzületét, még kevésbé a pápa személyét, és messze elmarad azoktól a kritikáktól, amelyeket külföldön még katolikus lapok is megjelentetnek. Igaz, ezek az egyházon belüli kritikák, bármily szélsőségesek legyenek is, mindig „érte haragszanak”, nem ellene. Ezt nem kérhetjük számon a szerzőtől.

A könyvön végighúzódo megjegyzésekből, utalásokból és a jegyzetekből arra kell következtetnünk, hogy Gergely Jenő „rossz szelleme” e könyv írása közben egy bizonyos olasz szerző, Piergiorgio Mariotti „Karol Wojtyła” című könyve volt, amely a Napoleone elnevezésű olasz kiadónál jelent meg 1983-ban. Az olasz belpolitikai és ideológiai küzdelmek által sugallt, éles megfogalmazásokat elkerülte ugyan, a tárgyilagosságtól messze kalandozó Mariotti kritikáját mégis itt-ott érvényesíti. Az ilyesmi sosem szerencsés, hiszen Gergely Je-

nőnek Magyarországon több a józan távlata, mint az olasz pártküzdelmekben elvesző Marriottnak.

A kötet első hatvan oldala Karol Wojtyła életrajzát nyújtja 1920-tól 1978-ig. Ehhez felhasználja a legjobb életrajzi könyveket. Keresi a választ arra a kérdésre, hogy „miért terelődött rá a pápaválasztó bíborosok figyelmére?” Hogyan készült fel hivatására, a legfőbb pásztori szolgálatra, anélkül, hogy ennek tudatában lett volna. Hogyan készítette fel erre a szolgálatra a Gondviselés? – kérdezzük mi. A kérdés megfogalmazása másodlagos fontosságú. Fontosabb, hogy Gergely Jenő válasza ezen a 60 oldalon adatszerű, sokoldalú, tisztos.

Szentatyánk pontifikátusának programját árnyaltan mutatja be. Rámutat, hogy a zsinat irányvonalának megvalósítása mellett kötelezte el magát II. János Pál, de a szavaiban ismétlődő „okosan”, „körültekintően, gondosan” határozószók is jelezték, hogy itt egy „belső restaurációs irányvonalról” van szó. Restauráció itt az evangelizációra szóló mozgósítást, a szélsőségekkel szemben egységes egyházi vezetését jelent. Abban, hogy egy pápa a kollegialitást csak a pápa fősege alatt tartja lehetségesnek és a tanítóhivatalhoz való hűséget hangsúlyozza, annál kevésbé csodálkozhat bárki, mert ez minden katolikus számára elvi jelentőségű, legfeljebb a hogyan kérdésében lehet különvéleményeket táplálni.

Eppen ezt a hogyanát kifogásolja a szerző az ateista humanizmus elítélésében – hiszen nyilván nem csodálkozik azon, hogy a pápának nagyon negatív véleménye van ateizmusról, materializmusról. „A Wojtyła pápa vezette egyház magabiztosan ítélkezik a materialista humanizmus felett, és az igazság egyedüli forrásának nyilvánítja magát. Mindez meglehetősen távol áll attól a szellemtől, amelyben annak idején a »Gaudium et spes« megszületett.” – olvassuk a 76. oldalon és eszünkbe jut, hogy Karol Wojtyła bíboros a Gaudium et spes szövegének szerzői közé tartozik, és az is, hogy „Laborem exercens” kezdetű enciklikájában milyen gyakran hivatkozik erre a zsinati konstitúcióra. Stílusbeli és hangsúlyeltolódások kétségtelenül észlelhetők VI. Pál és II. János Pál pápa között.

A „Laborem exercens” kezdetű szociális enciklika bemutatásánál felvázolja az egyház szociális tanításának történetét, majd megállapítja, hogy „II. János Pál, bár nem vállalkozott keresztény társadalmi modellalkotásra, ismét erőteljesen meghúzta a VI. Pál alatt pluralistává vált szociális doktrína fő vonalait.” (98. o.)

Jól érzékeli Gergely Jenő a szociális enciklikák folyamatosságában a hangsúlyváltásokat, amelyeknek nem csupán a társadalmi-gazdasági fejlődés az oka.

Beszámol a König-ügyről, Schillebeeckx professzor egyes nézeteinek bírálatáról, de mindezeknél jóval hosszabb teret szentel a jezsuita rend „megregulázásának” és a „felszabadítás teológia” körüli instrukcióknak. Nem vitatható, hogy ezek a problémák a széles világgözeleményt hosszú ideig foglalkoztatták és sokan ma is ezekben látják e pápaság „restaurációs” jellegét. Ám „az 1985 végén lezárult rendkívüli püspöki szinodus egyértelművé tette a világegyház elkötelezettségét a II. Vatikáni zsinat iránt.” (159. o.)

Nagyon jók és érdekesek a statisztikai táblázatok a vallási megoszlásról, papok, szerzetesek számáról – a Szentszék gazdasági ügyeinek bemutatása, a Vatikán nemzetközi szerepéről szóló rész (melyben többek között megállapítja a szerző, hogy „II. János Pál folytatta elődeinek úgynevezett keleti politikáját”). A 172–177. oldalakon találjuk a II. János Pál pápa és a magyar katolikus egyház viszonyát bemutató összefoglalót, melyben idézi azokat a pápai buzdításokat, amelyek többször is hangsúlyozták a katekézis fontosságát. A pápa utasításairól (az első 27-ről) rövid összefoglaló jellemzéseket közöl, amelyek nem mindig a legszerencsésebbek („A forradalom elutasítása és a reform igénye Latin-Amerika számára ma már nem elégséges alternatíva”).

Végül is némileg „kritikai portré” is nyújt a könyv, minden szándéka ellenére, kívülállóként, nem mindig találóan. Ám sohasem sértő, nem is ellenséges. Ilyen összefoglaló mondatai vannak: „A belső szakadékokat a zsinatnak elkötelezett II. János Pál élő és mély hittel, s ehhez párosuló határtalan aktivizmussal és antropocentrizmussal igyekszik áthidalni.” (211. o.) „A hagyományokban gyökerező, crős egyház az ő modellje, amely mozgósítani tudja a népi vallásosságot.” (A 210. oldalon idézi a párizsi ICI-t.)

A könyv forrásai természetesen bel- és külföldi lapok, és külföldi könyvek (a lapok és könyvek között túlnyomórészt katolikus kiadványok). Fényképreprodukciói jól megválasztottak, csak technikailag szerény kivitelben.

A szerző és a kiadó vállalkozása azt példázta, hogy II. János Pál pápa egyénisége és működése nagy érdeklődést keltett hazánkban is, és nemcsak a hívők körében. (Kossuth)

Rosdy Pál

Lengyel Balázs: Egy magatartás története

Az irodalom története a szemünk előtt zajló, állandó folyamat, olyan kép, amelyet a múlt idő újra meg újra átrajzol. Napjainkban tanúi lehetünk például annak, miként változik az Újhold című folyóirat s a körülötte gyülekezett költő- és írócsoport megítélése. Az Újhold most reneszánszát éli; s nemcsak a nagy sikerrű Újhold évkönyv, s nem is csupán a lap és alapítói köré szövődő legendárium jelenti ezt az újjászületést. Talán arról is szó lehet, hogy az újhoidas irodalomesszé, költői-írói magatartás nyer napjainkban mind vonzóbb szint, válik mind aktuálisabbá mindaz, amit ez a kis csoport képviselt annak idején.

Az Újhold programadó cikkét, *Babits után* címmel egy huszonéves fiatalember írta, Lengyel Balázs, aki azidótt már nem csekély irodalmi és politikai tapasztalatot tudhatott magáénak. Új kötete, az *Egy magatartás története*, közvetve és közvetlenül is részt kér a fentebb jelzett irodalmi folyamatból: miközben átrajzol, korrigál, megvilágítja e változások eredetét, történetét, dokumentumszerűen is hű képet ad a korról. A cím árulkodó, s méltán került az egész kötet élére: szellemi önéletrajz is ez a kötet, mely hűségesen vall írójá kötődéseiről, ízléséről, tájékozódásának alakulásáról, az általa képviselt kritikai-írói magatartás gyökereiről; elsősorban *A Babits-élmény nyomában* című önéletrajzi esszében, mely a személyes visszaemlékezés közvetlenségével szól az olvasóhoz. Dokumentarista tárgyyszerűséggel idézi a történelmet a Kabdebó Lóránttal készült rádióbeszélgetés, mely a Márciusi Fronttól az Újholdig címet viseli. Az Újhold, ez a sokat ígérő folyóirat, melynek Lengyel Balázs is szerkesztője volt, az irodalmi folyamatba való erőszakos beavatkozás következtében szűnt meg, három rövid esztendő után. Nemcsak az alapítók, a szerzők szorultak hosszú ideig a perifériára – mint az említett interjúból megtudjuk, Lengyel Balázs második kötete 1971-ben látott csak napvilágot, vagyis még a „szokásos” várakozásnál is jóval hosszabb ideig kényszerült hallgatásra –, hanem mesterük, szellemi példaképük, Babits műve is a nemkívánatos jelenségek közé került; félremagyarázás és értetlenség torzította őt „elefántcsonttorony” költővé, a l'art pour l'art képviselőjévé. „Negyven évbe tel, és két-három nemzedék nőtt fel közben Babits ismerete nélkül, míg a konstruált vádak rágalmait

Babitsról, a centenáriumban, nyilvánosan lemoshattuk” – jegyzi meg a rádióbeszélgetésben, zárójelben Lengyel Balázs, aki tetemes részt vállalt abból, hogy a költő életműve megítéljüljön a félremagyarázások salakjától, hogy valóban az őt megillető helyre kerüljön az irodalmi folyamatban és a köztudatban. Ehhez segít hozzá akkor is a szerző, amikor Babitsot „világirodalmi szemekkel” vizsgálja, vagy amikor felméri az ész és intuício kérdéskörét a babitsi életműben.

De nemcsak ezek – a kötet legtöbb írása a hamis, téves ítéletek korrigálását, balhiedelmek eloszlatását, az irodalmi folyamat rajzának pontosabbá, igazabbá tételét célozza, vagy félig elfeledett értékek újrafelfedezését sürgeti. Ezért is ír szép, és sok új szempontot felvető esszéket a harmadik nemzedék mind ez ideig nem igazán érdemük szerint értékelt tagjairól – Cs. Szabóról, Rónayról, Jékelyről. Joggal és okkal helyezte egymás mellé, egy kötetbe a szerző a hosszabb tanulmányokat, esszéket, és a *Verseskönyvről verseskönyvre* rovat kritikáit, lévén, hogy nála a „napi” kritikai tevékenység is az irodalomtörténész, az esszéista tollából fakad. Formai kérdés, de nem elhanyagolható: e könyvkritikákban mindig egy általános, elméleti rész „vezeti fel” a versköteket; mely alkalom arra is, hogy a versolvasó közönséget ügyesen, tapintatosan, szinte észrevétlenül vezesse be a modern vers értékének, értelmezésének rejtelmeibe. Ezt célozza a kitűnő esszé is, a *Mire jó az alma?* – melyben az oknyomozás izgalmával, változatos irodalmi anyagon, szellemesen és találóan bizonyítja be, a modern költészettől netán idegenkedő olvasónak is, hogy a modern költői nyelv sem érthetetlen, csak meg kell találni hozzá a megfelelő kulcsot. S a kritikák maguk a legkésebb bizonyíték arra, hogy ez a kulcs létezik, csak meg kell találni – hiszen Lengyel Balázs kalauzolásával olyan, egymástól merőben különböző alkotók művészetébe nyerhet betekintést az olvasó, mint például Szécsi Margit, Orbán Ottó, Lakatos István, Tóth Judit, Garai Gábor, Mészöly Miklós, Bari Károly. S olyan, hatalmas életművek jobb, teljesebb értését,

pontosabb értelmezését teszik lehetővé ezek a kritikák, mint az Illyés Gyuláé vagy a Weöres Sándoré. Nemcsak az olvasókkal, az alkotókkal szemben is tiszteletre méltó tolerancia, kritikus érzékenységet és tapintat jellemzi Lengyel Balázst, ám az is nyilvánvaló, hogy ítéleteit, elmarasztalásait egy igen határozott ízléscszmény mozgatja, mely fogékony és nyitott ugyan az új jelenségek irányában, mégis, bizonyos gyanakvással szemléli őket. „Aki mindenre rábólint nagy nyitottságában, vajon kritikus-e?” – teszi fel a kérdést.

Mindezek után: milyen is hát az a kritikus magatartáscszmény, mely kirajzolódik a kötet lapjairól? A toleranciát és tapintatot, mely alkotó és olvasó felé egyaránt érvényesül, már említettük. Az *Álom egy kastélyról* című írásból kiderül, hogy ezt a fajta magatartást a szerző az egész irodalmi életre szeretné kiterjeszteni. Ez a jobbitó akarat is jelzi, hogy mennyire etikuss, a felelősséget vállaló ez a magatartás, melyben a babitsi eszmény, az „írásdudók felelősségének” eszméje is tovább él.

Ennek a felelősségteljes magatartásnak egyik megnyilvánulása például az a gesztus is, az a figyelem, amellyel Lengyel Balázs az ifjúsági és gyermekirodalom, a gyermekeknek szánt filmek felé fordul. Ez a felelősség természetesen nemcsak erkölcsi, hanem esztétikai sikon is érvényesül: az a szigorú minőségeszmény, mely hajdan az Újholdasok örökségként élt tovább, ebben a kötetben sem szenved csorbát.

S végül: talán legfontosabb tényezője ennek a magatartásnak a hit. Lengyel Balázs hisz a költészetben, s még pózként sem vesz magára cinikus vagy blazírt vonású álarcoakat. S hisz abban is, hogy a költészet által a világ, az emberek jobbá lehetnek. Hitét pátoasz nélkül vallja meg – többek között – a *Mire jó az alma* című esszé végén: „... Nagy László minden mai és holnap költő nevében mondja: »Megszületünk, hogy valami jót hozzáadjunk a világhoz.« Mert hozzáadnak – nem többet, ezt akartam mondani.”

Erdődy Edit

Boda László: A keresztény nagykorúság erkölcssteológiája

A magyar nyelvű teológiai irodalom sajnos mind a mai napig nem bővelkedik erkölcsstani művekben. 1982-ben jelent meg a Szent István Társulat kiadásában a II. Vatikáni zsinat által elindított megújulás szellemében Dr. Király Ernő: A keresztény élethivatás című műve. Ez a mű egy kevésbé ismert szerzőre: Anselm Güntherre és Häring: Das Gesetz Christi című művére épül. Boda László most megjelent könyve szintén magán viseli a magyar teológiai élet jellegzetességeit. A szerző bevezetőjében azt írja, hogy könyvében két irányzatot akar szembevetni egymással. Az egyiket Böckle képviseli, aki a katolikus erkölcsstan klasszikus elvi alapvetését újítja meg, a másikat pedig Häring, aki a hűségben kibontakozó keresztény szabadság alaptervét veszi alapul. A mű szembeveti a Glaubensethik (Ratzinger, Häring, Hans Urs von Balthasar, Schürmann), és a Weltethik (Böckle, Schillebeeckx) erkölcssteológiai irányzatát is, a különböző gondolkodásmódok konfrontációja mindig új eredmények születéséhez vezetett.

A könyv szemlélete perszonalista, de nem szokványos filozófiai értelemben, hanem a legsajátosabban keresztény módon.

A szerző négy témakörben fejti ki mondanivalóját. Először végigkíséri az erkölcssteológia fejlődését az evangéliumok keletkezésétől napjainkig. Megállapítja, hogy Jézus nem volt erkölcsstanító. Ő a prófétákhoz csatlakozott, akik karizmatikus erővel tettek tanúságot Istenről, és az embereknek Istennel való közösségét akarták elmélyíteni. A bűnkatalógusok már a kereszténység és más gondolkodásmódok találkozását tükrözik. E témakör súlyponti része az ateizmus és az erkölcsi autonómia kérdése. Ez a fejezet tárgyalja a modern értékelméletet, a francia ateista egzisztencializmust, az angolszász analitikus etikát és a metaetikát. Az Istentől megszabadított emberben kialakult az aggodás és a félelem. A keresztény ember autonómiája a realitás talaján gyökerezik, elismeri a teremtés által létre-

hozott létrendet és az objektív értékrendet. Ezeket igyekszik interiorizálni és így az erkölcsiség motívuma nem az Isten által adandó jutalom vagy büntetés lesz, hanem maga a legfőbb érték: Isten.

A második témakör az emberi élet céljáról és a személyes cselekvés értelméről beszél. A pszichológia mai eredményei igazolják, hogy nem elegendő az értékeket megismerni, hanem szükségünk van a személyes elkötelezettségre is. Amíg ez nem valósul meg, addig belső ürességet élünk át. Ezért küldte az analitikus pszichológia megalapítója, Jung, saját hívő pácienseit paphoz. A keresztény ember Isten hívására válaszol tetteivel. Isten képét akarja magában kibontakoztatni a megváltás kegyelme révén. Cselekvése tehát végső soron az üdvösségre irányul. Itt kapjuk meg az erkölcsi cselekvés értékelésének alapvető szempontjait az objektív értékrend, a belső szándék és a cselekvés szituáltsága által. Ennek a fejezetnek rendkívüli értéke, hogy a szerző az ember belső szabadságával kapcsolatban megvizsgálja a legmodernebb pszichológiai elméleteket is. Végül leszögezi, hogy az ember alapvető szándéka a döntésekben realizálódik.

A harmadik témakörben az erkölcsi élet normáiról hallunk. Az erkölcsiségnek a hagyományos morális szerint két normája van: a külső norma a törvény, a belső norma a lelki ismeret. Itt kap helyet a természetes erkölcsi törvény új értelmezése, mely az ember személyes és közösségi voltából indul ki. A természettörvény ezeknek az értékeknek minél teljesebb megszerzésére ösztönöz bennünket. Isten tételei törvényeket is adott nekünk. Az Öszövétségben a törvények megindoklása mindig deontologikus (tekintélyi elvű). Az Újszövetség ezzel szemben a belső újjászületésről beszél. A keresztény ember számára Jézus személye a norma.

A lelkiismeret nem tudatalatti, hanem „tudatfölötti”. Helyes fejlődése az integrált személyiség kialakulásával van kapcsolatban. A lelkiismeret kibontakozása életkortól is függ. Nem utolsósorban függ a keresztény életben való elmélyedésünktől. A lelkiismeretnek megvannak a konfliktuslehetőségei az egyházban és azon kívül is. Ezek föloldásáról is hallunk.

A negyedik témakör az erényekről, bűnök-ről és a Lélek ajándékairól szól. Ma az erényeket úgy értelmezzük, hogy az ember nyitottsága az értékekre. Így nem a gyakorlásra helyezzük a fő hangsúlyt. A jóban való meggyökerezést Isten kegyelme teszi könnyebbé számunkra. A természetfölötti erények csak

képességet adnak, ezt nekünk kell kibontakoztatni.

A bűnt a kereszténység nemcsak jogi és pszichológiai szemmel nézi, hanem transzcendens értelemben fogja fel. A bűn a személy cselekedete, melyben a személy nem fogadja el Isten hívását. Amennyiben a bűn súlyosan érinti az alapvető szándékot, halálos bűnről van szó. A bocsánatos bűnök előkészítik a halálos bűnöket.

A könyv nemcsak tudományos érdeklődésre tarthat számot, hanem kitűnő eligazítást ad a gyakorlati kérdésekben is. Nemcsak a teológusok, hanem a kereszténység iránt komolyan érdeklődő hívek is haszonnal forgathatják. Érdeklődéssel várjuk a második kötetet is. (*Ecclesia*)

Varga Lajos

Az „Éneklő Egyház” első éve

Aki 1985 decemberében kezébe vehette a megújított liturgia szellemében – csaknem egy évtizedes munkával – készült „Éneklő Egyház” című könyvet, azt több meglepetés is érte. Már az alcím is jelzi, hogy nem egyszerűen a jól ismert „Hozsanna” népénekeskönyv átigazított változatát olvassa. A Werner Alajostól kölcsönzött költői cím alatt ugyanis ez áll: Római Katolikus Népénektár – liturgikus énekekkel és imádságokkal. De nem is a német nyelvterületen már 10 éve használt „Gotteslob – Katholisches Gebet- und Gesangbuch 1975” valamiféle magyar változatát, hanem a II. Vatikáni zsinat Liturgikus Konstitúciója nyomán szerkesztett, magyar hagyományokra támaszkodó, újszerű vállalkozást: valóságos katolikus vallási kompendiumot. Talán Pázmány Péter 1606-ban megjelent „Keresztyéni imádságoskönyve” és 1613-ban megjelent „Kalauza” hasonlítható hozzá jelentőségében – mutatis mutandis. Éppúgy sürgős korigényt elégít ki napjainkban, mint Trident után Pázmány két műve. Segít tájékozódni a korszerű vallásos életben, liturgiában; igényességével előre mutat, fölfelé húz – énekest és imádkozót, egyszerű és műveltebb hívőt egyaránt.

Alkotói névtelenül meghúzódnak a Népénektár-Bizottság gyűjtőnév mögött, de aki kicsit is beletekint az 1488 lapos hatalmas gyűjteménybe, hamar észreveszi, hogy forrásai visszanyúlhatnak azokra a törekvésekre, amelye-

ket a Kis Magyar Uzuálisban és a Schola Hungarica tevékenységében, világhírű lemezein megismert. A XX. század elejétől kibontakozó liturgikus megújulásnak a század végére megérő gyümölcse az „Éneklő Egyház”. E folyamatos érésnek fogható jelei voltak az 1930-as években a Harmat-Sík: Szent Vagy Uram! (orgona- és énekkönyv), a piaristák által fordított Parsch Pius: Üdvösség éve I–III, a bencés Szunyogh Xavér: Magyar–Latin Miszsáléja; majd a II. világháború után Bárdos Lajos–Werner Alajos „Hozsannája” és végül az 1970-es években a Kis Magyar Uzuális, valamint a Musica Sacra I–II. (jegyzet a szemináriumok énekóráihoz).

Mindezek a kiadványok, valamint a szkolák megjelenése az 1960-as évek végétől előkészítették a talajt az „Éneklő Egyház” számára. Mégsem jósolhatunk neki könnyű diadalutat. Következik ez a sajátos magyar és sajátos katolikus egyházzenei helyzetből.

A Zsinat Liturgikus Konstitúciójának értelmezése az egyházi zene megújítására, sajnos, nem volt egységes (ma sem az) sem az egyetemes, sem pedig a magyar egyházban. – Sokan úgy vélték, hogy eljött az ideje a középkori gregorián, illetve a gregoriánra támaszkodó liturgikus zene reneszánszának. Hihették, hiszen a Zsinat világosan megfogalmazta: „Az Egyház a gregorián korálist tekinti a római liturgia sajátos énekének. Ezért a liturgikus cselekményekben (elismerve a többi jogosultságát is) ennek kell elfoglalnia az első helyet. Ajánlatos, hogy a kisebb templomok használatára készítsenek egy kiadást egyszerűbb gregorián dallamokkal...” (Lit. Konst. 116–117. §).

Mások viszont úgy vélték, hogy korunknak is lehet sajátos egyházi dallam- és szövegvilága, és főleg a kisközösségek fiataljainak ízlését kiszolgálva – nagyon különböző szintű zenei és szöveganyagot használtak fel liturgikus cselekményekben is.

Közben fokozatosan halványult templomainkban (főként a városokban) a hagyományos népének, a kanció: hiszen az 1930-as évek generációja kiöregedett, a fiatalok pedig nem ismerték, nem is szerethették tehát meg. A fiatalabb papi nemzedék alig tud latin nyelven olvasni; érthető, hogy idegennek érezte a latin gregoriánt is. Meg kellett értnünk, hogy Kodály Zoltán országában a profán kórusok már-már jobban becsülik, éneklük a gregoriánt, mint az egyháziak a liturgiában.

A Zsinat utáni évtizedekben kibontakozó pluralizmus és a vele járó bizonytalanság min-

den változata megtalálható a magyar egyház liturgikus életében, így liturgikus énekében is.

Ilyen körülmények között kell az „Éneklő Egyháznak” utat keresnie, sőt utat mutatnia. Érthető tehát, hogy amikor a Népelektár Szerkesztőbizottsága 1986. december 29-én összehívta tapasztalatcserére a lelkipásztorokat, hitoktatókat, énekvezetőket a Központi Szemináriumba, a kétségtelen szép sikerek, eredmények mellett sok szó esett az objektív és szubjektív nehézségekről is.

Az első nehézség talán az „Éneklő Egyház” hatalmas anyaga, az egész vallási életet átfogni kívánó gazdagsága. A sokféle lehetőséget nyújtó ének-anyag (kanciók, gregorián), a bőséges liturgikus tájékoztatás, a hitbeli, erkölcsi tanítás stb. az összezsúfoltság benyomását kelti. Alapos előkészület, tájékozódás szükséges ahhoz, hogy valaki egy liturgikus alkalomra illő éneket, imádságot, elmélkedést megtaláljon, kiválasszon. Ha a lelkipásztor, a hitoktató, az énekvezető nem készíti elő használatát, akkor az énekesek sok váratlan nehézségbe ütköznek.

Célszerű lenne az „Éneklő Egyház” hatalmas anyagát a következő kiadásban kettéválasztani. Az 1. kötetbe az énektár kerülhetne – kellő útmutatással –, a 2. kötetbe pedig a tanító és imádságos anyag. Természetesen ez új elrendezést, szedést kíván; de hogy az „Éneklő Egyház” valóban a népé lehessen, és egy új liturgikus egyházi kultúra kézikönyvévé válhasson, ez kiemelhetetlen követelménynek látszik.

Az „Éneklő Egyház” szerkesztőinek nem titkolt modellje: a virágzó középkori magyar egyház liturgikus gyakorlata. Ez az erősen a hagyományokra építő szemlélet (a hagyományok értékét nem vonhatjuk kétségbe!) helyenként ütközik a II. Vatikáni zsinatnak inkább az ökeresztény gyakorlathoz visszatérő, illetve az új kezdeményezéseket is tiszteletben tartó irányával.

Bizonyos kettősség figyelhető meg az ének és a liturgikus anyag válogatásában, ajánlásában: egyrészt a középkori gregorián gyakorlatot szeretné a XX. században elfogadtatni (a magyar gregoriánnum megalkotásával), ugyanakkor a zsinati megújulás szabadabb választási lehetőségeit is biztosítja (himnuszok, népi kanciók). Ugyancsak kettősség mutatkozik meg abban, hogy míg a felhasznált bibliai ének-szövegeket a régebbi magyar fordítások szerint közli – a kanciók hagyományos szövegét gondosan – de több helyen fölöslegesen is – átjavitja, korszerűsíti. Ez utóbbi nem kis nehézséget okoz az „Éneklő Egyház” nagyobb

közösségben használatakor, ti. beidegzett, régen használt szövegeket változtat meg.

A magyar gregoriánnum megalkotásában kettősségkívül a legjobb szakembereket mozgósította a Szerkesztőbizottság; mégis meg kell említenünk bizonyos következtetlenséget a magyar szövegek hangsúlyának, szótaghosszúságának megítélésében a gregorián dallamra alkalmazáskor.

Kik és hol éneklük ma az „Éneklő Egyházat” Magyarországon? Elsősorban az a szűk réteg, amely a papnevelő intézetekben, szerzetesházakban, katolikus gimnáziumokban, egyházközségi énekkarban, szkolában szakavatott vezetéssel megismerte, megszerette. Egyelőre kevés azoknak a lelkipásztoroknak, hitoktatóknak, kántoroknak, énekvezetőknek a száma, akik vállalják az új gyűjtemény megismerését, bevezetését. Indítást is keveset kapnak rá: hiszen az „Éneklő Egyház” használata nem kötelező, csak fakultatív a Magyar Katolikus Püspöki Kar döntése szerint. Nem csodálható tehát, ha a Szerkesztő Bizottság így ajánlja a Bevezetésben a kézikönyvet: „... Félélemmel és elfogódottsággal indítjuk útnak e könyvet, érezve, hogy ennyire újszerű vállalkozást hiányosságok, hibák nélkül aligha lehet teljesíteni. Annak nehézségeit is éreztük, hogy sokféle igényt egybehangoljunk, s úgy adjunk napjainknak szóló könyvet, hogy vele a holnapot is előkészítsük. Így tehát a könyv kísérlet, s készségesek vagyunk a megfontolt bírálatok későbbi hasznosítására. Ha mégis bizakodunk sikerében, ez azért van, mert nem saját elgondolásainkat, alkotásainkat akartuk vele eljuttatni a hívekhez, hanem az Egyház örök kincseit...”

Egy év kevés idő egy ilyen újat kereső vállalkozás eredményének mérlegelésére. Nem is ezt kívántuk jelen írásunkban. Jól tudjuk, hogy az 50 évvel korábbi „Szent Vagy Uram!” énekeskönyv átütő sikerét sokkal kedvezőbb körülmények között is csak az első 10 év után érte el. Azt azonban máris kimondhatjuk, hogy a „mustármag reményével” szabad és kell tekintenünk erre a rendkívül értékes kézikönyvre. Ma talán még csak fiatalok százai érzik, hogy milyen igényes szellemi kincset kaptak benne. Az ő lelkes vállalásuk és a velük foglalkozó lelkipásztorok, énekvezetők töretlen lelkesedése azonban biztosíték arra, hogy a ma még nagyon halk hangú és talán harmóniatlan magyar egyház a következő generációban már valóban „Éneklő Egyházzá” váljék. (Szent István Társulat)

Borián Tibor

Vallási néprajz I-II.

Öröm olyasmiről írni, amit örömmel olvassunk, mert olvasására már régen vártunk. 1986 nyár elején az ELTE Néprajzi Tanszékének és a debreceni Református Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának összefogása eredményeként két jól kézbe simuló könyvet tarthatunk a kezünkben. Címe szűkszavúan tényközlő. A felekezethez még nem köthető tág fogalmi kört szűkítik az alcímek: Református néphagyományok, illetve Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. Az érdem a Vallási/Egyházi Néprajzi Szekciót vezető dr. Molnár Ambrus esperesé és a szerkesztőké: dr. Küllös Imoláé és dr. Dankó Imréé.

A Doktorok Kollégiuma Vallási/Egyházi Néprajzi Szekciója dr. Molnár Ambrus szervezésében és vezetésével 1980 nyara óta tevékenykedik. Évente kétszer tart találkozót, amelyen előre megszabott témaköröknek megfelelően általában három-négy napon át folynak a vitával egybekötött előadások. A kezdettől fogva érvényesülő okos ökumenikus szemléletnek köszönhetem, hogy jómagam katolikus létemre, megtisztelő felkérésre már az első évben tarthattam előadást s azóta is rendszeresen veszek részt a tavaszi berekfürdői összejövetelen és a nyári, debreceni plenáris gyűlésen. Az egyre izmosodó vállalkozás egyre kiemelkedőbb eredményeket könyvelhet el a lassan induló, de most annál gyorsabban erőre kapó református vallási néprajzi kutatásban.

E nehézkes indulásnak ismert okai vannak. Közöttük föltétlenül első helyen említendő az 1948 utáni ideológiai merevedés és bizalmatlanság, amely nem kedvezett a vallási néprajz művelésének, főleg nem a külső-önkéntes gyűjtők szakmai együttműködésének. Oka volt még a témakör gazdátlansága, a hivatalos egyház nem háttérelte egyéni gyűjtőtevékenység szétszórtsága, az összefogó erő hiánya. Tudnunk kell, hogy jelen nekilendülés nem az első s valóban nemes hagyományai vannak. A hamincas évek legelején Újszászy Kálmán kezdeményezte és irányította sárospataki református vallási néprajzi mozgalom, mely az ún. Faluszeminárium keretében indult el és bontakozott ki, lelkipásztorok sorát jegyezte el

a néprajzzal és készítette őket kiemelkedő gyűjtő-feldolgozó munkára. Közülük többen nagyérdemű veterán tagjai az 1980-ban létrehozott Szekciónak. E Szekció most az Újszászy Kálmán meghatározta történeti szemlélet és hagyomány jegyében Molnár Ambrus elkötelezettségének köszönheti, hogy a szakkutatás egyik jelentős műhelyévé vált és egyre többen kívánnak bekapcsolódni, sokszor fehér folt-feladatok vállalásával is a közösségi munkába. Hogy ez mit eredményezhet, jól mutatja a Vallási néprajz két kötete – képmellékletekkel együtt 945 oldal. A kötetek jelentős részét az említett szekció-üléseken elhangzott előadások, vagy az azokból kiterembélyesedő tanulmányok adják. Már amelyek az immár sok ezer oldal kitévő anyagból bekerülhettek a kiadandók közé.

Hogy mi kerülhetett be, arról Küllös Imola utószavában számot ad, taglalva a válogatás szempontjait, amelyeket éppen a bőség zavara folytán érvényesíteni kellett. A teljességre törekvés jegyében élnie kellett a változatosság lehetőségével, ahogy ő írja: „A rendelkezésünkre álló írásokból úgy válogattunk, hogy a kötetek minél többféle forrás- és adattípust, minél változatosabb szokás- és gondolkodásformákat, a hagyományos néprajzi felfogástól elütő – de annak eredményeit gazdagító – megfigyelesei szempontokat tükrözzenek, képviseljenek. Ezért is közöltünk pl. az evangélikus vallású magyarországi szlovákok, illetőleg a különböző egyházakhoz és felekezetekhez tartozó amerikai magyarok egyházi néprajzát érintő dolgozatokat.”

Küllös Imola is utal arra a tényre, hogy a megjelent dolgozatok nem kizárólag a vallási néprajz területéről hoznak értékes információkat. A szerkesztők – szükség szerint – közölnek olyan tanulmányokat is, amelyek inkább az egyház- és gyülekezettörténeti kategóriába sorolhatók.

A köteteket tanulmányozva az ember bizonyos egyenetlenséget észlel az egyes tanulmányok szintje között. Ezt a gondos szerkesztés sem tudja és nem is akarja kiiktatni. A téma és nem a szerző a meghatározó ez összegezésben. Itt nem eleve profi tudósok írásaiból állították össze a gyűjteményt, hanem elsősorban a vallási néprajz egyes jelenségeit, sokszor hosszú évtizedeken át megfigyelő-rögzítő lelkes gyűjtőikből. Eredményeikhez a néppel való együttélés során jutottak s így teljes hitelességgel számolhattak be egy eddig kevésbé ismert vagy kevésbé föltárt, de igen jelentős hagyományvilág összetevőiről. Mindez éppen

úgy a magyar népi élet tartozéka, mint ezen élet világi formáinak bármelyike. Voigt Vilmos professzor szép szavakkal tesz tanúbizonyságot bevezetőjében e hagyományvilág megteremtőjéről és őrzőjéről, a magyar népről: „Kötetünk elkészültekor természetesen a legbüszkébbek a magyar népre vagyunk, amely a maga egyházi és vallásos életében is megtalálta a módját a hagyomány-életvitelét, ideáljait, normáit megőrizhessék, az egyetemes magyar művelődéstörténet példátlan értékeit mentve meg ezáltal.” (Ajánlás I. kötet. 8. old.) A Vallási néprajz I-II. iránti külfországból is megnyilvánuló érdeklődés bizonyítja, hogy milyen szüksége volt erre a kiadványra mind az érintett szaktudományoknak, mind pedig a magyar nép jobb megismerésére törekvő olvasóknak. Értesülésünk szerint már készül a Vallási néprajz III. és IV. kötete is. Az első két kötet kapható: dr. Molnár Ambrus esperes, 4200 Hajdúszoboszló, Bocskai u. 9.

S most néhány gondolat kívánczik ide.

Miközben e sorokat írom, bizony csak elfog a jó értelemben vett irigység és szomorúság is, hogy nekünk katolikusoknak a vallási néprajz területén nem sikerült ez ideig ilyen szervezettségbe tömöríteni a lelkeszkedő papságot és a külső segítő erőket.

A '70-es évek végén és a '80-as évek elején Lékai László bíboros úrral elkezdtük a vallási néphagyománykutatás lehetséges közreműködőinek összefogását. Szándékunk volt egy katolikus néprajzi szekció megszervezése. Induláskor Bíboros úr pályázatokat hirdetett meg katolikus iskolák és főiskolák tagjai számára. Nem is eredménytelenül. A pályaműveket elbíráltuk és ünnepi keretek között díjaztuk. Sajnos törekvésünk összefogottságát egy katolikus Molnár Ambrus hiányában nem sikerült úgy biztosítani, mint ahogy ez sikerült a református vallási néprajzi munkaközösségnek. Jóllehet még gyökértelennek sem mondhatta magát az egyház ilyen vonatkozásban. Amiként Sárospatakon az Újszászy Kálmán életre hívta Faluszeminárium egykori résztvevői megfelelő indíttatást kaptak a papi szolgálat-hoz nagymértékben köthető néprajzi munkára, úgy nyerték el ugyanezt az 1947 nyarán a Máriabesnyőn megszülető néprajzi kör szeminarista tagjai. 1948. március 1-én a Magyar Egyháziroldalmi Iskola szakosztályaként már megalapították az ún. Magyar Növendékpapság Néprajzi Munkaközösségét Marcel Mihály rektor támogatásával és Radó Polikárp professzor irányításával. A szakosztály vezetője az egész életén a néprajz szerelmeseként

dolgozó dr. Juhász Péter plébános volt. Igazi „vallási népszokás- és néphagyománygyűjtő”, aki Lékai bíboros úr támogatásával boldogan ment ki Rómába, hogy ilyen jellegű vizsgáldásokat is végezzen. Elutazása előtt még járt nálam, hosszasan hasznosan elbeszélgettünk. Nem sokkal utána hallottam, hogy odakint hirtelen meghalt.

A Fényes Szelek nemzedékének lendületével dolgozó kispapok szorgosságára összesen hét évet számhatott az ötvenes évek légköre. Működésükről, beleértve gazdag témaválasztásukat is, Tomisa Ilona számolt be a Vigília 1982: 12, és 1983: 12 számában. Az utóbbiban Radó Polikárp vallási néprajzi alapvetéseit tette közzé; sajnálatos véletlen folytán még nélkül jelent meg. Ez alapvetés mestermű a maga nemében és kitékint kellene tanítani nemcsak a papi szemináriumokban, hanem a néprajzi tanszékeken is.

Tomisa Ilona célja, hogy ennek az ígéretesnek induló nagy mozgalomnak immár történeti adatait földerítse, részint a még élő résztvevő lelkészek, részint meg az elérhető írásos dokumentumok segítségével. Erről majd ő fog külön szólni, mi most csak előljáróban annyit kérünk, hogy ha bárki akkori szeminaristaként, netán e Munkaközösség aktív tagjaként idevonatkozó részleteket tud, dolgozatokat őriz, kérjük, jelezze azt a szerkesztőségnek. Ma már sokszor pótolhatatlan szellemi értékek mentéséről van szó. Ha ilyesféle emlékek előkerülnének, lehetőségünk lenne megjelentetésükre is. Ha késve, de tegyük, amit tenni kell, földéizve ezzel is Radó Polikárp és néprajzos fiai törekvését, eredményeit, mint ahogy teszik a magukét az Újszászy-iskola kibocsátotta református lelkészek és nyomukban evangélikus testvéreik.

Jól tudom, hogy nem könnyű feladatra buzdítom lelkeszkedő papságunkat. Nagyon sok a munkájuk, több falut látnak el szolgálatuk során. Mégis azt hiszem, hogy akár szószékről is elhangzó gyűjtési készítéseikkel-kéréseikkel össze lehetne még szedni olyan vallási néprajzi mozzanatok, amelyek bővíthetnék szakrális hagyományaink ismeretkörét. Ebben fontos segítséget nyerhetnének – tapasztalatom szerint – a most kialakuló s egyre bővülő kántori hálózattal. A népszerű fiatal kántorok/kántornők bizonyára átvállalhatnák – éppen zenei ismereteik folytán – e mentő-gyűjtő munka jó részét, nagy hasznát hajtva ezzel az Úrnak és szolgálóinak, a néprajztudománynak és művelőinek egyaránt.

Erdélyi Zsuzsanna

Kiállítás

Szigethy István kiállításán

Olyan művész jelentkezik itt, aki húsz évvel ezelőtt halt meg, de mi csak ezen a tárlaton találkozunk vele. Úgy írtunk a magyar kortárs művészetről, hogy nem tudtuk: e művek nélkül teljeset nem mondhatunk jelenünkről.

Szigethy azok közé a művészek közé tartozik, akik – Fülep Lajos szavaival – veszedelmek között indultak és veszedelmek között futották meg pályájukat, olyan veszedelmek között, amelyek alig ismertek a művészet múltjában. Számítom ezt az utat az első világháború végétől: olyan korszak volt ez, amikor az igazi értéket felismerni, amikor a kortársak között megértést keresni tiszta szellemet, odafigyelést kívánt, mert ebben az időszakban alig az értéket, inkább a hivatalnak tett szolgálatot ismerték el. A programok kora volt ez a kora, a gyakran elképesztően primitív és nagyhangú programoké. A legnemesebb alkotói tett volt kikerülni ezeket, kikerülni anélkül, hogy cinikussá válják a művész, kikerülni anélkül, hogy programtalanná válják az alkotás.

Szigethy munkássága azt bizonyítja, hogy ő ezt tudta, és ez több, mint létrehozni egy festményt. Ez a tudás a művészet létrehozásához kell. Persze ebből az alkotói magatartásból adódott az is, hogy a művész egy adott pillanatban nagyon magányosan érezhette magát. Nem tudom, ez valóban igaz volt-e, mert nem ismerem közelről. Csupán azért merem így fogalmazni, mert a művek, amelyekkel most ismerkedünk, erről a magányosságról vallanak. És vallanak arról, hogy alkotójuk az emberi, a lélek és gondolat világát kereste művészetével.

Ezek a képek nem rögzítenek eseményt, nincs hozzájuk köthető konvenció. Minden egyes darab tulajdonképpen egy monográfia-részlet, amelyben a motívumok adják a megfogalmazhatóság lehetőségét. Ház – nap – a templom – hegy – víz – a gesztusok: riasztóak, szelídek, kérők, áldók. Taszító és védelmet ígérő gesztusok. A térbe minduntalan betolakodó ugyanaz az arc: a magáról valló művész. Mindezek a motívumok tulajdonképpen jelek, mögöttük személyes, autonóm világ, egyetlen ember sorsa: a művész gondolatai, a művész relációja a világhoz. Mindez az ő szenvedése, az ő saját öröme és hite. S ha úgy érezzük,

hogy rokon velünk – mert így érezhetjük – akkor tudnunk kell: olyan művész önéletrajza ez az anyag, aki meg tudta fogalmazni a maga sorsán keresztül az általánosan emberit. Félelmeit, magányát több nemzedék így élte át. Bizalmunk és megrendüléseink önmagunk és a világ iránt azonosan riasztanak és magányosítanak el mindannyiunkat. Művészi alkotóvilága utánozhatatlan, csak az ő kezében tartott ecset-ceruza teremthette meg. De amit mond – az önmagunkba nézni készíttet.

Ajánlhatom, mert izgalmas kalandot ígér, szellemi kalandot, úgy végignézni a képeket, hogy analizálom a motívumokat és megkeresem egymáshoz kapcsolódásuk értelmét. A festményt így kísérel meg olvasni, megérteni a benne rejlő gondolatot. És így birtokomba kerül a szellem, amit ez az életmű őrzött meg számunkra.

Ünnepi esemény ez a mai nap és nemcsak a jelenlévőknek ünnep, hanem fontos az egész magyar képzőművészet szempontjából. Felnőtt egy generáció, aki alig találkozhatott Szigethyvel. Bár ezt a hiányt valamennyire pótolni igyekezett a néhány évvel ezelőtti kiállítás, de igazán nagy nyilvánosság elé az oeuvre most került. Igen – hic et nunc – adósságot törleszt egy szakma: a művész felé, önmaga felé és mindenki felé, aki keresi a művészetet. Ennek bizonyága legyen jóérzés mindenkiben, aki tett e kiállításért valamit. Persze ez jelentőségének csupán etikai oldala, de céloim ennek hangsúlyozása, mert az esztétikai, szakmai elemzésre nem vállalkozhat a megnyitó. Ez a munka a kiállítást követő idő feladata lesz és higgyünk abban, hogy jelentkeznek azok, akik vállalni tudják a szakmai feldolgozást.

Ilyenkor mindig idézem az elhunyt nagy művésznek, Kondor Bélának szavait: „... a por, a víz és a szél munkája befedi utolsó épületeinket, utainkat, alkotmányainkat. De tudom, lesznek művészek és ebben áll életem reménye, akik fogyó életük növekvő lázában akár évmilliókra szóló nyomot hagynak anyagban, jelrendszerben, tartósan és cáfolhatatlanul az utánuk vagy a máshonnan érkező értelmes lények számára. Jelet hagynak, hogy voltunk és elbuktunk ...”

A jelhagyás kötelességét teljesítette a művész. Az utánunk érkezők így kapnak üzenetet ebben a furcsa huszadik században. Kerestük a szépet, szerettünk, reményeinket, hogy maradjon valami utánunk: még a szomorúság és szenvedés sem tudta megsemmisíteni. Életműveket, melyek erről tanúsodnak – őrzünk és továbbítunk a jövőnek.

Dávid Katalin

Macskafogó

A rajzfilm a hátrányos helyzetű mozgókép. Hazánkban, ahol sem az anyagilag megnyugtató gyártási feltételek, sem a korrekt forgalmazási szisztéma, sem a tisztázott, lekezeléstől mentes kritikai hozzáállás nincsen meg, különösen az. Jelentős alkotók nem jutnak el az egész estés rajzfilm lehetőségéig egész pályafutásuk alatt. A tét tehát nagy, egy ilyen vállalkozás megköveteli az igényességet.

Hazai viszonyokhoz képest szokatlanul jó propagandával, nem is titkoltan a közönség, netán világsiker reményében került a mozikba Ternovszky Béla *Macskafogó* című másfél órás rajzfilmje.

Ez a film nyíltan felvállalt kommersz. A kommersz műfajában is születtek már emlékezetes alkotások, s a nagyközönség számára a rajzfilmet alighanem a mai napig kizárólag Miki egér, és a 101 kiskutya reprezentálja. Ternovszky nem él a disney-i, érzelmes-mulat-ságos hagyománnyal, látszatra inkább a har-sány-parodisztikus goscinnyi utat választja. Erről árulkodik a figuratervezés, amely a szereplőket karikatúraszzerűvé formálja. Ugyanakkor azonban a *Macskafogó* stílusában, cselekménybonyolításában, s egész hangnemét tekintve jobban hasonlít egy, jobb híján rajzolt figurákkal előadott, divatos amerikai super-fiction kalandfilmre, mint egy rajzfilmre. A filmsztori elnyűtt panelekből áll össze; mint éhenkórász a másoktól levetett ruhát, úgy gyűjti össze Hollywood avit történet-sablonjait, hős-kliséit. Mindennek következményeként egy idő után a rajzfilm megszűnik rajzfilmnek lenni, mivel ezek a panelek kezdenek el működni, nem pedig a rajzfilm – egy képzőművészeti indíttatású, és egészen sajátos lehetőségekkel rendelkező médium – belső logikája.

Ez annak is köszönhető, hogy a film képi világa esztétikailag nem minősíthető. Figurái elnagyoltak, alig két-három karakterisztikus alakkal találkozunk. Az egyetlen, képileg is sikeresen jellemzett szereplő a gonosz macska-gengszterfőnök, a pozitív hőst játszó szuper-egér viszont egy jellegtelen, kifejezetten ellenszenves, ronda rágcsló. A képi igénytelenség nemcsak a figuratervezésben mutatkozik

meg. A macskák és egerek harcának ábrázolása a képregény-szerű látvány-„kultúrájával” vetekedően primitív. A kidolgozottabb képsorok pedig reklámfilm és videoclip-vizualitásra törekcsenek. Nem lehet véletlen, hogy a *Macskafogó* egyik leglátványosabbnak szánt jelenete – film a filmben – egy dramaturgiaiag tökéletesen fölösleges videoclip. Egyébként ez a film legvisszataszítóbbra sikeredett része.

A szöveg híven idomul ehhez a redukált képi világhoz. Egy mérsékeltlen kegyetlen gengszterfilm gondolatvilágát tükrözi, annak szófordulatait hallhatjuk. Humora sovány, néha kifejezetten közönséges, s kacagtató evidenciaként hangozhat el benne a halál, a gyilkolás, kínzás lehetősége vagy ténye.

A *Macskafogó* dramaturgiája csupán az akcióra, s az – önmagukban üres – gegekre koncentrál; a látvány értelmezésével, a szereplők egymás közti viszonyának tisztázásával, a helyszínek érthető meghatározásával nem pisz-mog. A történetet, humorosnak szánt végkifejlete ellenére, agresszivitás hatja át. Mindaz, ami a *Macskafogó* című filmben történik, ököljog, farkastörvény, az erős megeszi a gyengét elv alapon történik.

A stáblistán neves magyar rajzfilmesek (Gémes, Nepp) neve tűnik fel, az alkotógárda mégsem látszik tudomást venni arról a hazai rajzfilmes szellemiségről, amely sokszínűen és néha ellentmondásosan, de: *létezik* (és túl azon, hogy valami lényegeset volt képes kifejezni a világból, nemzetközi elismerést is kivívott), s helyette olyan filmezési stílust, felfogást próbál meg *utánozni*, amelynek indíttatása is meglehetősen olcsó, ráadásul teljesen *gyökértelen és élettelen* Magyarországon (James Bond-filmek, Superman, Csillagok háborúja, Indiana Jones és egyéb „erős-ember”-szériák). A film a világpiacra úgy kíván betörni, hogy gondolati, tartalmi igényessége helyett szorgos eminensként próbálja reprodukálni azokat a stílusbeli fogásokat – s vele azt a „világlátást”, értékrendet is –, amelyeket a világszínvonalúnak vélt mintaképektől sikerült ellesnie.

A *Macskafogó* nemcsak a Pannónia Filmstúdió, de főként tehetősebb nyugati cégek pénzén készült. Erre a koprodukcióra azon-

ban esetleges anyagi előnyei ellenére sem lehet büszke a magyar rajzfilm-gyártás. Ez nem a magyar rajzfilmnek szóló elismerés és hírverés. Valószínűleg itt olcsóbb az a munkaerő, szellemi kapacitás, amely alkalmas az internacionálisan jellegtelen, merőben üzleti érdekeltségű produktumok létrehozására. A Ternovszky Béla által jegyzett film ilyen, bér munkában összetakolt jópofáskodás, egy uniformizált, infantilizált rágógumi-világ kifejeződése.

Ha csak felnőttek számára készült volna, akkor is elszomorító lenne a film sivársága. A *Macskafogó* azonban a gyermekközönség érdeklődésére is pályázik. Erre vall a bemutatóval egyidőben megjelent képregény változat is. Nem volna meglepetés, ha hamarosan nyomtatott trikok, bábok, csokipapír, matrica formájában is befurakodna a gyermekvilágba ez a copyright-ostobaság. Annál is veszélyesebb ez, mivel a gyermek sok mindent értéknek fogad el, ami a felnőttek világából érkezik. Ha Csipkerózsikát vagy Fehérlófiát adnak neki, akkor azt, ha Kengyelfutó gyalogkakukkot vagy Indiana Jonest, akkor azt. Korunk általános értékválságát használja ki az az üzleti szellem, ami művészetnek álcázva vagy nyíltan kérkedve kommersz-voltával egyre nagyobb teret kap. Számtalan példa említhető csak a

film területéről arra a tartalmi és formai devalválásra, amely a könnyen fogyaszthatóságra épít (Rambóttól E. T.-ig, Rockytól a 07-es ügynökig). Ennek a magatartásnak lényege, hogy értéket nem ismer, mindent hajlandó föl zabálni, saját képére formáltan, infantilizáltan kiokádni. Számára az érték nem fontos, hitvány illúziókat kínál helyette – jó pénzért. Az igénytelen szórakoztatás számára a gyermekvilág, a gyermeki lélek könnyű préda, s jól jövedelmez. A befektetés nemcsak az apukáktól kinyafogott dollárok, márkák, forintok képében térül meg, de olyanformán is, hogy az efféle filmek, könyvek s egyéb termékek csendesen magukhoz kreténizálják a védtelen gyermekeket, s később, akár drogista a kábítószer, már maga is igényli a szemetet.

A *Macskafogó* a maga kisstilus módján ezeknek a termékeknek a sorát szaporítja. Ternovszky filmjében a gyerekekre felelőtlenül zúdított, tisztázatlanságoktól, zavaros gondolkodástól, agresszivitástól terhelt képregényvilág mégis sokkal inkább arról a provinciális sznobizmusról vall, amely abban tetszeleg, hogy „mi is tudjuk azt, amit a menő nyugatiak”. Az új, egész estés magyar rajzfilm nem túlzottan figyelemre méltó, de a maga korántsem hatástalan modjon veszélyes tucatárú.

Tóth Péter Pál

Zene

Jeseph Kerman–Alan Tyson: Beethoven

(Grove-monográfiák)

A húszkötetes új Grove-lexikon alighanem egy korszak tudománytörténeti vizsgálódásainak egyik iskolapéldája. Arra természetesen kevés a remény, hogy ezt a hatalmas művet valaha is teljes egészében lefordítják magyarra, szerencsés ötletnek kell hát tartanunk, hogy a legfontosabb portrék tolmácsolására mégis sort kerített a Zeneműkiadó, s azokat egymás után meg is jelenteti. A sorozat első darabja a zeneművészet egyik legnagyobb klasszikusáról, Beethovenról rajzol képet,

mégpedig az eddig megszokottaktól kissé eltérő módon. Az európai szemléletformát eddig inkább a német monográfia-típus uralta, amely lenyűgözött adatainak bőségével, mindenre kiterjedő alaposágával. E kötet írói viszont joggal hivatkoznak arra, hogy az eddig felhalmozott ismereteket szinte lehetetlen már egységbe vonni, ezért egy olyasfajta elemzésre volt inkább szükség, mely ismét Beethoven, az alkotó embert állította a középpontjába, s e törekvésüknek e könyvecske mindenben meg is felel. Igazi angol szellemességgel, némi ironiával idézik fel a zeneköltő szélsőséges egyéniségét, korát, s nagyszerű műelemzések segítségével követik nyomon azt a folyamatot, ahogy kinőtte a bécsi klasszicizmus szűknek érzett formavilágát, s helyette újat teremtett, melynek legmagasabb pontjait azóta sem közelítette meg a zeneirodalom. A könyv sikeréhez bizonyára hozzájárul Révész Dorrit fordítása.

R. L.

1987
ANNÉE LII.

vigilia

AVRIL-APRIL
APRIL

Revue mensuelle – Monatsschrift – Rédacteur en chef – Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. – Abonnements pour un an – Abonnement für das Jahr 25 US dollar

RÉSUMÉ

Ce numéro de Pâques contient une méditation sur l'importance de la Resurrection dans la vie chrétienne. Gellért Belon retrace, comment le fait de la mort et de la Resurrection du Christ se continue dans la vie de l'Eglise. Miklós Vető présente la carrière et les idées de László Gondos-Grünhut, penseur hongrois du 20-ème siècle. Il y a 350 ans mourrait Péter Pázmány, l'une des plus éminentes personnalités de l'histoire de l'Eglise hongroise. Sa figure et son oeuvre sont évoquées par István Bitskey. „Le pseudo-noir”, récit de Flannery O'Connor, excellent écrivain américain, est suivi d'un portrait esquissé par Rókus Kereszty. Du riche recueil de thème pascal se distinguent quelques prières populaires Tchango, ainsi que deux sonnets d'un poète jésuite français du début du 17-ème siècle, – traduits par György Somlyó. L'Entretien de Vigilia a pour partenaire cette fois Hans-Georg Gadamer, dont le livre, intitulé *Vérité et méthode*, traduit en hongrois, a remporté chez nous aussi un grand succès.

INHALT

In unserer Ostern-Nummer meditiert József Szendi über die Bedeutung der Auferstehung im christlichen Leben. Gellért Belon beschreibt wie sich die Bedeutung des Todes und der Auferstehung Jesu im Leben der Kirche fortsetzt. Miklós Vető berichtet vom Lebenslauf und der Ideenwelt eines ungarischen Denkers des 20. Jahrhundert, László Gondos-Grünhut. Vor 350 Jahren starb eine der grössten Persönlichkeiten der ungarischen Kirchengeschichte, Péter Pázmány. Seine Figur und sein Lebenswerk wird von István Bitskey wachgerufen. Eine Erzählung Der Kunstneger der hervorragenden amerikanischen Schriftstellerin, Flannery O'Connor, wird von einer Schilderung ihres Lebenslaufes, geschrieben von Rókus Kereszty, ergänzt. Aus dem reichen Material von Gedichten mit österlicher Thematik heben sich einige wunderschöne csángó Volksgebete und zwei Sonetten eines vor kurzen entdeckten französischen Jesuiten-Dichters aus dem 17. Jahrhundert, in der Übersetzung von György Somlyó hervor. Gesprächspartner der Vigilia ist diesmal Hans-Georg Gadamer, dessen Buch Wahrheit und Methode, auch in ungarischer Übersetzung grossen Erfolg hatte.

CONTENTS

In our Easter number József Szendi meditates on the importance of the Resurrection in Christian life. Gellért Belon shows how the fact of the death and resurrection of Jesus continues to affect the life of the Church. Miklós Vető describes the life and the world of ideas of László Gondos-Grünhut, a Hungarian thinker of the 20th century. Péter Pázmány, one of the greatest personalities of Hungarian ecclesiastical history, died 350 years ago. His figure and his oeuvre are evoked by István Bitskey. A short story „The Artificial Negro” by Flannery O'Connor, a prominent American writer is completed by Rókus Kereszty, by a description of her career. From among an abundant selection of poems on the Easter theme, the beautiful Csángó folk prayers and two sonnets by a recently discovered French Jesuit poet of the early 17th century, deserve special mention. The latter were translated by György Somlyó. On this occasion, our interlocutor is Hans-Georg Gadamer. The Hungarian translation of his book: „Justice and Method”, has also had a great success.

